

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜNEY ASYA BÖLGESİNDE YOKSULLUK VE
FAKİRLİKLE MÜCADELE:
BANGLADEŞ ÖRNEĞİ

Ahmet COŞKUNAYDIN
2501601126

TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. Arif YAVUZ

İSTANBUL-2023

ÖZ

GÜNEY ASYA BÖLGESİNDE YOKSULLUK VE FAKİRLİKLE MÜCADELE: BANGLADEŞ ÖRNEĞİ

AHMET COŞKUNAYDIN

Hindistan ve Pakistan'ın bağımlılığından sonra, bağımsız Bangladeş devletinin ekonomik bağımsızlığının yanı sıra yoksulluk ve yoksullukla mücadelede neler oldu?

Yoksulluk ve yoksulluk, bireylerin yanı sıra bölgelerin, ülkelerin, halkların ve hatta kıtaların (Afrika, bazı Asya Ülkeleri ve Güney Amerika gibi) bir sorunu olabilir. Burada Güney Asya'yı oluşturan üç ülkeden biri olan Bangladeş'in yoksullukla mücadelede 1971 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra verdiği mücadele, elde ettiği sonuçlar, geleceğe yönelik plan ve projeleri tartışılmaktadır. Son çeyrek yüzyıldaki olumlu sonuçları benzer ülkelere örnek gösterilen Bangladeş, halen LDC (En Az Gelişmiş Ülkeler) statüsünden hızla gelişmiş ülkeler sınıfına girmeye çalışmaktadır.

Bangladeş, Marmara Bölgesi'nin iki katı (yaklaşık 69 bin kilometrekare) (145 bin kilometrekare) alana sahip bir ülkedir, ancak 170 milyonluk bir nüfusu beslemekten sorumludur.

Son 3 dönemdir bir kadının (Başbakan Şeyh Hasina Wazed) başını çektiği bu ülkede, gelişmelerde kadının rolü ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asya, Güney Asya, Bağımsızlık, Yoksulluk, Kadınların Konumu, Sosyal Çalkantılar ,Reformlar, Ekonomide Süreklilik

ABSTRACT

FIGHTING POVERTY IN SOUTH ASIAN REGION: THE CASE OF BANGLADESH

AHMET ÇOŞKUNAYDIN

After the Dependency of India and Pakistan, What Happened in the Struggle with Poverty and Poverty Alongside Economic Independence of the Independent State of Bangladesh.

Poverty and poverty can be a problem of individuals as well as regions, countries, peoples and even continents (such as Africa, some Asian Countries and South America). Here, the struggle of Bangladesh, one of the three countries that make up South Asia, in the fight against poverty, after it gained its independence in 1971, the results it achieved, and its plans and projects for the future are discussed. Bangladesh, whose positive results in the last quarter century are shown as an example to similar countries, still strives to enter the class of rapidly developed countries from the LDC (Least Developed Countries) status.

Bangladesh is a country that has twice the area of Marmara Region (about 69 thousand square kilometers) (145 thousand square kilometers), but is responsible for feeding a population of 170 million.

In this country, which has been led by a woman (Prime Minister Sheikh Hasina Wazed) for the last 3 periods, the role of women has come to the fore in developments.

Keywords: Sheikh Hasina Wazed, Social Statue of women, Social Problems and unrest, Reforms, Continuety in Economi.

ÖNSÖZ

Bağımsızlıktan sonraki on yıl içinde 4 darbe gören;¹ iç karışıklıklar, iktidar kavgaları, ara askeri rejim baskıları yaşamak zorunda kalan Bangladeş, ileri yıllarda sorunlarını ortadan kaldırmak için kolları sıvamış, çeşitli önlemler alarak yoluna devam etmek istemiştir. Örneğin Eylül 1984’de “toprak reformu”nu uygulamaya koyan Askeri yönetim, her çiftlikte 8 hektardan fazla olan toprağı devletleştirmiştir.² Eğitime, kadın-erkek eşitliğine,³ nüfus kontrolüne önem vermiş, okuryazarlığı, okullaşmayı, sağlık koşullarını, refahı yükseltmeyi, yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Hatta Pakistan’dan sonra ilk kadın başbakanını seçen Bangladeş, Sri Lanka’ya örnek olmuş burayı da Müslüman bir kadın başbakan yönetmeye başlamıştır.⁴

Kısa zamanda, içine kısıldığı az gelişmişlik sürecini, kırmayı hedefleyen ve bunu önemli ölçüde, başaran Bangladeş, örneğin 1995 yılının ilk yarısında bazı zengin ülkeleri utandırmıştır. UNICEF raporuna göre, sağlık, eğitim, çevre, siyasal katılım gibi konularda Bangladeş; Çin, Küba ve Arnavutluk gibi ülkelerle beraber beklenmedik ölçüde iyi duruma gelmiştir.⁵ Hatta 2000 yılının son çeyreğinde Bangladeş gelir dağılımında Türkiye’yi bile geride bırakmıştır.⁶

Günümüzde Bangladeş tekstil üretim ve ihracatı denilince, Dünya’da, Çin Halk Cumhuriyeti’nden sonra gelen ikinci ülke konumunu yakalamıştır. Söz konusu ülkenin gelir dağılımı eşitsizliğinde, kadınlara tanınan haklarda, sağlık koşullarının iyileştirilmesinde, kadınların sosyal yaşamda boy göstermesinde aldığı yol ve kat ettiği mesafe, benzer ülkeler için bir rol model olmuştur.

Atılan adımlarla yılda 13 milyar dolardan fazla hazır giyim (Ready Garments) ihracatı ile bu alanda Çin Halk Cumhuriyeti’nden sonra Dünya ikinciliğini yakalayan

¹ **Milliyet Gazetesi**, “11 Yılda 4. Darbe”, 25.03.1982, s.9.

² **Milliyet Gazetesi**, “Bangladeş’te toprak reformu”, 19.09.1984, s.5.

³ **Milliyet Gazetesi**, “Kadın hakları”, 07.07.1994, s.16.

⁴ **Milliyet Gazetesi**, “Asya’da kadınların ayak sesleri”, 24.08.1994, s.18.

⁵ **Milliyet Gazetesi**, “Bazı yoksul ülkeler zenginleri utandırdı”, 26.06.1995, s.8.

⁶ **Milliyet Gazetesi**, “Gelir dağılımında Bangladeş’ten kötüyüz”, 25.09.2000, s.7.

Bangladeş'te, bu başarısında kadınlara verilen değeri, yanında, onların üretime katkısı da büyük rol oynamıştır.

Geri kalmış toplumlara özgü, aşırı doğurganlık ki bu oran Bangladeş'te kadın başına ortalama 7 çocukken, bunun 2'ye çekilmesi büyük bir başarı olmuştur. Bunun yanında 51 yaşında genç bir devlet olan Bangladeş, eğitimde başlattığı atılımlarla, kız çocuklarının eğitime önem vermiş, okula gitmelerini teşvik etmiş, onlara eğitim fırsat eşitliği sağlamıştır. Kızların 14 yaşında zorla evlendirilmeleri geleneği önemli ölçüde engellenerek, onların eve kapanma yerine toplumda söz sahibi olmalarının önünü açmıştır.

Oldukça küçük bir alana yani yaklaşık 142.776 kilometrekareye sıkışmış olan, Bangladeş⁷ halkı modern tarım uygulamaları ile hem yılda üç kez hasat olanağı sağlanmış, hem de, ülkede gıda güvencesi, sağlanarak, gıda dışı bağımlılığın önüne geçilmiştir.

Bangladeş'in bazı konularda gösterdiği başarılar Amerikalılara bile örnek olmuş, bunların Amerika'nın bazı bölgelerinde uygulanması gündeme gelmiştir

Toplumu iki kanatlı bir kuş ve bu kanatlardan birinin kadınlar olduğuna dikkat çeken Gandi'nin söylemine uygun olarak değeri verilen kadınlar, bu yaklaşımla Bangladeş'te toplumsal kalkınmada erkeklerle eşit hale gelmiş ve hatta tekstilde üretimde yüzde 80 pay alma başarısını göstermişlerdir. Öyle ki, Bangladeş tekstil endüstrisinin kadınların omuzu üzerinde yükseldiğini söylemek mümkün olmuştur.

Başlangıçta emperyalizm altında ezilen, gelir dağılımı eşitsizliğinin hat safhada olduğu, salgınların, doğal afetlerin kol gezdiği bir ülkenin tüm bu sorunların üstesinden gelme mücadelesi hala sürmektedir.

Ahmet COŞKUNAYDIN

İstanbul-2023

⁷ **Milliyet Gazetesi**, "Bugünkü Bangladeş", 27.03.1984, s.4.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE TÜRLEİ

1.1. Yoksulluğun Tarihi	3
1.2. Yoksulluğun Tanımı.....	6
1.3. Yoksulluk Türleri.....	7
1.3.1. Mutlak Yoksulluk	7
1.3.2. Göreli Yoksulluk	9
1.3.3. İnsani Yoksulluk Kavramı	10
1.4. Yoksulluğun Nedenleri.....	11
1.5. Yoksullukla Mücadele.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE FAKİRLİKLE MÜCADELEDE POLİTİK

YAKLAŞIMLAR, AKTÖRLER VE GÜNEY ASYA BÖLGESİ ÜLKELERİ

2.1. Dünya’da Yoksulluk Yaklaşımı ve Uygulamaları.....	19
2.2. Dünya Bankası Yoksulluk Yaklaşımı ve Uygulamaları	20
2.3. Avrupa Birliği Yoksulluk Yaklaşımı ve Uygulamaları.....	21
2.4. UNDP ve İnsani Yoksulluk Kavramı.....	21
2.5. Yoksullukla Mücadele Eden Güney Asya Bölgesi	22
2.5.1 Hindistan	22
2.5.2. Pakistan	25
2.5.3. Sri Lanka	26
2.5.4. Afganistan	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANGLADEŞ VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

3.1. Bangladeş Hakkında Bilgiler	29
3.1.1. Bangladeş'in Demografik ve Sosyal Yapısı	35
3.1.2. Bangladeş'in İdari ve Siyasi Yapısı	37
3.1.3. Bangladeş'in Ekonomik Yapısı ve Yoksulluk	38
3.1.4. Dış Ticaret	39
3.2. Bangladeş'te Yoksullukla Mücadele	40
3.2.1. Kalkınma Çabaları	42
3.2.2. Mikro kredi Uygulamaları	43
3.2.3. İstihdamın Geliştirilmesi	47
3.2.4. Kalkınma İşbirliği Faaliyetleri	49
3.2.4.1. Telekomünikasyon Da Yatırımlar	49
3.2.4.2. Yabancı Sermayeye Davet Ve Kolaylık	49
3.2.4.3. Türkler İçin Bangladeş'te Olanaklar	51
3.2.4.4. Yabancıların Yatırımda Ki Sorunları	53
3.2.4.5. Bangladeşte Hangi Yatırımlar Yapılabilir?	54
3.2.4.6. Dijital Bangladeş Sloganı	58
3.2.5. Enerji ve geleceği	59
3.2.5.1. Güneş Ve Rüzgâr Enerjisi	59
3.2.6. Sağlık	63
3.2.6.1. Ömür, Kadın Ve Erkeklerde Uzuyor	64
3.2.6.2. Doğal Afetler	65
3.2.6.3. Bhola Doğal Afetiyle Gelen Bağımsızlık	66
3.2.7. Sheikh Hasina Harekete Geçiyor	67
3.2.8. Dijital Bangladeş Sloganı	68
3.3. Kadın Politikası	69
3.4. Bangladeş'in Sırrı	72
3.5. D-8 Üzerinden Değerlendirme	74
3.5.1. Büyüme/Üretim ve Kalkınma Açısından D-8 'ler	77
3.6. Bangladeşte Kadınların İşgücüne Katılımı	83
3.7. Küresel Isınma :Büyük Tehlike	85

3.8. Bir Ev Bir Çiftlik	87
3.9. Beş Yıllık Plan	87
3.9.1. Jüt İşleme Merkezleri.....	89
3.10. Yaşlı Ve Muhtaçlara Dönük Önlemler.....	89
3.11. Chittagong Hill Track Anlaşması	89
3.12. Mikro Kredide Uluslararası Rapor	91
3.12.1. Mikrocredit Summit:.....	91
3.12.2. Yapılan hesaplamada;	91
3.13. Bangladeş Ekonomisi	93
3.13.1. Dış Ticaret	94
3.13.2. Rekabete Dayalı Ekonomi.....	95
3.13.3. Ekonomiye Ve Üretime Kadın Eli Değiyor	96
3.13.4. Ekonomik Kalkınma ve Yoksulluk	97
3.13.5. Bangladeş Ekonomisi Ve Dünya'daki Yeri	100
3.14. Tarımda Üretim Artışı	101
3.15. Rüşvetle Mücadele	102
3.16. Asrayan Projesi	105
3.17. Gelişmişlik Düzeyinde Dünyayı Şaşırtan İvme	106
3.18. Bangabandhu Köprüsü Ve Jamuna Nehri	107
3.19. Yargı Denetim İle Garanti Altına Alınan Haklar	109
3.19.1. Çevre Hakkı Anayasada.....	109
3.19.2. Cinsiyet Eşitliği	109
3.19.3. Kadınlar Yüksek Yargı Üyesi	110
3.20. Ülkeyi Fakirlikten Kurtaran Kadın	111
3.20.1. Parlamentoda Kadınlar Yükseliyor.....	111
3.21. Turizm Atılımları	113
3.22. Dünya Bankası	114
3.23. Slogan ‘ Herkese Eğitim ‘	117
3.24. Neler Satıyor	122
3.25. Türkiye – Bangladeş Siyasi İlişkileri	123
3.26. Medya Ve Kalkınma	124
3.27. Denizlerde Yaşanan Tehditler	126

3.28. Zorunlu Askerlik Görevi	127
3.29. Kadınların Kaderini Değiştiren Konferans.....	128
3.29.1. Kat edilen Yol Ve Ulaşılan Başarı.....	129
3.29.2. Üretim Ve İhracat Kadınların Omuzunda	129
3.29.3. Kadınlarda Ömür Uzadı	130
3.29.4. Benzer Ülkelere Örnek	130
3.30. 2012-2017 Arası Büyüme.....	132
3.31 Pandemi Ve Etkileri	132
SONUÇ	135
KAYNAKÇA.....	138

KISALTMALAR LİSTESİ

Awami League (AL)	: Awami League (AL)
Bangabandhu	: Bengal'in Dostu, Atası-Bengal halkının Sheikh Mucibur Rahman'a taktığı isim.
Bangla	: Bengal'in ana dili
BNP	: Bangladeş Milliyetçi Partisi
Jaana Netri	: Halkın Lideri- Bengal Halkının Sheikh Hasina'ya taktığı isim.
Jatiya Sangsad	: Milli Meclis
Joy	: Çok Yaşa
Lovayti	: Bağlılık
Muktijoddha	: Kurtuluş Savaşına katılan isyancılar
Siklon	: Atmosferde yaşanan ve bir alçak basınç alanı içinde hızla dönen rüzgarların meydana getirdiği şiddetli fırtına.
Taka	: Bangladeş'in para birimi
Tempo	: Küçük triportör
Rişko	: Üç tekerlekli bisiklet
BM	: Birleşmiş Milletler
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Örgütü
BGMEA	: Bangladesh Garment Manufacturers and Exporters Association
BIMSTEC	: Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation
BMET	: Bureau of Manpower, Employment and Training
BPDB	: Bangladesh Power Development Board
BRTA	: Bangladesh Road Transport Authority
DSC	: Dhaka Stock Exchange
FAO	: Food and Agriculture Organization
FY	: Fiscal Year

GDP	: Gross Domestic Product
IATA	: International Air Transport Association
IEDCR	: Institute of Epidemiology, Disease Control and Research
IMF	: International Monetary Fund
IR	: Industrial Revolution
MERS	: Middle East Respiratory Syndrome
MFS	: Mobile Financial Services
MSME	: Micro, Small and Medium Enterprises (KOBİ)
RMG	: Ready Made Garment (Hazır Giyim)
WB	: World Bank

GİRİŞ

Sözlüklerde yoksuzluk, varyetsizlik, sefillik, sefalet, fakirlik olarak tanımlanan yoksulluk kavramı, bugün küresel bir adaletsizliğe işaret etse de içinde barındırdığı 53 devlet, 44 milyon 614 bin kilometre kare yüz ölçümü ve 4 milyar 561 milyon (2018) nüfusu ile dikkatleri çeken en büyük kıta Asya'da daha da yoğunlaşmıştır. Özellikle Güney Asya Ülkeleri'ni oluşturan Pakistan, Afganistan, Sri Lanka, Hindistan ile temelde Bangladeş yoksullukla mücadele eden ülkelerin başında gelmektedirler.

Bugün Afganistan örneğinde olduğu gibi işgaller, savaşlar, iç karışıklıklar ve bunlara bağlı açlık, yoksulluk, eşitsizlik, iç ve dış göç gibi birçok olumsuzluk hala sürmektedir. Kökü yüzyıllar ötesine dayanan Afganistan, 19 ve 20. yüzyılda sıcak savaşlara dönüşen işgal ve savaşlarla yüz yüze kalmış, önce İngilizler (1880ler), ardından Ruslar (1979-1989) ve daha sonra da Amerikalılar tarafından (2000- 2010) işgale uğramıştır.

İşgalin 2010 yılında, sona ermesinin ardından, Afganistan'da yönetimi ele geçirme mücadelesi başlamış, ortaya çıkan ortam, milyonlarca Afganlının gerek ülke içinde iç ve gerekse komşu ülkelere İran ve Pakistan'a göç etmesine yol açmıştır. Bu yaşananlar zaten bir ekonomik sıçrama gerçekleştirememiş ülkede derin bir yoksulluk yaratmıştır. Son yıllarda daha da kötüleşen ekonomik ve sosyal koşullar nedeniyle sayıları 10 milyona yaklaşan bir göç ordusu yaratmıştır.

Yine Güney Asya ülkeleri arasında olan Pakistan, komşusu Hindistan ile toprak (Keşmir sorunu) ve sınır sorunu yaşamakta, bu nedenle iki ülkede tüm güçleriyle birbirlerine karşı silahlanmakta, milli gelirlerinin önemli bir bölümünü buraya aktarmaktadırlar. Bu silahlanma sonuç olarak her iki ülkenin nükleer güce ulaşmasına neden olmuştur.

Bir ada ülkesi olan Sri Lanka ise Güney Asya'nın dikkat çeken bir başka noktası oluşturmuştur. 1972 yılına kadar Seylan, günümüzdeki resmi adıyla Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti olan bu ülke, neredeyse iflas noktasına gelmiş ekonomisiyle, dış borç batağında sürüklenmektedir.

Güney Asya'nın yoksullukla boğuşan bir başka ülkesi ise yüzölçümü olarak küçük, fakat nüfus olarak önemli bir sayıya sahip olan resmi adıyla Bangladeş Halk Cumhuriyeti'dir. Dünyanın en yoksul ve kalabalık ülkeleri arasında gösterilen bu ülke, bir yandan yoksulluk, açlık ve susuzlukla mücadele ederken, diğer yandan kalkınmanın yollarını aramaktadır

Bu çalışmada Güney Asya'yı oluşturan ülkelerdeki yoksullukla mücadele çabalarına değinilecek, son çeyrek yüzyılda alınan olumlu sonuçlarıyla benzer ülkelere örnek gösterilen ülke Bangladeş'in, fakirlikle mücadele konusunda, bağımsızlığını elde ettiği 1971 yılı sonrası yaptığı mücadele, bundan elde ettiği sonuçlar incelenecek, geleceğe yönelik plan ve projeleri değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE TÜRLERİ

1.1. Yoksulluğun Tarihi

Bireysel anlamda yoksulluğun, insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek yanlış bir tespit olmayacaktır. İnsanoğlu dünyada var olduğu günden beri gerek doğa koşulları, gerek coğrafi ve gerekse siyasi nedenlerle “kıtık” yaşamıştır. Kıtığın kardeşi olan “yoksuzluk” tarih boyunca insanlara her şeyi yaptırmıştır. Örneğin Antikçağ Yunan halkı ancak zor sonucu bir denizci halk hale gelmiştir. Gemileri donatan ve denize atan onların aç karınların çılgılığı olmuştur. Yoksul bir ülke olan Yunanistan adeta yoksulluğun okulunda yetiştirilmiştir.

“(Herodot) Toprak yoksuldur, nankördür. Bayırlar da genellikle çok taşlıdır, iklim çok kuraktır. Erken ve geçici bir ilkbahardan sonra, ağaçların ve otlakların görkemle ve birden çiçek açmasıyla hava sürekli iyi gitmeye başlar. Yaz tahtına kurulur ve her şeyi kavurur. Toz içinde ağustosböcekleri öter. Aylarca gökyüzünde bir tek bulut yoktur. Genellikle, mayıs ortasından eylül sonuna kadar Atina’ya bir damla yağmur düşmez. Sonbaharla birlikte yağmur gelir, kışın da fırtınalar patlar. Borayla kar gelir ama iki gün bile kalmaz. Yağmur büyük sağnaklarla hışımla iner. Kimi yerlerde yıllık yağmurun sekizde hatta dörtte biri kadarı tek bir günde yağar. Yarı yarıya kuru dereler, korkunç seller haline gelir; uğuldayan ve kemiren su, kıraç yamaçların incecik toprak katmanını alır denize sürükler. Onca aranan su artık afetten başka bir şey değildir...”¹

Haliyle daha çok gıda darlığını anlatan kıtlık, siyasi ve kültürel nedenlerden kaynaklanan kıtlıklarla birleşince yoksulluk denen bir kavrama neden olmuştur. Geçmişte birçok ozan, düşünür ve yazar bu kavram üzerine bir şeyler yazmış ya da söylemiştir. Örneğin Antik Yunan’da Homeros’un “İlyada”sında Sarpedon, tanrısal Hektor’a çıkıştığında; “Ben ta uzaklardan geldim yardıma, anaforlu Ksanthos’tan geldim, uzak Lykia’dan. Sevgili karımı, yavrumu kodum orada, yoksulların göz dikeceği bir sürü mal mülk kodum”² diyerek yoksulluktan söz etmiştir.

¹ André Bonnar, **Antik Yunan Uygarlığı-I**, Çev. Kerem Kurtgözü, İstanbul, Evrensel Yayınları, Ekim 2004, s. 32-33.

² Azra Erat ve A. Kadir, **İlyada Homeros**, İstanbul, Can Yayınları, Ekim 2008, s. 162.

Yine Homeros'un "Odysseia"sında Nestor; "Zeus'la öbür ölümsüzler esirgesin benden bunu! Buradan ayrılıp hızlı gemilere gitmek de ne! Çok yoksul bir adam mıyım ki ben? Evimde bol çarşafklar, örtüler mi yok? Hepimiz yatamaz mıyız yumuşak döşeklerde? Benim evimde çarşafklar da var, güzel örtüler de, benim sağlığında gidemez gemi güvertesinde yatmaya yiğit Odysseus'un canım oğlu..."³ diyerek yoksulluk ifadesi kullanmıştır.

Daha sonraki dönemlerde de Aristophanes'in "Bulutlar"ı (Nephelai) yazdığı 423'te sahnede mantosu, yatağı, yorganı olmayan kişiler yoksulluğu simgeleyip, aynı zamanda eğlencenin konusu olmuşlardır.⁴

Benzer şekilde 2450 yıl kadar önce; "Bir demokraside yoksulluk, zorbalara yönetiminde refahtan daha iyidir, aynı nedenle, köleliğe karşı özgürlüğü tercih etmek de aynı nedenden ötürüdür"⁵ diyen Yunan filozofu Demokritus (MÖ 460 civarında) yoksulluk kelimesini kullanmıştır.

Platon'un "Gorgias" diyalogunda "Kendine servet sağlamak isteyen bir adam için, yoksulluktan daha fena bir kötülük düşünebiliyor musun?" diyen Sokrates yine yoksulluktan söz etmiş, hatta insanı yoksulluktan kurtaran sanatın, "Para yapma sanatı" olduğunu söylemiş ve "Öyleyse, para yapma sanatı yoksulluktan, tıp hastalıktan, adalet de ölçsüz davranışlardan ve haksızlık yapmaktan kurtarır" demiştir.⁶

Platon ise "Yasalar"da; "Şu eski deyiş, 'iki düşmanla çarpışmak zordur' deyişi, hastalıklarda ve daha pek çok örnekte olduğu gibi doğru; özellikle de şimdi bu konuda iki düşmana karşı yoksulluğa ve zenginliğe karşı savaş var; biri insanların ruhunu gevşetip bozar, öteki de sıkıntı içine sokarak utanmazlığa iter"⁷ diyerek "yoksulluktan söz etmiştir

³ Azra Erat ve A. Kadir, **Homeros Odysseia**, İstanbul, Can Yayınları, Ekim 2008, s.79.

⁴ André Bonnar, **a.g.e.**, s. 262.

⁵ **Milliyet Gazetesi**, "Hürriyet ve Yoksulluk", 09.05.1969, s. 2.

⁶ Mehmet Rifat ve Sema Rifat, **Platon, Gorgias ya da Retorik Üstüne**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, s. 32-33.

⁷ Platon, **Yasalar**, Ed. Murat Ceyişakar, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, Nisan 2007, s. 429.

Montaigne de “İnsan Ömrü” bölümünde; “*Rahatsız, gözü doymaz, telaşlı bir zengin, düpedüz yoksul kişiden daha zavallı gelir bana*”⁸ diyerek yine yoksulluk kavramını kullanmıştır.

Çağımızda ise yoksulluk Avrupa’da daha 16. yüzyıldan itibaren sorun olarak görülmüş, çözümü konusunda üzerinde politikalar geliştirilmiştir. 17. yüzyılda ise üzerinde tartışılan bir sorun haline gelmiştir. Sorunun yoğun olarak hissedilmesi ve toplumsal bir nitelik kazanması ise Sanayi Devriminden sonra olmuştur. Örneğin 19. yüzyıla damgasını vuran İngilizlerin yoksulluğu olmuştur. 1833'te ülkenin Kuzey Batı bölgesinde bir kentsel olan Blackburn’da nüfusunun üçte birini oluşturan bir kesim, haftada 9 şilin 2 penilik aile geliriyle (ya da kişi başına ortalama 1 şilin 8 peniyle)⁹ yaşam mücadeleleri vermişlerdir. Yoksullaşmanın dışında hiçbir şey elde edemeyenler bu kişiler, yaşam koşullarıyla, antik dönem yoksulluğundan farklı olmayan bir düşkünlüğün sadece görsel tanımından başka bir şey olmamışlardır.

Son dönemde yaşanan bütün teknolojik ve ekonomik gelişmelere karşın, yoksulluk bugün dünyanın karşı karşıya kaldığı en önemli bir sorun haline gelmiştir. Acı bir gerçektir ki, dünyada zenginlik artarken aynı oranda yoksulluk da artmıştır. Çünkü kavram çifti diye bir şey vardır ve o çifti oluşturan kavramlardan her biri tek başlarına mevcut değildir ve hiç bir anlam ifade etmezler. Örneğin zenginlik yoksulluk kavramları tek başlarına hiçbir şey ifade etmezler. Gelişmişlik-azgelişmişlik, kalkınmışlık-kalkınmamışlık kavramları da öyledir. Nitekim, yoksulluk zenginliğe göre vardır ya da zenginlik olmadan yoksulluk olmaz. Nasıl teba olmadan kral da olmazsa... Eğer birinin zenginliği başkasının yoksulluğundan ileri geliyorsa, söz konusu ilişkiler bütünü ortadan kaldırmadığınız sürece, her ikisi de yeniden üreilmeye devam edecektir.¹⁰

Bugün yoksulluk sorunu Birleşmiş Milletler (BM) tarafından dünyadaki en önemli 12 genel sorundan birisi olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle BM, 1996 yılını Yoksullukla Mücadele Yılı, 1997-2006 dönemini de Yoksullukla Mücadele On Yılı

⁸ Montaigne, **Denemeler**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s. 122.

⁹ Eric Hobsbawin, **Sanayi ve İmparatorluk**, Ankara, Dost Kitabevi, Haziran 2003, s. 62.

¹⁰ Yves Lacoste, **Sınıf Açısından Azgelişmişlik**, Çev. Sevil Avcıoğlu, İstanbul, Göçebe Yayınları, 1996, s. 10.

ilan etmiştir. Bu açıdan yoksulluk olgusu Dünya Bankası ve UNDP gibi uluslararası kuruluşlar başta olmak üzere tüm karar alıcıların gündemine girmiştir. Dünya Bankası'nın temel misyonu yoksulluğun yok edilmesidir. Dünya Bankası, her yıl belirli konularda kendi araştırma kurulunun görüşlerini içeren Dünya Kalkınma Raporu (World Development Report/WDR) yayınlamaktadır. 1980'lerde raporun konusu yoksulluk olmuştur ve Dünya Bankası, her on yılın raporunun konusunu yoksulluğun oluşturmaya karar vermiştir. Böylece 1990 ve 2000/2001 WDR'nin gündemi yoksulluğa ayrılmıştır.¹¹

1.2. Yoksulluğun Tanımı

Yoksulluk sözlük anlamıyla yoksuzluk, sefillik, sefalet, fakirlik sözcükleriyle ifade edilmiş olsa da kavramın zamansal ve mekânsal anlamda değişkenlik göstermesi, üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımının olmamasına neden olmuştur. Bu nedenle yoksulluğu tanımlayanlar genellikle; yaşamsal temel ihtiyaçların tamamını veya geniş bir kısmını karşılayacak bir gelire sahip olmama durumu ya da özellikle, yiyecek, içecek, barınma, giyim-kuşam gibi temel ihtiyaçlara erişmede zorlanma durumunu baz almışlardır.

Dünya Bankası ise yoksulluğu “*Yoksulluk açlıktır. Yoksulluk yaşayacak bir barınağın olmamasıdır. Yoksulluk hastalığa yakalanmak ve bir hekime görünememektir. Yoksulluk okula ulaşamamaktır. Yoksulluk bir işe sahip olmamak ve gelecek günler için kaygılanmaktır*”¹² şeklinde tanımlamıştır.

Ayşe Buğra da “*Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*” adlı kitabında yoksul kişi için; “*yaşlı olduğu için, hasta olduğu için ya da sadece iş olmadığı için çalışamadığı durumlarda veya aldığı ücret sosyal olarak belirlenmiş bir asgari geçim düzeyinin altında kaldığı zaman, çalışarak hayatını kazanmak durumunda olan mülksüz insan*” tanımlamasında bulunmuştur.¹³

¹¹ Erem Sarıkoca ve Yasemin Daşlı, “Yoksulluğun Dünyada Ve Türkiye’de Seyri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:9, S:43, s. 1300.

¹² İsmail Gencer, “Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Aydın, 2019, s. 3.

¹³ Ayşe Buğra, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 1.

1.3. Yoksulluk Türleri

1.3.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak Yoksulluk kavramı mutlak manadaki yoksulluk kavramı üzerinde bazı yazarlarca yapılan tanımlar bulunmaktadır. Bu yazarlar arasında Le Play, Booth ve Rowntree'yi saymak mümkündür. Bunlara göre mutlak yoksulluk; hanehalkı veya bireyin yaşamını fiziksel devam ettirebilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu asgari (en düşük) tüketim seviyesidir. Rowntree de yoksulluk seviyesini “yalnızca fiziksel sağlık şartlarını idame ettirmek için gerekli harcamalar” olarak tanımlamıştır. Bu tanım içerisinde gıda, elbise, kira, yakıt ve ilave olarak hane halkının basit ihtiyaçları yer almaktadır. Bu anlamdaki bir gider bütçesi içinde hastalık, kumar, alkol ve tütün gibi unsurlara yapılan harcamalar ile gelecekte kullanılmak üzere ayrılan tasarruflar yer almamaktadır.¹⁴

Dünyada mevcut günlük beslenme kalorisi miktarı ortalama 1.400 - 1500 kalori (nüfusun yaşamasına yarayan asgari miktar) ile en yüksek ortalama 3.600 kalori (Nazi toplama kamplarında 500 ilâ 1000 kal.) arasında değişir. 3600 kalorinin üstünde zaten bir takım bozukluklar baş gösterir. 2500 kalorinin altında beslenme yetersizliği var demektir. Çeşitli istatistiklere, bilhassa FAO istatistiklerine göre 1960'larda dünya nüfusunun yüzde 70'i günde 2500 kalorinin altında gıda almıştır. Yine dünya nüfusunu yüzde 24'ü de 2000 kalorinin altında beslenmiştir.¹⁵

Bugün de dünyanın en yoksul kent nüfusu, hane halkının üçte ikisinin günlük asgari beslenme masrafından daha az kazandığı Luanda, Maputo, Kinşasa ve Cochabamba'da (Bolivya) bulunmaktadır. Hanelerin dörtte birinde kişi başına düşen günlük tüketim harcamalarının 75 Cent'den daha az olduğu Luanda'da çocuk ölümleri oranı (beş yaş altı) 1993'te binde 320 (dünyanın en yüksek oranı) gibi korkunç bir düzeydedir. Kentlilerin yaklaşık dörtte biri (1988'de yapılan bir ankete göre) gözle görülür "mutlak" bir yoksulluk içinde yaşamaktadır; günde bir dolar veya daha az

¹⁴ Recep Dumanlı, **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları**, Ankara, Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Haziran 1996, s. 1-2.

¹⁵ Yves Lacoste, **“Az Gelişmiş Ülkeler”**, Çev. Yaşar Gürbüz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1965, s. 9.

parayla yaşamaya çalışmaktadır. BM verileri doğruysa, Seattle gibi zengin bir kent ile İbadan gibi çok yoksul bir kent arasındaki hane başına düşen gelir düzeyi farkı “739'a 1” gibi büyük bir rakamdır (inanılmaz bir eşitsizlik).¹⁶

Aslında Mike Davis'e göre hatasız istatistiğe rastlamak pek mümkün değildir, çünkü yetkililer zaman zaman önemli sayıda yoksulu ve gecekondu sakinini göz ardı ediyor ve bunu da çoğunlukla kasten yapıyorlar. Örneğin, 1980'lerin sonlarında Bangkok'ta resmi yoksulluk oranı yüzde 5 iken, yapılan anketler nüfusun yaklaşık dörtte birinin (1,16 milyon) 1000 kenar mahalle ve gecekondu mahallesinde yaşadığını ortaya koymuştu. Keza 1990'larda Meksika hükümeti, ortada Meksika nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ının günde 2 dolardan daha az bir parayla geçindiğini gösteren tartışma götürmez. BM verileri olmasına rağmen, on kentliden sadece birinin gerçek anlamda yoksul olduğunu ileri sürmüştür. Endonezya ve Malezya'daki istatistikler de kentlerdeki yoksulluğu gizlemekle ünlüdür. Çoğu araştırmacının tahminlerine göre nüfusun dörtte birinin yoksul kampung sakinlerinden oluştuğu Cakarta'ya ilişkin resmi rakamlara olsa olsa absürd denebilir: Bu rakamlara bakılırsa, nüfusun yüzde 5'inden azı bu tür yerlerde yaşamaktadır. Coğrafyacı Jonathan Rigg, Malezya'da resmi rakamlar dikkate alınarak açıklanan yoksulluk sınırının "kent yaşamının yüksek yaşam maliyetini dikkate almadığından ve Çinli yoksulları kasten bu hesaplamanın dışında tuttuğundan yakındır."¹⁷

Yine farklı araştırmalara göre örneğin Birleşmiş Milletler'in 1996 İnsan Gelişme Raporu'na göre dünyada zengin yoksul arasındaki uçurum arttığı, kutuplaşmanın tehlikeli boyuta geldiği açıklanmıştır.¹⁸ yine 1996'da dünya genelinde bir çoğu Afrika kıtasında olmak üzere, yıllık geliri 50 ile 500 dolar arasında bulunan 1.3 milyar insanın yoksulluk sınırında yaşadığı açıklanmıştır.¹⁹ 2000'de ise Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerinde yaşayan her altı çocukta birinin yoksulluk sınırı altında yaşadığı bildirilmiştir.²⁰

¹⁶ Mike Davis, **Gecekondu Gezegeni**, İstanbul, Metis Yayınları, Ağustos 2007, s. 41.

¹⁷ Mike Davis, **a.e.**, s. 41.

¹⁸ **Milliyet Gazetesi**, “1996 İnsan Gelişme Raporu'na göre dünyada zengin yoksul kutuplaşması tehlikeli”, 19.07.1996, s. 22.

¹⁹ **Milliyet Gazetesi**, “Michael Jackson' a bravo!”, 20.02.1996, s. 7.

²⁰ **Milliyet Gazetesi**, “Her altı çocukta biri yoksul”, s. 13.06.2000, s. 11.

Ayrıca mutlak yoksulluk sınırı ise ülkeden ya da bölge ve kıtadan kıtaya farklılık gösterir. Bu rakamlara göre mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkelerde fert başına bir Amerikan Doları (USD), bunun yanında Güney Amerika dahil olmak üzere Latin Amerika ülkelerinde, ki bunlara Karayip de dahildir, 2 dolar, Türkiye'nin de içinde yer aldığı Doğu Avrupa'da 4 ve gelişmiş ülkelerde de 14.40 Amerikan Dolar olduğu tespit edilmiştir.²¹

1.3.2. Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk “gıda, giyim ve barınma gibi imkânları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği hâlde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmak” şeklinde tanımlanabilir. Bir başka tanıma göre göreli yoksulluk bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Görelî yoksulluk kavramı bu nedenle kişi ve grupların mutlak gelir düzeyi ile değil gelir ve refahın dağılımı ile ilgili farklılıkları hedef alır. Bu bağlamda bir ülkede mutlak yoksulluk tamamen ortadan kaldırılabılır ancak gelir düzeyi ne olursa olsun bir ülkede göreli yoksulluk her zaman varlığını sürdürecektir.²²

Bunun en güzel örneklerinden birisi ketlerde boy gösteren gecekondu mahalleleridir. Gecekondu kentlerin gelir dağılımı eşitsizliğine güzel bir örnekken, göreli yoksulluğun bir göstergesini oluşturur. Belli bireylerin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olmasını gösterir. Yeryüzünde nüfusu birkaç yüz ile bir milyonun üzerinde olan 200.000'den fazla gecekondu bölgesi vardır. Güney Asya'nın en büyük beş metropolü (Karaçi, Mumbai, Delhi, Kalküta ve Dakka) tek başına, toplam nüfusları 20 milyona varan 15.000 farklı gecekondu topluluğuna sahiptir. Teneke mahalleleriyle gecekondu toplulukları daimi bir kaçak konut ve yoksulluk kuşağı şeklinde birbirine bağlanınca, genellikle şehrin çevresinde "mega gecekondu mahalleleri" ortaya çıkar. Örneğin Mexico City'nin, 1992'de 348 kilometrekarelik alana yayılan kaçak inşa edilmiş birbirine bitişik enformel konutlarda

²¹ Ömer Arpacıoğlu ve Mehmet Yıldırım, “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2011, C. 4, S. 2, s. 63.

²² <https://www.bingol.edu.tr/documents/Academic/Ders%20Notu%20%209.pdf>; Erişim Tarihi: 18.03.2023.

yaşayan 6,6 milyon düşük gelirli insanı barındırdığı tahmin edilmektedir.²³ Keza Lima'daki yoksulların çoğu şehrin merkezinden dışa doğru halka halka yayılan üç büyük çevresel corns'ta yaşamaktadır; kent yoksulluğunun mekânsal olarak böyle büyük boyutlarda yoğunlaşması Afrika ve Ortadoğu'da da yaygındır. Öte yandan, Güney Asya'da, neredeyse fraktal bir karmaşıklığa sahip örüntüler halinde kent dokusu boyunca geniş bir alana yayılmış müstakil gecekondü mahallelerinde yaşayan yoksul kentli sayısı daha fazladır. Örneğin Kalküta'da binlerce thika bustee (her biri 45 metre karelik beş kulübeden oluşan ve her birinde ortalama 13,4 insan yaşayan dokuz baraka), konut statüsünde çok çeşitli başka yerleşim yerleriyle ve başka arazi kullanım çeşitleriyle iç içedir.²³

Örneğin günümüzün en zengin devletlerinden Birleşik Amerika'daki zencilerin üçte birinin resmen kabul edilen yoksulluk sınırının altındaki yaşam koşulları içinde bulundukları bilinmektedir.²⁴ Yine Avrupa ülkelerinden Fransa'da bir taraftan zenginlik kol gezerken, başkent Paris'te bile başka bir geliri olmayan ve yoksulluk yardımından yararlananların sayısında önemli bir artış görülmektedir.²⁵

Milli gelirin coğrafyalar arasındaki değişkenliğine örnek olarak da Kıbrıs'ı verebiliriz. Günümüzde Güney Kıbrıs'ta kişi başına milli gelir 16 bin dolarken, adanın diğer bölümünü oluşturan Kuzey'de ancak 3 bin dolardır.²⁶ Buna karşın bugün Asya'da ve Afrika'da milyonlarca insan yıllık 400 dolardan daha az bir gelirle yaşamaktadır.

1.3.3. İnsani Yoksulluk Kavramı

Sadece beslenme harcamalarının ve gelirin dışında bir dizi faktör yoksulluğa neden olmakta veya yoksulluk biçimini etkilemektedir. Bireylerin eğitimsiz olması, açlık, yaşam standartlarının altında kötü bir yaşam sürmesi, kişileri kısıtlayan yapabilirliklerinden yoksun bırakan hallerdir. Birleşmiş Milletlerin kuruluş amacında insani gelişme kavramına yer vermesi, 1950 ve 1970'li yılların sorunları olarak (kadın,

²³ Mike Davis, *a.g.e.*, s. 43.

²⁴ **Milliyet Gazetesi**, "ABD'de zencilerin üçte biri resmî yoksulluk sınırının altında yaşıyor", 15.02.1983, s. 4.

²⁵ **Milliyet Gazetesi**, "Paris'te yoksulluk artıyor", 25.03.1993, s. 4.

²⁶ Hasan Cemal, "Güney Kıbrıs'ta kişi başına milli gelir 16 bin dolar.Kuzey'de ancak 3 bin dolar", **Milliyet Gazetesi**, 18.12.2003, s.17.

çevre, yoksulluk) gibi sorunlara karşı daha fazla gelir ve daha fazla zaman ayırması ile birlikte, 1990 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu ile daha iyi eğitim alan, sağlık imkanlarını daha iyi kullanan, refah seviyesi yüksek toplumları işaret ederek bu konulara dikkat çekmiştir.²⁷

Örneğin 1970'te sadece yüzde 14'ü kentleşmiş olan Angola bugün artık büyük bir kısmı kentlerden oluşan bir ülkedir. Kentlerde yaşayanların çoğu hem yoksuldur hem de devlet tarafından tamamen göz ardı edilmektedir; 1998'de kamu eğitimi ve sosyal güvenlik için devletin bütçesinden sadece yüzde 1'lik bir pay ayrıldığı tahmin edilmektedir.²⁸ Türkiye'de de 2005 tarihinde Devlet İstatistik Enstitüsü'nün bir raporunda yoksulluğun ilacının eğitim olduğuna işaret edilmiştir.²⁹

1.4. Yoksulluğun Nedenleri

Dünyadaki yoksulluğun birçok nedeni varken, tarihin her döneminde var olan yoksulluk kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Belirli ve bir takım sosyal ve ekonomik etkenlerle gelişen yoksulluk örneğin Antik Mısır'da yönetim bozukluklarından çıkmıştır. Kral mezarlarının, tapınakların tahıl stoklarını boşaltan ve içlerindeki eşyayı çalanların en başında, Batı Teb'in yoksullaştırılmış halkının geldiği anlaşılmıştır.³⁰ Antik Yunan'da ise, Hesiodos çok farklı bir şiir olan İşler ve Günler'inde Ağabeyi ile arasındaki arazi çekişmesine "adalet yozlaşması" vurgusuyla değinmiş, aynı anda ahlaki değerlerin yozlaşmış olduğu bir çağı tartışırken, zengin arazi sahiplerinin savunmasız köylüleri tahakküm altında tutarak, nasıl yoksullaştırdıklarına değinmiştir.³¹

Günümüzde ise yoksulluk en korkunç sosyal ve ekonomik problemlerden birisi haline gelmiştir. Çağdaş dünyada milyonlarca insan yoksulluk içinde yaşarken diğer

²⁷ Selin Candan, "Yoksulluğu Azaltma Stratejisi Kapsamında Şartlı Nakit Transferi Ve Kadınların Sosyoekonomik Düzeylerine Etkisi: Nazilli Örneği", Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Aydın, 2022, s. 11.

²⁸ Mike Davis, **a.g.e.**, s. 68

²⁹ Meral Taner, "DİE verileri: Yoksulluğun ilacı eğitim", **Milliyet Gazetesi**, s. 01.06.2005, s. 6.

³⁰ Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Dost Yayınevi, Ankara, Dost Kitabevi, Ağustos 2003, S. 58.

³¹ Charles Freeman, **a.e.**, s. 113.

tarafından milyonlarca insan her an yoksulluk riski ile karşı karşıya yaşam mücadelesi vermektedir. Hatta bu konuda dikkat çekmek isteyen Uluslararası Kalkınma Ajansı bir rapor hazırlamış ve burada “*Açlık, nükleer tehlikeden beter hale geliyor. Yoksulluk tırmanırsa, sonuçları dünya için korkunç olur*” demiştir.³²

Yoksulluk nedenleri ise ülkeden ülkeye farklılık gösterse de genel anlamda; işsizliğin artması, enflasyon, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, savaşlar, iç ve dış göçler, ülkede yaşanan sosyo-ekonomik krizler ya da doğal afetler, kuraklık, erozyon ve çölleşme gibi doğal etkenler yoksulluğun ana sebepleri olarak kabul edilmektedir.

Örneğin bugün yoksulluğun en büyük nedenlerinden birisi kapitalizmin kendisidir. Üretim biçimi, yani çıkış noktası ücretli emek ve sermaye olan ve pazar için üretim yapılan bir sistem olan kapitalizm kar dürtüsüyle hareket ettiği ucuz iş gücü, hakiyle yoksulluk yaratır. Çeşitli değerlerin toplumun sınıf ve tabakaları arasında bölüşümündeki dengesizlik, hiçbir üretim biçiminde, kapitalist üretimdeki kadar büyük olmamıştır: “*Emek evrime uğrayarak sosyal emek haline geldiği ve böylelikle servetin ve kültürün kaynağı olduğu ölçüde, emekçide yoksulluk ve teslimiyet, çalışmayanda servet ve kültür gelişir.*”³³

Doğal olarak kapitalizm varoluşu işsizlik üretir, işsizliğe ihtiyaç duyar, işsizliğin olmadığı bir kapitalizm hayalden ibarettir. Üretimde daha çok kar amacıyla hareket eden sermaye sürekli ileri teknoloji kullanıp üretim yaptıkça makine emeği ikame eder, işsizlik artmaya başlar. İşsizler yedek işgücü ordusuna katıldıkça bu kez devrevi üretim fazlası/ eksik tüketim krizleri gündeme gelir. Doğal olarak kapitalizm her bireye iş yaratma kapasitesine sahip değildir. Gerçek bu olunca bugün işsizlik tüm dünyanın sorunu haline gelmiştir. Son açıklanan verilere göre 27 Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde işsizlik oranı yüzde 6,8 oranında gerçekleşmiştir. Bu rakam İspanya’da yüzde 14, Yunanistan’da 13,2, Türkiye’de yüzde 12,1 olarak tespit edilmiştir. Onları

³² **Milliyet Gazetesi**, “Öneriyorum: Bu uçurum hepimizi yutar”, 12.01.1998, s. 7.

³³ Özlem Özgür, “100 Soruda Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi”, İstanbul, Gerçek Yayınevi, Ekim 1972, s. 18.

İtalya (yüzde 9,3), İsveç (yüzde 8,8), Fransa (yüzde 8), Hırvatistan (yüzde 7,6), Litvanya (yüzde 7,2), Finlandiya (yüzde 7,2) ve Letonya (yüzde 7,1) izlemiştir.³⁴

Ayrıca gelir dağılımındaki dengesizler birçok ülkede sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal problemler ortaya çıkarmaktadır. Bilindiği üzere iktisadi büyüme bir ülkede yoksulluğun ve gelir dengesizliğinin azaltılmasında gerekli unsurlardan birisidir. Çünkü bir ülkedeki yoksulluk oranı kişi başına düşen ortalama milli gelir düzeyi ile gelir eşitsizliği derecesiyle yakından ilişkilidir. Ortalama gelirdeki yükselme yoksulluğu azaltırken, gelir eşitsizliğindeki artış ters orantılı olarak yoksulluğu artırmaktadır. Örneğin görece bir yoksulluğun yaşandığı Türkiye’de OECD rakamlarına göre 1990 yılında kişi başına düşen gelir 6 bin 858 dolar olarak gerçekleşmiştir. Hatta bu rakam milli gelirin, satın alma gücü paritesi kuru dikkate alınarak yapılan hesaplamalarda 7 bin dolara yaklaştığı belirlenmiştir.³⁵ Ancak bu rakam 2000 yılına gelindiğinde 2 bin 900 dolara düşmüş ve bu gelirle Türkiye dünyada 88. sıraya inerek alt orta gelirli ülkeler grubuna alınmıştır.³⁶ 2007 yılında ise Türkiye içinde OECD ülkelerinin de olduğu toplam 30 ülke içinde kişi başına düşen milli gelirden cari fiyatlarla sondan beşinci sırada yer almıştır.³⁷ 2021 yılında ise, kişi başına düşen milli gelirden Türkiye 9.528 dolarla dünyada 78. sırada bulunmaktadır. IMF verilerine göre 2021’de 137 bin dolar ile Lüksemburg ilk sırada yer alırken, ABD 69 bin dolar ile 6., Almanya ise 51 bin ile 18. sırada yer almıştır.³⁸

Bunun dışında yatırım, üretim ve dağıtım ile ilgili kararların arz ve talebe dayalı olduğu, mal ve hizmet fiyatlarının serbest fiyat sistemi içinde belirlendiği ekonomiyi anlatan piyasa ekonomisinin, tüm dünyada iyi işlemediği, hatta yoksulluğun ortaya çıkışında başlıca neden olduğu birçok iktisatçı tarafından dillendirilmektedir. Bu durumu değerlendiren Gazeteci Taha Akyol da “piyasa

³⁴<https://tr.euronews.com/2021/11/05/turkiye-avrupa-daki-32-ulke-icinde-issizlik-oran-n-n-en-yukse-ldugu-3-ulke>; Erişim Tarihi: 18.03.2022.

³⁵ **Milliyet Gazetesi**, “Kişi başına gelir 6 bin 858 dolar”, 20.08.1991, s. 4.

³⁶ **Milliyet Gazetesi**, “Kişi başına gelirden ortalamanın altındayız”, 18.09.2000, s. 7.

³⁷ **Milliyet Gazetesi**, “Türkiye kişi başına milli gelirden sondan beşinci”, 03.06.2007, s. 6.

³⁸ <https://tr.euronews.com/2022/09/06/turkiyede-kisi-basina-dusen-milli-gelir-kac-dolar-yillar-icinde-nasil-degisti>; Erişim Tarihi: 18.03.2022.

ekonomisinin yoksulluğu artırdığı iddiasının” doğru olmadığını söylemiş ama yoksulluğa çözüm getirmediğinin de altını çizmiştir.³⁹

Diğer taraftan küreselleşme toplumsal eşitsizliği haliyle yoksulluğu arttırdığına yönelik tartışmalar hala sürmektedir.⁴⁰ Özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllar arasında sıkça kullanılmaya başlanan bir kavram olan küreselleşme, 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD’nin himayesinde kurulan IMF WB (Dünya Bankası) ve GATT gibi kuruluşların faaliyetleriyle ortaya çıkan yeni bir düzendir.

Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) 44 ülkenin katılımıyla 1 Temmuz 1944 tarihinde ABD’nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods şehrinde (bu nedenle bu kuruluşlar “Bretton Woods Örgütleri” olarak da adlandırılmaktadır) yapılan bir konferans ile kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın yol açtığı yıkımın ardından, Avrupa’yı yeniden kurabilmek ve dünyayı ekonomik bunalımlardan kurtarabilmek için finans sağlama çabasının bir parçası olarak kurulmuşlardır.⁴¹ Dünya Bankası ve IMF genel olarak gelişmekte olan ülkelere sektörel ve uyum kredileri sağlarlar. Bu kredileri belli şartlar ve siyasi tedbirlerden sonra verirler. Kullanılmaları da belli şartlara bağlıdır. Şartlardan birisi ya da bir kaç uygulanmadığı ya da uygulanamadığı zaman da borç batağı kaçınılmazdır.

Haliyle borçlar ödenene kadar da borçlu ülkenin iç işlerine karışmak bu kuruluşlar için bir elzem olmuştur.⁴²

Bunun yanında yoksulluğun yönetsel olduğu, haliyle iyi yönetilmeyen ülkelerde yolsuzluk olduğuna ilişkin görüşler vardır. Örneğin 2000’lerde 1977’de Dünya Bankası’na giren ve 1996 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da sorumlu başkan yardımcılığına yükselen Kemal Derviş ise, yoksulluğun en önemli sebebinin “yolsuzluk” olduğunu söylemiştir.⁴³

³⁹ Taha Akyol, “Yoksulluk, sosyalizm, liberalizm”, **Milliyet Gazetesi**, 05.08.2006, s. 17.

⁴⁰ Hurşit Güneş, “Gösterge Küreselleşme, yoksulluk ve sosyal politikalar”, **Milliyet Gazetesi**, 19.07.2007, s. 10.

⁴¹ Zeynep Oya Usal, “Dünya Bankası ve IMF Kapsamında Uluslararası Finans Kuruluşları ve İnsan Hakları”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 39, Ekim 2008, s. 233.

⁴² **Milliyet Gazetesi**, “IMF’den ‘gizli’ tasfiye ultimatı”, 02.03.2004, s. 7.

⁴³ **Milliyet Gazetesi**, “Dünya fakirlerinin babası”, 23.09.2000, s. 5.

Bir de savaşlar ve doğal afetler yoksulluğa özellikle de çocuklar açısından kötü beslenme sorunlarına yol açan en önemli etkenlerdir. Son yıllarda gözlenen savaş, iç savaşlar, doğal afetler, kuraklık kıtlık boyutlarına varan beslenme sorunlarına yol açmaktadır.

1.5. Yoksullukla Mücadele

Yoksulluk Avrupa’da daha 16. yüzyıldan itibaren bütün ülkelerde nüfusun büyük bir kısmı hl tarımla yaşamayı sürdürdüğü bir ortamda tartışılır hale gelmiştir. Bu yüzyıldan itibaren tarım kesiminde ilişkiler değişmeye başlamış ve mekânsal hareketlilik hızlanmıştır. Artan bilinçlenmeyle yoksulluğun algılanışına yansıyan ve özellikle dilencililiğin kabul edilmez bir şey olduğunu gündeme getiren ideolojik değişmeler de bu hareketlilikle ortaya çıkmaya başlanmıştır. Geleneksel sadaka yöntemlerinin sınırları zorlanırken yoksulluk sorunuyla nasıl mücadele edileceği ve bunun kime nasıl sorumluluklar yüklediği sorusu ortaya çıkmıştır. Ancak yoksulluk bir sosyal sorun olarak algılanmaya başlanmış ama bu sorun her zaman yoksulun işgücü olarak kullanılmasının koşullarını dikkate alan, yani ekonomik kaygılarla da biçimlenen bir yaklaşımla ele alınmıştır. Yoksulluğun siyasi sorumluluk bilinci, yani yoksullukla mücadelenin siyasi yetkililere sorumluluk yüklediği bu yaklaşım, 19. yüzyıl liberal düşünürlerinin etkisiyle bir süre baskı altında tutulsa da⁴⁴ 20. yüzyılda ülkeler açısından makro-ekonomik politikaların nihai ve en anlamlı amacı olmuştur.⁴⁵ çünkü artık yoksulluk sadece Asya’nın değil Avrupa’nın hatta Amerika’nın sorunu haline gelmiştir.

Örneğin Amerika’da 20. yüzyılın ortalarından sonra ekonomik kriz, enflasyon ve işsizlik oranlarında duraksız bir artışla kendisini göstermiştir. 1961 ile 1965 arasında % 1.34’te seyreden enflasyon yetmişli yılların sonlarında % 9.68’e, 1980’de % 15’e çıkarken, işsizlik oranı 1983’te % 11 ’e tırmanmıştır. Öte yandan, aynı zaman dilimi içinde gelir artışı oram + 1.8’den - 1.4’e gerilemiştir. İnsanlar daha az kazanır, daha fazla der hale gelmiştir. Bütün bunların sonucu olarak 1970 ile 1980 yılları

⁴⁴ Ayşe Buğra, **Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika**, İstanbul, İletişim Yayınları, Haziran 2016, s. 97-98.

⁴⁵ **Milliyet Gazetesi**, “Makro ekonomik politika ve yoksulluk” 13.06.2000 , s. 24.

arasında temel tüketim maddelerindeki fiyat artışı % 110'u bulmuş, 1973 ile 1980 arasında ihtiyari gelirden % 18'lik bir düşüş gerçekleşmiş ve 1968 ile 1981 arası dönemde fabrika işçilerinin reel yaşam standartlarında % 20'lik bir gerileme kaydedilmiştir. Dahası, yoksulluk seviyesi yirmi yıldan beri ilk kez % 15'in üzerine çıkmıştır. 1973'te halkın büyük bölümü Birleşik Devletler'de durumun çok da kötü olmadığını düşünürken, 1976'ya varıldığında, yetmişlerin ortasındaki ciddi ekonomik krizi takiben, kamuoyu yoklamaları ekonomik istikrarsızlığa dair korkularda keskin bir çıkış kaydedilmiş, ülke içi sorunlar birincil kaygı kaynakları olarak uluslararası sorunların yerine yerleşmiştir. 1978'de, Jimmy Carter'ın başkanlık döneminin tam ortasında, her üç kişiden ikisi durumun kötüye gitmekte olduğunu düşünür hale gelmiştir. Artık Yeni Düzen federal refah devletinin tasfiyesi ve düzenlenmemiş bir "serbest" pazarın yürürlüğe konmasında görülmüştür. Bu dönemde şirketler kendi çözümlerini çoktan uygulamaya koymuştu; sendikalar yok edilmiş, giderleri kırmak ve kâr oranlarını korumak için ücret indirimleri dayatılmıştır. Şirketler pılı pırtıyı toplayıp soluğu denizaşırı ülkelerde ya da sendikası Güney'de aldıkça, elde edilen karlar, endüstriyi ayakta tutmak yerine onu yıkmaya yaramıştır. Bu değişiklikler ise bir yandan bazılarının servetlerine servet katarak zenginlerin gücünü artırmıştır (giderek daha fazla insan yoksulluk sınırının altına düşerken, milyonerlerin sayısı önemli ölçüde yükselmiştir).⁴⁶

Haliyle 1980'lerin le liberal ekonomik politikaları sadece Amerika'da değil hemen her yerde gelir dağılımında geniş bir adaletsizliğe,⁴⁷ tüm dünyada derin bir yoksulluğa neden olmuştur. Hatta 1996 Ocak'ında "Yoksulluğu ortadan kaldırmayı başaramazsak, sonuçları çok korkunç olur" diyen Uluslararası Kalkınma Ajansı (IDA), hazırladığı raporundan gelişmiş ülkelerin yoksullara yardım etmesi gerektiğini duyurmuştur.⁴⁸

Bu yardımlar ise, ne yazık ki 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan "yoksulun işgücü olarak kullanılması"ndan daha geri bir anlayışa gitmiştir. Bugün işsizliğin en

⁴⁶ Politik Kamera, **Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 174.

⁴⁷ **Milliyet Gazetesi**, "Makro ekonomik politika ve yoksulluk" 13.06.2000, s. 24.

⁴⁸ **Milliyet Gazetesi**, "Toplumsal bomba!", 29.01.1996, s. 7.

büyük sorun teşkil ettiği birçok ülke yoksullukla mücadele kapsamında daha çok ayni-nakdi sosyal yardım uygulamalarıyla sorunun etkilerini gidermeye çalışmaktadırlar. Örneğin yoksul insanlar için gıda, giyim, para, enerji giderlerine destek ya da indirim, ürettikleri ürünlerini satabilecekleri satış noktalarının kurulması, sağlıklı suya kavuşturulmaları gibi etkinlikler yapılmaktadır. Örneğin Türkiye’de 11.09.2004’de okulların açılmasıyla Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Fonu'ndan fakir öğrencilere 30 trilyon, Ramazan'da da fakire 40 trilyonluk yardımda bulunulacağı açıklanmış olsa da⁴⁹ bundan yaklaşık iki ay önce Avrupa Birliği İstatistik Ofisi'nin yaptığı fakirlik araştırmasında Türkiye'de sosyal yardımların yok denecek kadar az olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Ne var ki, ayni, nakdi sosyal yardımlar her ne kadar yoksulluğun etkilerini azaltsa da yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılması konusunda yeterli değildir. Yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için yoksullukla mücadelede kullanılan etkili bir araç olan ve bireyin düzenli, sürdürülebilir bir gelire sahip olması ve sosyal güvenlik çatısı altına girmesi gibi uygulamaların hayata geçmesi gerekmektedir.

Çünkü 1995 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'nın gelir dağılımı ve yoksulluğa ilişkin hazırladığı raporunda, Türkiye'de toplumsal gerginlikleri yaratan "asıl provokatörün" gelir dağılımı eşitsizliği olduğu açıklanmıştır.⁵¹ Nitekim 28.01.1996’da yine Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) uzmanı tarafından yapılan bir araştırmaya göre, 62 milyon insanın yaşadığı Türkiye'de yaklaşık 8 milyon 680 bin kişi yoksullukla boğuşmaktadır.⁵² TÜSİAD'ın 05.12.2000’de yayımladığı yoksulluk raporunda ise, Türkiye'de gelirin devlet aracılığıyla yeniden dağıtımının yetersiz kaldığı vurgulanmıştır.⁵³ Haliyle 2001 yılında Türkiye dünya ekonomileri arasında en kötü performansı gösteren dördüncü ülke konumuna düşmüştür.⁵⁴ 2005’de de Dünya Bankası'nın yoksulluk ve eşitsizliklerin gelişimi üzerinde büyümenin etkilerini

⁴⁹ **Milliyet Gazetesi**, “Okulların açılmasıyla fakir öğrencilere 30 trilyonluk yardımda bulunulacak”, 12.09.2004, s. 10.

⁵⁰ **Milliyet Gazetesi**, “Türkiye’de sosyal yardımlar yok elenecek kadar az”, 31.07.2004, s. 9.

⁵¹ **Milliyet Gazetesi**, “Provokatör rakamlarda”, 26.03.1995 s. 22.

⁵² **Milliyet Gazetesi**, “Türkiye’de sokaktaki her yedi kişiden biri yoksullukla mücadele ediyor”, 29.01.1996, s. 7.

⁵³ **Milliyet Gazetesi**, “Devlet geliri dağıtmıyor”, 06.12.2000 s. 7.

⁵⁴ **Milliyet Gazetesi**, “Türkiye'nin yüzde yoksulluk sınırının altında”, 22.08.2002, s. 7.

inceleyen raporunda, Türkiye'nin 'ılımlı yoksul' olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ 2007 yılında ise DPT'nin, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu'nun hazırladığı bir rapora göre de yoksullukla mücadelede etkili politikanın bulunmaması halinde ülkeyi gelecekte karanlık günler beklemektedir.⁵⁶

Ayrıca ilginçtir ama 2001 “Dünyanın Sorunları” araştırması sonuçlarına göre, yolsuzluğu en fazla ABD, Yunanistan ve Meksika sorun olarak görürken, Türkler onca yoksulluğa rağmen bunu kendine pek 'dert' etmedikleri ortaya çıkmıştır.⁵⁷

⁵⁵ **Milliyet Gazetesi**, “Dünya Bankası'na göre Türkiye ılımlı yoksul”, 18.10.2005 s. 8.

⁵⁶ **Milliyet Gazetesi**, “DPT'den yoksulluğa çözüm önerileri”, 17.11.2007, s. 6.

⁵⁷ **Milliyet Gazetesi**, “Geçim derdi yolsuzluğu unutturdu”, 08.03.2001, s. 8.

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE FAKİRLİKLE MÜCADELEDE POLİTİK YAKLAŞIMLAR, AKTÖRLER VE GÜNEY ASYA BÖLGESİ ÜLKELERİ

2.1. Dünya’da Yoksulluk Yaklaşımı ve Uygulamaları

Yoksulluğa yaklaşımlar tarihsel ve coğrafi anlamda değişiklik gösterse de yardımı bireysellikten çıkarıp, devleti aktör haline getiren 19. Yüzyıl Bismarck Almanyası olmuştur. Bu dönemde devlet yoksullara yardım etmenin temel işlevi olduğunu kabul etmiştir. Süreçte de yoksul yardımlarının aynı nitelikten nakdi niteliğe dönüşmesi yardımın sigorta biçimini almasına katkıda bulunmuştur. Aynı yardımlardan çok nakdi yardımların tercih edilmesi piyasa ekonomisinin araçları ile refah/sosyal devletin yerleşmesi sağlanmıştır.¹

Yoksullukla mücadelenin sistematik bir yapıya kavuşması ise 2. Dünya Savaşı’ndan sonra olmuştur. Savaşın yarattığı yoksulluk, uluslararası kuruluşları ve devletleri harekete geçirmiş, gerek ulusal gerekse de küresel anlamda yoksullukla mücadele için yeni yöntemler geliştirilmiştir. Birçok Batılı devlet kalkınma ve refah politikaları izlemiştir.

Yoksullukla mücadelenin diğer bir örneği ise diğer coğrafyalardan gelmiştir. Mesela Nasır'ın "Mısır'la yaptığı sözleşme" konut yardımı ve kira denetiminin yanı sıra bütün ortaokul mezunlarına kamu sektöründe iş garantisi de sunmaktaydı. Devrim dönemi Cezayir’i ücretsiz genel sağlık ve eğitim hakkını yasallaştırmış, ayrıca yoksul kentlilere kira yardımını yasal güvence altına almıştır. İlk olarak 1960’ların başlarında Tanzanya olmak üzere "Sosyalist" Afrika devletlerinin hepsi, gecekondü sakinlerini yeni yapılmış ucuz konutlara yerleştirmeyi hedefleyen kararlı programlarla işe başlamıştır. Ururchurtu'nun belediye başkanlığı yaptığı sıralarda Mexico City’de, sendikali işçilerle devlet çalışanlarını banndıracak ve kuzey Avrupa’daki modellerle

¹ Ferhat Akyüz, “Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1/5, 2008, s. 67.

kıyaslanacak türden konutların inşası için, Bauhaus okulundan Hannes Meyer gibi oraya göç etmiş önemli mimarlardan yardım alınmıştır.²

Dünya genelinde ise Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve BM gibi uluslararası kuruluşlar günümüzde hala tartışılan çeşitli ekonomik kalkınma politikaları izleyerek, yoksulluğu ortadan kaldıracığını söyledikleri reçeteler sunup uygulamışlardır. Örneğin 1998 yılı başında Dünya Bankası yeni hedefinin işsizlik ve yoksulluk olduğunu açıklamıştır. Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn, bankanın işsizlik ve yoksulluk gibi, Asya finansal krizinin sosyal sonuçları üzerinde odaklaşmayı planladığını özellikle vurgulamıştır.³

2.2. Dünya Bankası Yoksulluk Yaklaşımı ve Uygulamaları

Dünya Bankası'nın yoksulluk kavramına ilgisinin temeli 1970'li yıllara dayanmaktadır. 1970'li yıllarda hızlı sanayileşmeye dayalı büyüme sürecinde gelir dağılımının bozulması ve yoksulluk sorununa kalıcı bir çözüm arayışı Dünya Bankası'nın bu ile ilgilenmeye sevk etmiştir. Yoksulluk sorununun gelişme gündeminin başına geçmesi Dünya Bankası'nın “Temel İhtiyaçlar ve Büyüme ile Birlikte Yeniden Dağılım” temelinde stratejiler oluşturmada önemli bir rol oynamıştır. Kentsel yoksulluk ve kırsal yoksulluk bu dönemde Dünya Bankası'nın temel ilgi alanlarını oluşturmuştur ve Dünya Bankası'nın kredileri içerisinde, yoksullukla ilgili tarımsal kredilerin payı %28'den %63'e çıkmıştır. 29 Dünya Bankası'nın yoksulluk yaklaşımında kırılma noktası ile 1980'li yıllarda birçok ülkede uygulanan yapısal uyum programları sonucunda birçok kişinin işsiz kalması ve yoksulluk oranının yükselmesi sonucunda 1990 yılında yayımlanan “Dünya Kalkınma Raporu” olmuştur. Raporda Dünya Bankası yapısal uyum politikalarının yoksulluk üzerindeki olumsuz etkilerinin uzun bir süre göz ardı edildiğini itiraf ederek yoksulluğu “gelişme topluluğunu karşı karşıya kaldığı en acil sorun” olarak nitelendirmiştir. Bu gelişmeden sonra yoksulluk yaklaşımında temel bir değişikliğe

² Mike Davis, **Gecekondü Gezegeni**, Ağustos 2007, İstanbul, Metis Yayınları, s. 83.

³ **Milliyet Gazetesi**, “Dünya Bankası'nın yeni hedefi işsizlik ve yoksulluk”, 02.02.1998, s. 9.

giderek, yoksullukla mücadeleyi “hiçbir amacın bundan daha önemli olmayacağını” ve bunun kendisi için “en önde gelen amaç” belirtmiştir.⁴

2.3. Avrupa Birliği Yoksulluk Yaklaşımı ve Uygulamaları

Avrupa Birliği’nin tarihi 1975’li yıllara dayanan bir yoksulluk tarifi bulunmaktadır. Söz konusu tanım, “Bireylerin veya ailelerin kaynaklarının onları yaşadıkları üye ülkede kabul edilebilir asgari yaşam şartlarından mahrum bırakacak kadar az olması” olarak nitelendirilmiştir. Bu yeni tarifte de şu ifadeler yer almıştır: “yoksul; kaynakları yaşadıkları üye ülkenin asgari kabul edilebilir yaşam şartlarını karşılayamayacak kadar sınırlı olan bireyler, aileler ve gruplar olarak anlaşılmalıdır.” şeklinde kapsamını ve içeriği genişletilmiştir. İşte bu tanım, söz konusu birliğin üzerinde anlaştığı net bir yoksulluk tarifi olarak benimsenmiş ve tarifte kalıp olarak değerlendirilmiştir.⁵

2.4. UNDP ve İnsani Yoksulluk Kavramı

Yoksulluğa Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) “İnsani Yoksulluk” yaklaşımıyla bakmış, bu kavrama göre, okur-yazarlık, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığı eksikliği, yetersiz beslenme, önlenebilir hastalıklara yakalanmak gibi bazı temel insani yeteneklerin yoksunluğu olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre temel insani yeteneklerin kısıtlanması yoksulluğun insani boyutu olarak belirlenmiştir. İnsani yoksulluk indeksi refah standardı, eğitim standardı ve sağlık standardı olmak üzere 3 kriteri kapsamıştır. Refah standardı tatminkar bir yaşam sürmeyi sağlayacak kaynaklara ulaşmayı, sağlık standardı uzun ve sağlıklı bir yaşamı, eğitim standardı ise bilgi edinmeyi içermiştir.⁶

⁴ Horst Brand, “The World Bank the Monetary Fund, and Poverty,” **International Journal of Health Services**, 1994, Vol. 24, Is. 3, s. 567-78.

⁵ Selim Coşkun ve Münir Tireli, **Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye**, İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık, 2008, s.32.

⁶ Sema Yaşar ve Mehmet Okan Taşar, “Kavramsal Olarak Yoksulluk Ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri” **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 19, S. 38, s. 122.

2.5. Yoksullukla Mücadele Eden Güney Asya Bölgesi

Güney Asya, içinde barındırdığı 2 milyar nüfus ve kapladığı alan ise 5 milyon 200 bin kilometre kareye yayılmış bir bölgedir. Bu bölge tüm karaların yüzde 3.5 ve Asya kıtasının ise yaklaşık yüzde 11.7'lik bölümünü içerir. Bölgede, dev nüfusa sahip Hindistan (yaklaşık 1 milyar 400 milyon), Bangladeş (170 milyon), Pakistan (232 milyon), Afganistan, Sri Lanka gibi ülkeler de yer alır. Söz konusu bu ülkelerin kimi sorunları ayrı ayrı olsa da, ekonomik kalkınma hızları, nüfus artış hızları, iç ve dış sorunlarının her bir ülkede farklı olduğu bir gerçektir. Bölge genelde ilk olarak yoksulluk ve sefaleti çağrıştırır. Fakat bu sorunların ortadan kalkmasında ciddi ve önemli adımlar atmayı başarmış, örnek ülkeler de söz konusudur.⁷

2.5.1 Hindistan

Hindistan Güneyasya'nın en büyük bir bölümünü işgal eden ülkedir. 20 yüzyıl içinde inşa edilmiş olan Yeni Delhi (New Delhi), bu dev ülkenin idari merkezidir. Yüzlerce etnik grubun bulunduğu ve yine yüzlerce dilin konuşulduğu Hindistan, bir Anayasal Cumhuriyetle yönetilmektedir. Dünya nüfusunun altıda birini barındıran, bu ülke aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyeti'nin ardından, en kalabalık ikinci ülke konumundadır.

Yönetim ve idareyi 1858 yılında, İngilizlerin almasıyla, 1947 yılında kadar, bu egemenliğin etkisi ve yönetiminde kalan Hindistan, İngilizlerden çok etkilenecek, onu günlük yaşamına soktu. 1947 yılında bağımsızlığını kazanan, bu ülke din ekseninde, Müslümanlar ve Hindular olmak üzere ayrıldı. Bu ayrılıktan Hindistan ve Pakistan (Doğu Pakistan adıyla Bangladeş) ile birlikte doğdu.⁸

İngilizlerin ülkedeki yönetimlerinin etkisiyle Hindistan'da, parlamenter sistem hâkim olurken, dil olarak da İngilizce en yaygın anlaşma dili olarak yani lingua Franca olarak varlığını sürdürmektedir. Petrol gelirlerine rağmen yoksulluk denilince

⁷ <https://www.britannica.com/place/South-Asia>, Erişim Tarihi: 12.02.2023.

⁸ <https://www.britannica.com/place/India>, Erişim Tarihi: 20.02.2023.

Dünya’da akla gelen ilk ülkelerden biri olan Hindistan bir yandan da uzay programından taviz vermemektedir.⁹

Günümüzden yaklaşık 10 yıl önce yayınlanan ve İngiliz yayın kuruluşu BBC’de yer alan ve BBC Yeni Delhi Muhabiri Sutik Bisvas tarafından kaleme alınan bir raporda Hindistan nüfusunun yüzde 29,8’inin yoksulluk sınırında yaşadığı, bu toplamda 360 milyon kişinin yoksulluk sınırının altında yaşadığını gösterdiği belirtilmiştir. Ancak başka bir tahmin, aslında bu oranın yüzde 77 olabileceğine işaret etmiştir.¹⁰

1947 yılında bağımsızlığını kazanan Hindistan, uzun yıllar, açlık, yetersiz beslenme, salgın hastalıklarla karşı karşıya kalmıştır. Bunu önlemek üzere, önemli adımlar atılmış, ama hızlı kentleşme, kentlerde insanların iş bulabilmeleri, yoksulluğun azalmasında önemli rol oynamıştır. Fakirliği ortadan kaldırma projeleri hazırlayan Hindistan, bir yandan da eğitime önem vererek, kadınları üretime sokarak, uluslararası kuruluşları ile işbirliği yaparak, yoksulluğun önlenmesi yollarını denemektedir.

1989 öncesinde Hintli gençlerin okumak ya da çalışmak için “dışarı” gitmeye çalışması olağandı. Bugün ise Hintliler Hindistan’da kalmayı tercih etmektedirler. 1982’den sonra kentte üst gelir grupları önemli ölçüde genişlemiştir. Bu sınıfların zenginliği geleneksel toprak sahipliğinden ya da bürokratik görevden değil, profesyonel hizmetlerden kaynaklanmaktadır. Kentte orta sınıf öne çıkmakta, daha iyi mal ve hizmet talepleriyle sesini duyurmaktadır; yazılım mühendisleri de bu grupların başında yer almaktadırlar. Cep telefonları, dizüstü bilgisayarları, yeni otomobilleri olan genç kadınlar ve erkekler her yerde görülmektedir.¹¹

Ne var ki bu büyüme 1991’den sonra Hint ekonomisinde uygulanan neoliberal politikalarının bir sonucu olmuştur. Çalışmalar yüksek teknoloji patlamasına ve hisse senedi piyasasının canlanmasına neden olmuş (bu canlanmanın coşkun odak noktaları

⁹ **Milliyet Gazetesi**, “Nijerya gibi, açlıkla ve yoksullukla mücadele eden Hindistan da uzay programından taviz vermiyor”, 08.07.2001 s. 22.

¹⁰ <https://www.bbc.com/news/world/asia/india>, Erişim Tarihi: 10.02.2023.

¹¹ Peter L. Berger ve Samuel P. Huntington, **Bin Bir Küreselleşme**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003, s. 123.

Bangalore, Pune, Haydarabat ve Chennai gibi bir avuç Cindrella şehriydi) ve GSYİH 1990'larda yüzde 6 büyümüş, Bombay Gayrimenkul Borsası'ndaki sermaye artışı her yıl neredeyse iki katma çıkmıştır. Bunun sonuçlarından biri de birçoğunu Sunnydale ve Redmond'dan ülkelerine dönen Hintli mühendis ve bilgisayar mühendisinin oluşturduğu bir milyon yeni milyonerin ortaya çıkması olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte yoksullukta meydana gelen artış ise bu kadar duyurulmamıştır: Bu "patlama" süreci içinde Hindistan'ın nüfusuna 56 milyon daha yoksul katılmıştır. Jeremy Seabrook'un da vurguladığı gibi, denetlenemez hale gelen hububat fiyatları 1991 ile 1994 yılları arasında yüzde 58 arttığından 1990'lann başlarının "yoksulların bağımsızlık mücadelesinden beri yaşadığı en kötü zamanlar" olduğu söylenebilir. Büyüme orantısızdı, enformasyon teknolojisi sektörüne yapılan aşırı derecede spekülasyon yatırım tarımın durmasına, altyapının ise bozulmasına neden olmuştur. Neoliberal Janata hükümeti yeni milyonerlere vergi uygulayacağı yerde finansmanını devlet endüstrisinin kitlesel çapta özelleştirilmesinden sağlamıştır; özelleştirme sayesinde Enron şimdi Bombay yakınlarında elektriği devletin elektrik kurumundan üç kat pahalıya satmaktadır. Bu bölgelerde hanelerin dörtte üçü sağlıklı koşullarıyla temiz içme suyundan mahrumdur ve yoksullar "Bijli, Sadaak, Paani" ("Elektrik, Yol ve Su") diye boşuna feryat etmektedir.¹²

Hatta Praful Bidvvai 2000 yılında *Asian Times*'ta. şunları yazmıştır:

"Bebek ölümleri nispeten iyi sosyal göstergelere sahip olan Kerala ve Maharashtra gibi eyaletlerde bile artmaktadır... Hükümet, tarım programları, istihdamın artırılması ile yoksulluğun azaltılmasına yönelik projeler, sağlık, içme suyu tedariki, eğitim ve hizmetler için gerekli harcamalar dahil kırsal bölgelerin kalkınmasına yönelik harcamalardan kesintiler yapıyor. Hindistan nüfusunun yüzde 70'inin yaşadığı kırsal bölgelerde gelir artışı 1980'lerde ortalama yüzde 3,1 civarındaydı. Bu oran hızla yüzde 1,8'e düştü. Kırsal kesimdeki işçilerin reel ücretleri geçen yıl yüzde 2'den fazla düştü."

Haliyle kentli orta sınıf California tarzı site evleri ve sağlık kulüpleriyle yeni beğeniler geliştirirken, kırsal bölgelerin yenik düşmüş yoksulları toplu halde intihar ediyordu. Gazeteci Edward Luce, Temmuz 2004'te yazdığı haberde şöyle diyor: "Sadece Andhra Pradesh'te bu yıl 500 çiftçi intihar etmiş; genelde ödeyemeyecekleri borç

¹² Mike Davis, *a.g.e.*, s.206.

paralarla satın alman tarım ilaçlarını içerek gerçekleştirmişler bu fiili." Kırsal bölgelerde umutsuzluğun artması, yegâne seçeneği göç etmek olan çok sayıda yoksul çiftçiyle tarım işçisinin Bangalore gibi sürekli nüfus patlaması yaşayan gelişmiş şehirlerin dış bölgelerine taşınmasına yol açmıştır.¹³

2.5.2. Pakistan

Pakistan arkasında, yani yakın tarihinde bıraktığı, ihtilaller, askeri darbeler ile bu girişimlerin getirdiği huzursuzluklar ile kalkınma çalışma ve çabaları sıklıkla kesintiye uğramış bir ülkedir. Hızlı nüfus artışı, ilkel tarım uygulamaları, sanayileşmede yeterli adımların atılamayışı nedeniyle, yoksulluk çemberini kıramamıştır. Bir köylü toplumu olan Pakistan, köyden kentlere yaşanan göçün sorunlarıyla da boğuşmaktadır.

Genel anlamda, yoksulluğun tarifinde yer alan temiz suya ulaşmada yetersizlik, gıdada sorunlar, eğitimsizlik, temiz çevre gibi ana belirleyiciler, bir diğer Güney Asya ülkesi olan Pakistan'da da karşımız çıkmaktadır. Nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ının köylerde yaşadığı Pakistan'da toplamda yüzde 30 olan yoksul oranın, son yıllarda, yüzde 40'a ulaşmıştır.¹⁴

Pakistan Planlama Komisyonu 2011 yılı verilerine göre ülkede yoksulluk son 3 yıl içinde yüzde 23.9'ından ciddi bir artışla yüzde 37.5'a yükselmiştir.¹⁵ Bu nedenle derin acılar çeken ülke sürekli dış yardımlara gebe durumundadır.¹⁶

Pakistan'da yoksullukla mücadele için 1967 yılında adımlar atılmış, sosyal güvenlik sistemi sahneye konulmuştur. Daha sonra bu program genişletilmiş, eşitli maddi yardımlar yoksullara yönlendirilmiştir. Fakat kadın erkek ayrımında olumlu yol alınamaması,, eğitim ve teknik insan yetiştirmeye yeterince eğilimin olmaması, yoksulluğu sürdürmeye yol açmıştır. Bunlara ek olarak, Dünya Bankası'ndan yardımlar alınmıştır. Afganistan savaşı sırasında, ABD'ye verdiği katkı için, bu

¹³ Mike Davis, **a.g.e.**, s.207.

¹⁴ <https://www.britannica.com/pakistan>, Erişim Tarihi: 10.02.2023.

¹⁵ <https://tr.wikipedia.org/w/index.php>, Erişim Tarihi: 24.01.2023.

¹⁶ Milliyet Gazetesi, "IMF'nin alfabe yardımı", 29.01.1998, s. 18.

ülkeden nakit para ve katkılar gelmiştir. Fakat komşu Hindistan ile yaşanan savaş hali ve gerginlik, sosyal kalkınma ile yoksulluğun kaldırılmasında set olarak ortada durmaktadır. Sosyal güvenlikle atılan adımlar, maaş bağlantıları gibi önlemler ise beklenen sonucu yaratmamıştır.

2.5.3. Sri Lanka

Sri Lanka, Hint Okyanusunda, adeta Hindistan anakarasının bir uzantısı gibi yer alır. Hindistan ile arası 32 kilometre olan, doğal güzellikleri ile tüm Dünyanın turizm açısından bir ana hedefi halindedir. Bu doğal güzelliği ile masallara daha yüz yıllarca önce Sinbad ile konu olmuş ve o dönemdeki adı olan Serendip olarak tanınmıştır. Bu cennet ada, çok uzun yıllar süren acılarla dolu bir iç savaş ve çekişme yaşamıştır. Savaşın tarafları ise etnik çoğunluk olan Sinhales ile azınlık olan Tamiller olmuştur. Tam tamına 25 yıl süren bu savaş 2009 yılında bir anlaşmayla son bulunca, ülke sosyal olarak iç huzuru yakalayabilmiştir.¹⁷

Günümüzde, Sri Lanka, sömürgesi olduğu, İngiltere'den bağımsızlığını kazandığı 1948'den bu yana en büyük iktisadi, krizle karşı karşıya kalmış 2022 yılının Mayıs ayında tarihinde ilk defa temerrüd ile yüz yüze kalarak toplam,51 milyar dolarlık dış borcunu ödeyemeyecek duruma gelmiştir. Yaşanan olumsuzluklar ülkede döviz rezervlerini erimiş, ülke, yükselen enflasyon yüzünden ilaç, yakıt yanında, diğer önemli tüketim maddelerine ulaşılmada zorluklar yaşamaktadır. En basitinden, ülkenin Başkenti Kolombo'da şehrin en yaygın kullanılan ulaşım aracı sayılan triportör ve diğer binek araçları benzin istasyonlarında kuyruklar oluşturmuştur. Yönetimce açıklanan Resmi verilere göre ülkede yıllık enflasyon 2022 yılı Nisan'ında yaklaşık yüzde 34 civarında olarak duyurulmuştur. Ancak tarafsız uluslararası uzmanlar aslında, enflasyonun yüzde 122 olduğunu açıklamıştır.¹⁸,

Önemli bir tarım ve turizm ülkesi olan Sri Lanka, tarıma bağlı olarak milli gelirinde gel gitler yaşamaktadır. Son yıllarda ülkede yaşanan ve organik tarıma yönelişle, kimyasal gübre ve pestisit kullanımının yasaklanması ciddi gelir kayıplarına

¹⁷ <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-11999611>, Erişim Tarihi: 10.02.2023.

¹⁸ <https://www.islamicrelief.org.tr/hakkimizda/nerelerdeyiz/sri-lanka/>, Erişim Tarihi: 10.02.2023.

yol açmıştır Fakirliği gidermek ve oranını azaltmak için, tarımda üretimi artırma çabalarına yeniden ağırlık verilmiş, çocuklar tarım yerine daha yüksek kazanç sağlayabilecekleri meslek ve eğitime yönlendirme eğilimine yönelmiştir. Tarım dışında çok önemli bir gelir kaynağı olan turizm de de yeni atılımlara yönelerek, ülkeye döviz girişi artırılarak, bunun refaha yansması sağlanmaya çalışılmaktadır .Bu önlemlerin. Sonuçlarının topluma yansması ise zamana gerek duymaktadır.

2.5.4. Afganistan

Güney Asya'da sosyal yapı ile yoksulluk ve eşitsizliğin ele alındığı bu çalışmada bir bölge ülkesi olan, Afganistan, 20. yüzyılın sonlarından bu yana dünyanın en kötü ekonomilerinden birine sahip bulunmaktadır. Kişi başına elde edilen ortalama yıllık gelirin 1.000 doların bile altında gerçekleştiği Afganistan'da, halkın nerdeyse, üçte ikisi yoksulluk sınırı altında yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır.

Afganistan'da Taliban'ın 15 Ağustos 2021'de Afganistan'da yönetime gelmesinin ardından uluslararası mali yardımın kesintiye uğramasıyla ülke ekonomisi ağır darbe almıştır. Birleşmiş Milletler (BM), Afganistan'da 6 milyon kişinin gıda güvensizliği ile karşı karşıya olduğu konusunda uyarmıştır. BM Genel Sekreteri Afganistan Özel Temsilci Yardımcısı Ramiz Alakbarov, ülkede, 6 milyon kişinin acil durum seviyesinde gıda güvensizliği ile karşı karşıya kaldığını açıklamıştır. Alakbarov, bunun gıda güvensizliği konusunda yüksek bir seviye olduğunu altını çizdi. BM'ye göre, Afganistan nüfusunun üçte ikisi (28 milyondan fazla kişi) 2023'te insani yardıma ihtiyaç duyacak.¹⁹

Afganistan içinde bulunduğu yoksulluktan kurtulma çareleri arayan bir ülkedirbu da yine bir tarım ülkesi olması nedeniyle, tarımda verimlilikten geçmektedir. Bu alanda girişimler olsa da yeterli sonuç henüz alınamamıştır. Eğitime önem verilerek, beşeri sermayenin artırılması hedeflenmiş, bunun sağlanmasıyla, yetişmiş teknik elemanların ülke ekonomisine kazandırılması yolu seçilmiştir.

¹⁹ <https://www.indyturk.com/node/582591/d%C3%BCnya/bm-afganistanda-6-milyon-ki%C5%9Fi-g%C4%B1da-g%C3%BCvensizli%C4%9Fi-ile-kar%C5%9F%C4%B1-kar%C5%9F%C4%B1ya>, Erişim Tarihi: 10.02.2023.

Yaşanan huzursuzluk, cinsler arasında, farkın giderilememesi, bir handicap oluşturmayı sürdürmektedir.

Kadınlar ve kız çocukları, eğitim dahil olmak üzere, birçok haktan mahrum bırakıldığı Afganistan'da binlerce kadın, devlet kurumları ve özel sektördeki işlerini kaybetmiş, kız çocukları için uygulanan orta dereceli okullardan men kararı medreselerin sayısını artırmıştır. İslami eğitim verilen medreselere ağırlıklı olarak orta okul ve lise çağındaki kız çocukları gitmeye başlamıştır. Erkek çocuklar ise medreselerde farklı saatlerde ve ayrı bölümlerde eğitim görürken, matematik ve edebiyat gibi derslerin yerine, Arapça Kur'an eğitiminin verilmeye başlanmıştır.²⁰

²⁰ <https://www.indyturk.com/node/617121/d%C3%BCnya/afganistanda-okula-gitmesi-yasaklanan-k%C4%B1z-%C3%A7ocuklar%C4%B1-medreselere-gidiyor>; Erişim Tarihi: 19.03.2022.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BANGLADEŞ VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Alışmamızın bu bölümünde Güney Asya’da önemli bir yeri olan, tarihi ile kültürüyle yakınlığımız yanında, en genç devletlerden biri olan Bangladeş ele alınacaktır. Burada yaşı henüz 50’li yaşlarda olan (52), geçmişinde acılar, salgın hastalıklar ile tarifi çok zor olan yoksulluk ile sefalet yaşayan bu halkın, kısa sürede sorunların üstesinden gelebilmesi ve benzer ülkelere örnek oluşturması ele alınacaktır.

3.1. Bangladeş Hakkında Bilgiler

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı kaynaklarına göre, Bangladeş, idari ve siyasi açıdan 8 idari bölgeden oluşmuştur. Dakka, Chittagong, Rangpur, Khulna, Rajshahi, Barisal, Mymensingh ve Sylhet. Her idari bölge de kendi içinde illere bölünmüş olup, toplam 64 il bulunmaktadır. Bangladeş’te Cumhurbaşkanı Ulusal Meclis tarafından beş yıllığına seçilmektedir. Cumhurbaşkanı ikinci bir dönem için seçilebilmektedir. Parlamenter demokrasiyle yönetilen Bangladeş’te tek kamaralı olan Ulusal Meclis 350 milletvekilinden oluşmaktadır. 2004 yılında Anayasa’da yapılan değişiklikle Ulusal Meclis’te temsil edilen siyasi partiler tarafından atanmak üzere, kadın milletvekilleri için 45 ilave sandalye tahsis edilmiştir. Bu sayı, 2011 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle 50’ye yükseltilmiştir. Ulusal Meclis’in görev süresi beş yıldır. Kabine Başbakan tarafından belirlenip, Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bangladeş’te 30 Aralık 2018 tarihinde gerçekleştirilen 11. genel seçimlerden Awami Ligi (AL) önderliğindeki koalisyon galip çıkmıştır. Hükümeti kurmakla görevlendirilen AL lideri ve Başbakan Şeyh Hasina, ülke tarihinde hükümet başkanlığını aralıksız üç dönem yürüten ilk siyasetçi olmuştur.¹

Dünyanın en kalabalık ülkelerinden birisi olan Bangladeş 2023'deki worldometers.info verilerine göre 164.689.883 kişilik nüfusu² ve yine

¹ <https://www.mfa.gov.tr/banglades-siyasi-gorunumu.tr.mfa>; Erişim Tarihi: 21.03.2023.

² <https://www.milliyet.com.tr/tatil/banglades-hakkinda-bilgiler-banglades-bayragi-anlami-2023-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6298127>; Erişim Tarihi: 21.03.2023.

142.776 kilometre karelik yüz ölçümü³ ile dikkat çeken bir ülkedir. Bangladeş'in sınırlarının adeta yüzde 90'ı komşusu Hindistan ile çevrelenmiştir. Bunun dışında ikinci komşusu olan Myanmar (Burma) ise yaklaşık sadece 200 kilometrelik bir sınıra sahiptir.⁴

Bangladeş nüfusunun % 90'ı köylerde, % 10'u şehirlerde yaşar. En önemli şehri "Dakka"dır. Güneydoğu sahilindeki Chitagony şehri, önemli bir limandır. Halkın % 85'i Müslümandır. Bangladeş'in resmi dili Bengal dilidir. Halkın çoğu bu dili konuşur. Ayrıca Urduca dili de yaygındır. Kuzey ve doğu dağlık bölgelerinde yaşayanlar da mahalli lisanları konuşurlar. Para birimi "Taka"dır.

Bangladeş bağlı olduğu ve yönetimi altında ki, Pakistan İslam Cumhuriyeti'ne yıllar süren ve çok zorlu bir bağımsızlık mücadelesi sonucu 16 Aralık 1971 yılında özgür bir ülke olarak dünya sahnesine çıkmıştır. Bangladeş 17 Eylül 1974'de BM'ye üye olmuştur. Bu ülke, geçmişte binlerce yıl öncesine dayanan bir kültürel kökene, sahip ve bunu muhafaza ederek günümüze kadar taşıyabilmiş bir ülkedir.⁵

Güney Asya ülkesi olan Bangladeş, Hindistan'ın, önce Hindistan-Pakistan olarak 1947'de ikiye bölünmesiyle, Pakistan devleti bünyesinde Doğu Pakistan olarak yer almıştır. 1947 yılından, 1971'e kadar sadece Müslüman olduğu için, Pakistan'a bağlanan Bangladeş, başta Birleşik Amerika'nın büyük miktarda askeri yığınak yapma baskılarına,⁶ onun emperyalist uygulamalarına,⁷ diğer yandan Pakistan emperyalizmi baskı ve sömürüsüne maruz kalmıştır. Bu nedenle ülkede başkaldırıları başlamış; başta Bangladeş'in ana dili olan Bengalcenin (Bangla) Pakistan otoritelerince konuşulmasının, yasaklanması, Bangladeş'in doğal ve ekonomik kaynaklarının, Bangladeş, aleyhine, Pakistan'a aktarılması, buradaki huzursuzlukları körükleyerek, bir bağımsızlık savaşını körüklemiştir. Sadece 1952 yılında yaşanan Pakistan'a karşı ana dil mücadelesinde (Bu nedenle 21 Şubat UNESCO tarafından daha sonra Dünya

³ **Milliyet Gazetesi**, "Bugünkü Bangladeş", 27.03.1984, s. 4.

⁴ <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bangladesh/>, Erişim Tarihi: 01.06.2023.

⁵ <https://en.banglapedia.org/index.php/Bangladesh> Erişim 17.03.2022.

⁶ **Milliyet Gazetesi**, "Seylâ adası üs haline mi getiriliyor?", 23.01.1951, s. 3.

⁷ **Milliyet Gazetesi**, "Amerika Asya'ya nakli yardımı 3 misli artırıyor", 03.09.1956, s. 3.

Ana Dil Bayramı olarak kabul edilmiştir) ve yaşanan çatışmalarda, 3 milyondan fazla Bangladeşli yaşamını yitirmiştir.

Bangladeş bağımsızlık yıllarının ardından, uzun süreç karışıklıklar, yokluklar ve benzeri ekonomik, aynı zamanda da sosyal sorunlarla boğuşmak durumunda kalmıştır. Bunlar arasında ülkeyi tam olarak sarsacak düzeyde güçlü olan olaylarda da yer almıştır. Örneğin Tüm yaşamını Bangladeş'in bağımsızlığı ve egemenliğini sağlamaya vakfeden 1920 doğumlu siyaset adamı Sheikh Mucibur rahman, Pakistan'dan bağımsızlığını elde edince, tüm gücüyle toplumu çevreleyen sorunların çözümüne yönelmiştir. Bu sorunların en başında da salgınlar, açlık, doğal afetlerin yol açtığı yıkım ve kıyımlar yer almıştır. Kimi yaklaşımlara göre kurucu lider sosyalist eğimli ve Sovyetlere ılımlı bakışı nedeniyle, tutucu kesimlerin tepkisini çekmiştir.

İşte bu kesimin de desteklediği bir kısım subay, 17 Ağustos 1975 yılında hazırladıkları suikast planını uygulamaya sokarak, bir ülkeyi bağımsızlığına kavuşturan, kurucu liderini yanındaki üç oğlu, eşi ve çok sayıda yakını ile katletmiştir. 15 Ağustos 1975 tarihinde yaşanan bu suikast ülkenin tarihinde kara bir leke olarak kazanmıştır. Ülkenin kurucu lideri Sheikh Mucibür Rahman beklenmedik ölümü ülkede büyük bir çalkantıya neden olmuştur.⁸

Kurucu lider Mucibur Rahman'ın katledilmesi, Bangladeş'i beklenmedik bir boşluğa düşürmüştür. Ülke sarsıntılar dönemine girerken, ordunun ve siyasi partilerin çekişmesi, durumu daha da ağırlaştırmıştır. Bunun ardından, kuruluş felsefesinde ve kurucusunun öngördüğü, laik demokratik ve parlamenter bir sistemi hedefleyerek yola çıkan, ülke beklenmedik kaos, belirsizlik ve ardından bir askeri darbe dönemi yaşadı. Askeri dönemin baskı ve diktatörce yaklaşımlarından, ülkenin kurucu başkanı Mucibür Rahman'ın kızı Sheikh Hasina'nın akılcı tutumu yanında 8 muhalefet partisi ile yaptığı işbirliği sayesinde kurtulabilmiştir. Bu sorunların aşılması ve normal düzene girilmesiyle birlikte Hasina'nın yönetim ve idarede ön plana geçmiştir.

Kaosun üstesinden gelebilmek için ciddi siyasi ortaklıklar oluşturan, Sheikh Hasina, ülkede siyasi dengeyi sağlamak, huzurlu ve istikrarlı bir ortamı oluşturabilmek

⁸ <https://countrystudies.us/bangladesh/>, Erişim Tarihi: 19.3.2022.

üzere, politikada ipleri eline almak üzere yola çıkmıştır. Başbakanlık için yeniden yarışa giden ve 2008 yılı seçim sonunda, seçimi kazanmaya, koltuğa oturmaya kararlı olan Sheikh Hasina bir seçim manifestosu hazırlamıştır. Bu manifestoda; 1971 yılındaki ülkenin Kurtuluş Savaşı'nda insanlık ve savaş suçları işleyenlerin yargı önüne çıkarılmaları ve suçlarının tespiti halinde cezalandırılmaları da bulunmuştur. 2016 yılında savaş suçlularının ele geçirilenleri hak ettikleri cezalara çarptırılmış, çok sayıda şüpheli de sorgudan geçirilmiştir.⁹

Yine 5 Nisan 1971'de başlayan "Quevera" stili bağımsızlık ayaklanmasında 450 bağımsızlık isyancısı ölmüştür. Bu rakam Bandranaike hükümeti yanlısı 50 kişiyle beraber 500 kişiyi bulmuştur.¹⁰ Ülkenin kurucu lideri ve atası Banga Bundhu (Sheikh Mucibur Rahman) liderliğinde sürdürülen bu bağımsızlık mücadelesi 11 ay süren bir savaştan sonra¹¹ zaferle sonuçlanırken aslında "ölü bebek" değil de sağlık durumu kritik, bir bebek olarak dünyaya gelmiştir.¹² Mucibür Rahman Ocak 1972'de Londra'dan Dakka'ya dönmüş,¹³ ertesı gün 1941'de ölen Bengalli şair Rabindramath Tagore'nin "Altın Bengalim" adlı vatan şarkısı, Bangladeş Ulusal Marşı seçilmiştir.¹⁴ gelmiştir.¹⁵ Mucibür Rahman Ocak 1972'de Londra'dan Dakka'ya dönmüş,¹⁶ ertesı gün 1941'de ölen Bengalli şair Rabindramath Tagore'nin "Altın Bengalim" adlı vatan şarkısı, Bangladeş Ulusal Marşı seçilmiştir.¹⁷

Doğu Almanya Bangladeş'i 11 Ocak 1972'de tanımış ve onu Bulgaristan izlemiştir.¹⁸ ABD Devletleri Dışişleri Bakanı William Rogers de Nisan 1972'de Washington'un Bangladeş'in resmen tanıdığını açıklamış,¹⁹ 1973 Temmuz'unda da Pakistan Ulusal Meclisi, Başkan Zülfikâr Ali Butto'ya Bangladeş'i tanıma yetkisi

⁹ The Honorable prime Minister Sheih Hasina in United Sates /Suvas Sinho Roy/ 2020 /Dhaka S.254-261.

¹⁰ **Milliyet Gazetesi**, "Seylan ayaklanması sonucu: 500 ölü", 3.04.1971, s. 3.

¹¹ **Milliyet Gazetesi**, "11 yılda 4.darbe", 25.03.1982, s. 8.

¹² **Milliyet Gazetesi**, "Bir devlet böyle doğdu", 16.12.1971, s. 2.

¹³ **Milliyet Gazetesi**, "Kaplanın Dönüşü", 13.01.1972, s. 2.

¹⁴ **Milliyet Gazetesi**, "Tagore'un şarkısı Bangladeş'in marşı seçildi", 14.01.1972, s. 9.

¹⁵ **Milliyet Gazetesi**, "Bir devlet böyle doğdu", 16.12.1971, s. 2.

¹⁶ **Milliyet Gazetesi**, "Kaplanın Dönüşü", 13.01.1972, s. 2.

¹⁷ **Milliyet Gazetesi**, "Tagore'un şarkısı Bangladeş'in marşı seçildi", 14.01.1972, s. 9.

¹⁸ **Milliyet Gazetesi**, "Doğu Almanya Bangladeş'i dün tanıdı", 12.01.1972, s. 3.

¹⁹ **Milliyet Gazetesi**, "ABD Bangladeş'i resmen tanıdı", 05.04.1972, s. 3.

vermesi bağımsızlığa son nokta olmuştur.²⁰ Bangladeş'i 1974'de tanıyan Türkiye ise,²¹ bu yıldan sonra kardeş olarak gördüğü ülkeye desteğini hep sürdürmüştür.

Bağımsızlık mücadelesi, sömürülme, doğal afetlerin yıkımı, eğitimsizlik, yetişmiş insan yetersizliği, demokrasi yokluğu ve benzeri etkenlerle, 1970'li yıllarda Dünya'nın en fakir ve az gelişmiş ülkeleri (EAGÜ-En Az Gelişmiş Ülkeler) arasında yer alan 75 milyon nüfuslu Bangladeş, bağımsızlıktan sadece 3 ay sonra kaos ve iflâs uçurumunun kenarına gelmiştir.²² Bu yıllarda 30 yıldan beri görülmemiş bir açlık yaşanmış, 100 bin kişi ölmüştür. Örneğin 1974 Ekim'inde açlığa dayanamayan bir adam kendisini, eşini ve 5 çocuğunu zehirleyerek öldürmüştür.²³ Bu sayı ilerleyen günlerde 150 bini bulmuştur.²⁴ Yine aynı yıllarda Bangladeş Dakka'da 500 kişi koleradan ölmüştür.²⁵ Bu ölümlerin sayısı Sağlık Babanı Abdül Mennan'ın parlamentoda yaptığı konuşmaya göre Temmuz 1973'te bir yılda 75 bin kişi olmuştur.²⁶ Zamanla da her şey Bangladeş'in eski Ekonomi Bakanı'nın dediği gibi *"IMF reçeteleri insanı küçültecek"; "Bugün için nefes veren politikalarla, gelecek ipotek altına alınacaktır."*²⁷

Bağımsızlıktan sonraki on yıl içinde 4 darbe gören;²⁸ iç karışıklıklar, iktidar kavgaları, ara askeri rejim baskıları yaşamak zorunda kalan ülke, ileri yıllarda sorunlarını ortadan kaldırmak için kolları sıvamış, çeşitli önlemler alarak yoluna devam etmek istemiştir.

Bağımsızlığın ardından, yılları mücadele ile geçen Bangladeş, ekonominin zor koşulları içinde kendini bulmuştur. Batılı gelişmiş ülkelerin, tarifleri ile, umutsuz vaka, kolu bacağı kesik, çöp sepetlik ' gibi yaklaşımlarla tanımlanan Bangladeş,

²⁰ **Milliyet Gazetesi**, "Pakistan Ulusal Meclisi Butto'yu Bangladeş'i tanıma yetkisi verdi", 11.07.1973, s. 5.

²¹ **Milliyet Gazetesi**, "Türkiye Bangladeş'i 1974'de tanıdı", 04.10.1978, s. 3.

²² **Milliyet Gazetesi**, "Dram Berdevam", 30.03.1972 s. 2.

²³ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'te açlıktan 100 bin kişi öldü", 27.10.1974, s. 3.

²⁴ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'te ölenlerin sayısı 150 bine çıktı", 07.11.1974, s. 3.

²⁵ **Milliyet Gazetesi**, "Koleradan Dakka'da 500 kişi öldü", 27.10.1973, s. 1.

²⁶ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'te bir yılda çiçek, tüberküloz ve koleradan 75 bin kişi öldü", 02.07.1973, s. 3.

²⁷ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'in eski Ekonomi Bakanı: IMF reçeteleri insanı küçülttü", 19.09.1985, s. 4.

²⁸ **Milliyet Gazetesi**, "11 Yılda 4.Darbe", 25.03.1982, s. 9.

egemen bir devlet olduğu 1971 yılında, Dünyanın en fakir ikinci ülkesi konumundaydı. Alt yapısı çok yetersiz bir tarım ülkesi olan Bangladeş, insan kaynaklarının da temeli eğitime sahip olmaması, savaş ekonomisi, savaşa harcanan kaynaklar nedeniyle adeta bir dar boğazdaydı ve tam bir kıtlık ülkesi konumundaydı.

Hayata adeta sıfırdan başlamak zorunda kalan Bangladeş, günümüzden yaklaşık 50 yıl önce kişi başı geliri ortalama 134 dolar bir ülke konumundaydı. İzlenen programlar, kalkınmaya inanmışlık ve gelişme yönündeki atılımlar, bu ülkeyi günümüzde, başlangıcına göre çok daha farklı ve olumlu noktalara getirmiş bulunuyor.

Doğu Almanya Bangladeş'i 11 Ocak 1972'de tanımış ve onu Bulgaristan izlemiştir.²⁹ ABD Devletleri Dışişleri Bakanı William Rogers de Nisan 1972'de Washington'un Bangladeş'in resmen tanıdığını açıklamış,³⁰ 1973 Temmuz'unda da Pakistan Ulusal Meclisi, Başkan Zülfikâr Ali Butto'ya Bangladeş'i tanıma yetkisi vermesi bağımsızlığa son nokta olmuştur.³¹ Bangladeş'i 1974'de tanıyan Türkiye ise,³² bu yıldan sonra kardeş olarak gördüğü ülkeye desteğini hep sürdürmüştür.

Bağımsızlık mücadelesi, sömürülme, doğal afetlerin yıkımı, eğitimsizlik, yetişmiş insan yetersizliği, demokrasi yokluğu ve benzeri etkenlerle, 1970'li yıllarda Dünya'nın en fakir ve az gelişmiş ülkeleri (EAGÜ-En Az Gelişmiş Ülkeler) arasında yer alan 75 milyon nüfuslu Bangladeş, bağımsızlıktan sadece 3 ay sonra kaos ve iflâs uçurumunun kenarına gelmiştir.³³ Bu yıllarda 30 yıldan beri görülmemiş bir açlık yaşanmış, 100 bin kişi ölmüştür. Örneğin 1974 Ekim'inde açlığa dayanamayan bir adam kendisini, eşini ve 5 çocuğunu zehirleyerek öldürmüştür.³⁴ Bu sayı ilerleyen günlerde 150 bini bulmuştur.³⁵ Yine aynı yıllarda Bangladeş Dakka'da 500 kişi koleradan ölmüştür.³⁶ Bu ölümlerin sayısı Sağlık Babanı Abdül Mennan'ın parlamentoda yaptığı konuşmaya göre Temmuz 1973'te bir yılda 75 bin kişi

²⁹ **Milliyet Gazetesi**, "Doğu Almanya Bangladeş'i dün tanıdı", 12.01.1972, s. 3.

³⁰ **Milliyet Gazetesi**, "ABD Bangladeş'i resmen tanıdı", 05.04.1972, s. 3.

³¹ **Milliyet Gazetesi**, "Pakistan Ulusal Meclisi Butto'yu Bangladeş'i tanıma yetkisi verdi", 11.07.1973, s. 5.

³² **Milliyet Gazetesi**, "Türkiye Bangladeş'i 1974'de tanıdı", 04.10.1978, s. 3.

³³ **Milliyet Gazetesi**, "Dram Berdevam", 30.03.1972 s. 2.

³⁴ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'te açlıktan 100 bin kişi öldü", 27.10.1974, s. 3.

³⁵ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'te ölenlerin sayısı 150 bine çıktı", 07.11.1974, s. 3.

³⁶ **Milliyet Gazetesi**, "Koleradan Dakka'da 500 kişi öldü", 27.10.1973, s. 1.

olmuştur.³⁷ Zamanla da her şey Bangladeş'in eski Ekonomi Bakanı'nın dediği gibi *"IMF reçeteleri insanı küçültecek"*; *"Bugün için nefes veren politikalarla, gelecek ipotek altına alınacaktır."*³⁸

Bağımsızlıktan sonraki on yıl içinde 4 darbe gören;³⁹ iç karışıklıklar, iktidar kavgaları, ara askeri rejim baskıları yaşamak zorunda kalan ülke, ileri yıllarda sorunlarını ortadan kaldırmak için kolları sıvamış, çeşitli önlemler alarak yoluna devam etmek istemiştir.

3.1.1. Bangladeş'in Demografik ve Sosyal Yapısı

Toprak ya da yüzölçümü açısından Türkiye'nin nerdeyse 6'te biri olan bu ülkede nüfus yoğunluğu tahminlerin ötesinde çok yüksek ve fazladır. Günümüzde nüfusu 170 milyona dayanan ülke, bu çoğalmayı önlemek, aşırı nüfus artışının getirdiği sosyal ve ekonomik sorunların önüne geçmek çabasını sürdürmektedir. Öngörü ve hesaplamalara göre 2024 yılında nüfus 175 milyon ve 2030 da ise 220 milyon düzeyine çıkacaktır. Artan nüfus hızı kesilmezse, çevreye baskı artacak, çevre sorunları nüne geçilemeyecek düzeye çıkacak, hepsinden önemlisi ise gıda ve yeterliliği üzerinde karşılanamaz bir baskı oluşacaktır. İşte tüm bunları öngören devlet, doğum kontrolüne ağırlık vermiş, kısa dönem önce kadın aşına 7 olan doğum sayısını ikiye indirmeyi başarmış bulunmaktadır.

Doğumların aşırı yüksek olan hızının düşürülmesinde, örneğin Çin Halk Cumhuriyetinde yaşanan zorunlu tek çocuk uygulamasına Bangladeş'te geçilmemiştir..

Burada insanlar eğitim, ikna, kapıdan kapıya yapılan çalışmalar tercih edilerek, 1970'lerden günümüze oneli adımlar atılabilmiştir. Örneğin 1970 yılında kadın başına düşen ortalama 6.95 olan çocuk sayısı 10 yıl sonra, 1980'de 6.36.'ya

³⁷ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'te bir yılda çiçek, tüberküloz ve koleradan 75 bin kişi öldü", 02.07.1973, s. 3.

³⁸ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'in eski Ekonomi Bakanı: IMF reçeteleri insanı küçülttü", 19.09.1985, s. 4.

³⁹ **Milliyet Gazetesi**, "11 Yılda 4.Darbe", 25.03.1982, s. 9.

düşürülmüş, devam eden çabalarla,1990'da 4.50 ve 2017 yılında da 2.06çocuğa indirilmesi başarısı yakalanmıştır.(www.dw.com)

Birçok bilim adamına göre, bu oran bir toplumda sürdürülebilirliğin gereği olan bir orandır ve hatta ideal oran olarak nitelendirilebilmektedir. Bu oranla, aşırı nüfuslanmaktan kurulan, Bangladeş, kaynaklarını yeterli bir oranda, kalkınmaya ve alt yapı yatırımlarını yerine getirmeye yönlendirebilecek, yoksulluktan kurtulmada daha olumlu bir adım atabilecektir. İşte burada bir başarı da gözler önüne gelmektedir.⁴⁰

Bu başarıda özellikle yönetimin, din adamlarıyla işbirliği, onların desteğini alması, din adamlarının, gerek kadınları ve gerekse de erkekleri, az çocuk sahibi olma ile nüfus planlamasına ikna etmelerinin de ciddi katkısı oldu.

Bangladeş'te 1971 yılında 67 milyon800 bin olan nüfus, 1980 yılında,80 milyon 600 bin sayısına ulaşmıştır Nüfus artışı kontrol altına alınıncaya kadar süratle büyüyen, ülke nüfusu 130 milyonlara ulaştığında, eğitim ve gönüllülüğe, aynı zamanda da ikna etmeye dayanan yaklaşımla, hızı düşürülmüştür .Bu anlamda benzer ülkelere örnek olabilecek bir başarı yakalanmıştır.

Ülkede birçok yerde karşımıza çıkan, kırdan, kente göç olgusuna burada da rastlarız. Kentlerde bulunan nüfus geride bıraktığımız 2015 yılında yüzde 30 iken, bunun 2030 yılına kadar yüzde 40'a çıkacağı yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır . Başkent Dakka ise (Dhaka) ise en kalabalık kent olma özelliğini taşır ve sürekli aldığı göçlerle nüfusu da kabarmaya devam etmektedir. Kentin gelecek yıl (2023) nüfusunun 23 milyona ulaşabileceği tahminleri vardır.⁴¹

Bir dönemlerin sefalet ve fakirliğin örnek üleşi olarak gösterilen Bangladeş, geride bıraktığımız 20 yılı başarılar ile donatmış, ekonomide yarattığı bu başarılar ile artık yardıma bağımlılıktan kurtularak, ticarette usta bir aktör olmayı başarmış bulunmaktadır. Artık Bangladeş günümüzün, düşük orta gelirli kategorisinde yer almakta, buradan da yukarılara tırmanmak için, tüm çabalarını seferber etmiş

⁴⁰<https://www.dandc.eu/en/article/how-bangladesh-reduced-average-number-children-woman-mere-21>.

⁴¹ <https://populationmatters.org/the-facts-numbers/?gclid=CjwKCAjw>.

bulunmaktadır. Bangladeş yatırımları çekerek, büyüme ve gelişmesine katkı sağlama çabalarını aralıksız sürdürmektedir. Bu ülkenin işçi gelirleri sağlamasında attığı akıllı adımlar, ekonomiyi canlandırmakta ve ona sürat kazandırmaktadır.

3.1.2. Bangladeş'in İdari ve Siyasi Yapısı

Parlamento tipi Demokrasi, ülkede İngilizlerin ülkede hâkimiyetleri sonrası, onlardan etkilenerek yerleşmiştir.

Doğu Bengal günümüz Bangladeş halkının 1952 yılında başlattığı ve yıllar içinde Bağımsızlık Savaşı'na dönüşen mücadele 16 Aralık 1971 tarihinde Bangladeş Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla neticelenmiş ve Bangladeş Halk Cumhuriyeti Dünya sahnesine çıkmıştır.

Yaklaşık 170 milyonluk nüfusuyla Güney Asya bölgesinde üçüncü, dünyada ise sekizinci en kalabalık nüfusa sahip ülke olma konumunda ki Bangladeş, 147.570 kilometrekare yüzölçümüne sahiptir.

Bangladeş'te yönetim olarak, sekiz idari bölge mevcuttur: Bu bölgeler ise, Dakka, Chittagong, Rangpur, Khulna, Rajshahi, Barisal, Mymensingh ve Sylhet. Bu yönetimde Her idari bölge de kendi içinde ayrı ayrı illere bölünmüş olup, toplamda bu ülkede, 64 il bulunmaktadır.

Parlamente sistemle yönetilen Bangladeş'te, Bangladeş'te Cumhurbaşkanı Ulusal Meclis tarafından beş yıllığına seçilmektedir. Cumhurbaşkanı ikinci bir dönem için seçilebilmektedir. Parlamento demokrasiyle yönetimi benimseyen, Bangladeş'te tek kamaralı olan Ulusal Meclis 350 milletvekilinden oluşmaktadır. 2004 yılında Anayasa'da yapılan değişiklikle Ulusal Meclis'te temsil edilen siyasi partiler tarafından atanmak üzere, kadın milletvekilleri için 45 ilave sandalye tahsis edilmiştir. Bu sayı, 2011 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle 50'ye yükseltilmiştir. Ulusal Meclis'in görev süresi beş yıldır. Kabine Başbakan tarafından belirlenip, Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.⁴²

⁴² <https://www.mfa.gov.tr/banglades-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.

Bangladeş'te 30 Aralık 2018 tarihinde gerçekleştirilen 11. genel seçimlerden Awami Ligi (AL) nderliğindeki koalisyon galip çıkmıştır. Hkmeti kurmakla görevlendirilen AL lideri ve Başbakan Sheikh Hasina, lke tarihinde hükümet başkanlığını aralıksız  dönem yürüten ilk siyasetçi olmuştur.2023 yılı 30 Aralık tarihinde parlamentonun yenileme seçimleri olacaktır.

3.1.3. Bangladeş'in Ekonomik Yapısı ve Yoksulluk

lke ekonomisinin genel değerlerine baktığımızda, Dünya Bankası verilerine göre enflasyona 2018 yılında oldukça düşük bir enflasyonun varlığı gözler önüne serilmektedir. Büyüme oranında yaşanan yüzde 7.9 oranı ise hem Dünya ortalaması üzerinde hem de bölge ülkelerinin daha yükseğinde olduğu dikkat çekmektedir. Enflasyon ise yüzde 5.5 ile stabil ve dengeli bir görünüm göstermekte ve uzun yıllardan bu yana bu konumunu muhafaza etmektedir

Fakat bütün bunlara karşın, ithalat ile ihracat arasında, aleyhte bir fark söz konusudur. Bangladeş ortaya çıkan açığı iki şekilde kapatmaktadır. Bunlardan birinci ce en önemlisi ülke dışına çalışmaya giden işçilerin, kazandıkları dövizi ülkelerine yolladıkları işçi dvizleridir .Bangladeşli yöneticilere göre halen ülke dışında yabancı işc yani işçi olarak çalışan yaklaşık 8 milyon Bangladeşli vardır. Bu işçilerin çalışma alanları olarak daha çok körfez ülkeleri ile Suudi Arabistan ağırlıklı olarak ön plana çıkmaktadırlar. Bir kısım Bangladeşli misafir işçi, Kuzey Afrika lkelerinde (Cezayir gibi) lkelerde çalışmaktadırlar.

Bunun yanında, Dünya'nın en güzel doğal yaşamlarından biri olan, Bangladeş'in bu olanağı kullanarak bir turizm ülkesi olma çabalarıdır .Böylece, ülkenin cari açığına katkı yapacak ve onu kapatacak ikinci bir girişim olan turizme ağırlık verilmektedir..

Artık günümüzde nüfusu 170 milyon sınırlarına dayanan Bangladeş'te işsizlik oranı da dikkat çekecek düzeyde, 2018 Dünya Bankası verilerine göre yüzde 4.4 civarlarında seyretmektedir

3.1.4. Dış Ticaret

Bir ülkenin kalkınıp gelişmesinde dış ticaretin etkisi ve katkısı göz ardı edilemez. Nitekim gelişmiş ülkelerinde dış ticaretlerinin ne kadar büyük ve yüksek meblağlara ulaştığı örnekleri hepimizim gözleri önündedir.

Bu ülkeler elde ettikleri dış ticaret gelirleriyle bir taraftan, ekonomilerini canlı tutar, öte yandan elde ettikleri dövizleri, halklarına yansıtarak, onların refahını artırır..

Bangladeş de bu yolu izleyerek, dış ticaretini yıllar itibariyle geliştirmeye çalışmış ve ortaya başarılı bir tablo sunma noktasını yakalamıştır. Başlıca ihraç ürünleri tekstil, hazır giyim (RMG), jüt, deri, deniz ürünleri, karides ile dondurulmuş gıdalardır. Dünya Bankası verilerine göre ticaret Bangladeş ekonomisinde yüzde 28’lik bir paya sahiptir.

Bu ülke ayakkabı üretim sektöründe de Dünya’da 8 sıraya yükselmiş bulunmaktadır.

Gıda güvenliği konusuna büyük önem veren Bangladeş, Türkiye’nin Marmara Bölgesi’nin iki katı büyüklüğünde bir araziye sahip olmasına karşın, 170 milyona varan nüfusunu, kendine yetecek düzeyde ürettiği tarım ürünleri ile dışa bağımlı olmadan besleyebilmektedir.

Bangladeş, geliştirdiği verimli tokum ve ırklarla, Dünya pirinç üretiminde, 4. Sırada, patates te 7 ve sebze türleri üretiminde de Dünya’da, 3 sırada yer alarak dikkatleri çekmekte ve başarılarla imza atmış bulunmaktadır.

Deniz ürünleri üretiminde de dikkat çeken üretim patlaması gerçekleştiren Bangladeş, bir deniz mahsulü olan karideste, üretimi ile Dünya. 9. Sırasını almış durumdadır.

Fakirlikle mücadeleye büyük önem veren ülede, büyüme oranları nerdeyse 15 yıldan bu yana yüzde 7’ler civarında seyretmekte ve hız kesmeyerek, bunu sürdürmektedir. Bu durumu ile Bangladeş, halen Dünya’nın en hızlı büyüyen

ekonomileri arasında ki konumu korumaktadır. Ekonomide yaşanan büyüme, halkın yaşam düzeyine yansıma yanında, insan ömrüne de olumlu yansımış ve ortalama ömür 72 yıla ulaşmış bulunmaktadır

Dünya Ekonomik Forumunun yayınladığı ve kısa adı DI olan kapsayıcı büyüme indeksi Bangladeş’i geliştirmekte olan ülkeler sıralamasında 34 sırada göstermiştir.2018 yılı indeksine, göre Bangladeş, bölge ülkeleri olan Hindistan, Sri Lanka ile Pakistan gibi Güney Asya ülkelerinin, kalkınmada hepsinin önünde yer almayı başarmıştır.

Söz konusu 2018 tarihli IDI raporunda, ‘Bangladeş, ‘1 ile 7 arası kademedeki (1 en kötü ve 7 en iyi) Bangladeş Kapsayıcı Büyüme Endeksinde (IDI) 3.98 puan, Hindistan 3.09 puan, Pakistan 3.55 ve Sri Lanka 3.79 puan almıştır.’

Bangladeş’te, Aslında, mevcut olan yönetimin, kucaklayıcı, aynı zamanda, katılımcı, insan odaklı ve liberal kalkınma programları ile ülke, insanların yaratıcılığını dikkat çeken bir şekilde ortaya çıkararak, milyonlarca kişiyi yoksulluktan kurtarmayı, daha iyi ve gelişmiş, sağlık ve beslenmeye ulaşımın,, eğitimde cinsiyet eşitliği getirmeyi hedeflemiştir. Bunlara ek olarak,, sosyal güvenlik ağının genelleştirilmesi,, orta gelir sınıfının oranının büyütülmesi, önemli ölçüde dış bağımlılığın azaltılması, iç ve dış kaynaklarından yatırımın artırılmasını ve yararlanılmasını, sağlamıştır.

3.2. Bangladeş'te Yoksullukla Mücadele

Fakirliğin ortadan kaldırılması adımlarıyla birlikte Hasina hükümeti evsizleri ev sahibi yapmak amacıyla 3 Milyar Taka tutarında bir fon ayırdı. Fakirliği ortadan kaldırma hareketinde ikinci adım olarak, ekonomik büyümenin artırılması, hedefi vardı. 2009-2010 yılında ülke kendi gıdasını tamamen üretir hale gelecekti. 2013 yılına gelindiğinde ise gıda fazlalığına ulaşmayı plânlanmıştı. Ülke kendi gıdasını tamamen üretir hale gelecekti.

VGF (vulnerable group feeding cards), yani en zor ve çaresiz insanların imdadına yetişen bedava yemek yiyebilme kartları Başbakan Hasina döneminde,

önceki 5 milyonun üstüne çıkarak 7 milyona ulaşmıştı. Bu çoğalma, sosyal şemsiye kapsamını genişletmek, toplumun geniş kesimlerine ulaşma isteği sonucu oluştu.

Uzun ve orta süreli katkı ve önlemlerde de eğitime katkı, sağlıkta kolaylıklar sağlanması ya da ucuz veya parasız sağlık hizmeti sunma ilk akla gelenlerdendir. İşsizlere iş bulma ile muhtaç olanlara uzun dönemde ödemek kaydıyla konut edindirmeyi de göz ardı etmemek gerekecektir.

Yoksul insanlar için acil önlem ve katkılara ek olarak onların enerji giderlerine destek, ya da indirim, ürettikleri karınca kararınca ürünlerini satabilecekleri Pazar ile satış noktalarının kurulması, sağlıklı suya kavuşturulmaları gibi adımlar da sayılabilir.

Yoksul kesim mensuplarının, ülkenin sosyal hayatına sokulmalarının yolunu açılması, onlara siyasi partilerde kendilerini gösterebilecekleri alanların açılması da yine mücadelede atılabilecek olumlu adımlar arasında yer alır.

Etnik farklılıkların bir toplumda sona erdirilmesi, yönetimlerde açıklık ile şeffaflığın sağlanması, adalette tarafsızlığın yaşama geçirilmesi, gelişmişliği sağlaması yanında yoksullukla mücadelede hem yoksullara kendine güven sağlayacak, hem de onları topluma sıkı sıkıya bütünleşmiş hale getirecektir.

Bu aşamalar ek olarak beklenmedik doğal adetler, dev sosyal problemlere karşın, yoksul kesim mensuplarının kendilerini güven içinde hissetmeleri ve bu güvenceye inandırılmaları gelmektedir.

Bangladeş, içinde bulunduğu ve kendi imajını Dünya kamuoyunda çok olumsuz etkileyen yoksulluktan kurtulabilmek için, ciddi hedefler belirleyerek, komşuları olan Afganistan, Pakistan, Hindistan ya da Sri Lanka gibi ülkelerden farklı olmayı seçecek yollara eğilim göstermiştir.

Yayınlanan manifestoda, toplumun tamamını ilgilendiren ve onları kapsayan hedefler arasında 2010 yılına kadar ilk öğretimin ücretsiz ve giderleri yüzde yüz devletçe karşılanacak şekilde yaygınlaştırılması, 2011 yılına kadar tüm toplumun temiz içme suyuna kavuşturulması, 2012 yılında ülkenin gıda güvenliğinin sağlanması, 2013 yılında da her evde hijyenik ortamın temin edilmesi de vardı. Yıllık

büyüme oranının yüzde 8'e ulaştırılması, tamamen ücretsiz eğitimin üst düzey eğitim basamaklarına yükseltilmesi, halkın tamamının 2014 yılında okur yazar haline getirilmesi de manifestoda yer alan diğer dikkat çekici noktalar arasındaydı.

Koyduğu hedefler doğrultusunda başarılı adımlar atan Başbakan Sheikh Hasina'yı 2010 yılında bir şanssızlık bekleyecekti.74 kişinin (ki içlerinde 57 düşük rütbeli subay da vardı) öldüğü, başkent Dakka'da bulunan askeri birliklerin isyan girişimi, ülkenin ilerlediği yolda tökezlemesine yol açtı.⁴³

Yaklaşık iki ay süren bu darbe girişimi, başbakanın sağduyusu, akılcı ve aynı zamanda da sabırlı davranışlarıyla atlatıldı.

Bu arada ülkenin kurucu atası Bangabandhu'nun katillerinin yargılanması, yargılanma sonunda idama mahkum edilenlerin cezalarının yüksek mahkemece onaylanması bu dönemde en önemli toplumsal olaylardan sayılmalıdır.

Söz konusu katil zanlılarının çoğunun ise ülke dışında kaçak yaşadıkları olayın bir başka yönünü oluşturur.

3.2.1. Kalkınma Çabaları

Bangladeş kuşkusuzu birkaç bir çok faktörü entegre ederek kalkınma yolunda başarılı adımlar attı. Bunların en başında tarımda yapılan atılımlar, reformlar gelmiştir. Ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1971 yılından itibaren bilim adamları, özellikle tahıl ve burada da ön planda gelmek kaydıyla pirinç olmak üzere, verimi artırma, bitkisel hastalıklarla mücadele, bitki hastalıklarına dayanıklı türler geliştirme, konusunda çabalarını sürdürerek, bu alanda çok olumlu gelişmeler kaydettiler.

Bu atılımlar, sürekli sel ve su baskınları tehlikesiyle karşı karşıya bulunan bir ülkede gerçekleştirilerek, dikkatleri çekti.

Halen Bangladeş'in New York Başkonsolosu olan Dr.Muhammed Munir ul İşslam, bir röportajımda, ' Bilim adamlarımız, geliştirdikleri ve beklenenin üstünde

⁴³ Seeing The End of Poverty.Eirik G.Janson s.79.

verim veren pirinç ve benzeri tahıllardan elde ettiğimiz ürünler halkımızın tam olarak gereksinimini karşılamaktadır. Ayrıca arazilerimizden yılda üç kez ürün alabilmemiz de bir başka avantajımızdır.’ Demiştir.

Bu atılımlar ile açlık tehlikesi, ulusal anlamda ortadan kalktığı gibi, yetersiz beslenme de çok ciddi gerilemeler elde edilmiştir. Çünkü gıdada yeterli miktara ulaşıldığı gibi, dağıtımda da sorunlar ortadan kaldırılmıştır.

Kalkınma yolunda tarım dışında üretime de önem veren bu ülke ağırlıklı olarak tekstili seçmiş ve ona yönelmiştir. İşte tekstilin mucizesi bu alanda kendini göstermiş ve sektör ağırlıklı olarak kadınları istihdam ettiğinden, kadınları ekonomik durumlarında çok büyük atılımlar ile katkılar sağlanmıştır.

Kadınlar, tekstil sektörüne girmeden önce, iş Dünyasında 1990 da yüzde 21 oranında yer alırlarken, bu oran 2021 yılında yüzde 35’e yükselmiş bulunmaktadır.

Bangladeş, bu atılımları ile yoksulluğu ortadan kaldırma alanında da benzer ülkelere fark atacak gelişmeler göstermiştir. Ülkede 2005 yılında yüzde 40 olan yoksul oranı kesim, 2016 yılında yüzde 24.3 oranına geriletilmiştir.

Ülkede halen aşırı yoksulluk sınırı altında yaşayan insan oranı ise yüzde 10.1 civarındadır.

Halen Bangladeş Halk Cumhuriyeti New York Başkonsolosu olan Dr. Muhammed Münir ul İslam, kendisiyle yaptığım bir röportajda, (2018 Temmuz 27)’Halkımızın yüzde 40’ı artık, ciddi bir gelir düzeyi artışı ve refahını yakalamış bulunmaktadır. Aşırı yoksul olan yüzde 10 nüfusumuzun daha da azaltılması çalışmaları aralıksız sürmektedir. Bu yüzde 40’lık refah kesimi, istedikleri yerli ya da ithal malları alabilmekte, çocuklarını Avrupa ve Amerika’nın en seçkin okullarında okutabilmektedir’ demiştir.

3.2.2. Mikro kredi Uygulamaları

En fakirleri, içinde bulundukları, çok olumsuz koşullardan kurtarabilmek için yeni uygulamalar ele alındı. Bangladeş’te yaşanan ve tüm dünyaya örnek olan en fakir

insanlara kredi verilmesine olanak tanıyan ve onları ekonomiye yönlendiren mikro kredi uygulaması oldu.

Nobel Ödüllü Prof. Dr. Muhammed Yunus tarafından geliştirilen, yoksullara çok uygun koşullarla verilen krediler ile, bu uygulama sonunda, ülkede kısa zamanda, en fakir kadınların ekonomik statüsü değişti.

Kadınların fakirlikten kurtulmaları ülkenin yüzeyine de yansiyarak orada da olumlu etki yarattı. Prof. Dr. Muhammed Yunus'un kurduğu Grameen Bank, kadınlara verdiği mikro kredilerle onları birer girişimci haline getirdi.

Tanınmış bir Amerikalı gazeteci, Bangladeş'in uyguladığı kalkınma e fakirliği ortadan kaldırma yönteminin, Amerika için bile örnek alınabileceğine dikkat ekmiştir.⁴⁴

Medya alanında Dünya'nın en saygın ödülllerinden biri olan Pulitzer ödülüne sahip bulunan Nicholas Kristof, Bangladeş ile ilgili dile getirdiği araştırmasında, bu ülkenin izlediği yolun, Amerika'da da uygulanması halinde, Amerika'da yaşanan bölgesel ve kentsel yoksulluğun ortadan kaldırabileceğini öne sürmüştür. Kristof, Bangladeş tarzı sistemin uygulanması halinde, Dünya'nın en zengin ve güçlü ülkesi sayılan, fakat bu zenginlikle bağdaşmayan Amerika'da yaşanan çocuk sorunları ile yoksulluğunun ortadan kaldırabileceğine inandığını dile getirmiştir.

Yoksullukla mücadelede bir örnek alınması gerekirse, bunun örneğinin, Dünya'nın öteki ucunda yer alan Bangladeş'te bulunduğunu belirten Nicholas Kristof, örnek alınarak, Amerika Birleşik Devletlerinin bazı kent ve bölgelerinde var olan yoksulluğun ortadan kaldırılabilceğini ileri sürmüştür.

Gazeteciye göre, bir dönemlerin umutsuz vakası ve ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in bir çöp sepetine ' benzettiği Bangladeş, son 30 yıllık dönemde, gerçek ve olumlu bir gelişme sağlayarak, çok olumlu ve pozitif adımlar atmayı başarmış bulunmaktadır. Bangladeş'in henüz çok genç bir devlet olduğunu ve henüz

⁴⁴ <https://archive.dhakatribune.com/bangladesh/foreign-affairs/2021/03/11/us-can-look-to-bangladesh-as-a-model-to-cut-poverty>.

50'li yaşları içinde bulunduğuna dikkat çeken Pulitzer ödüllü gazeteci Nicholas Kristof, ülkenin bu kısa süre içinde, açlık, yoksulluk ve salgın hastalıklarla ve doğal afetlerle başa çıkabilmesinin altında ki mücadeleden ders çıkarılmasını önermiştir.

Yazar ve gazeteci Kristof, Dünya bankası verilerine göre, kovid 19 pandemisi öncesi, tam dört yıl boyunca, Bangladeş'in yüzde 7 ile 8 arasında bir ekonomik büyüme göstererek, önemli rekorlara imza atığının dikkat çekmişti. Sözü geçen dönemde, Bangladeş yine büyümede Dünya'ya parmak ısırtan Çin Halk Cumhuriyeti'nden bile daha büyük başarı göstermişti.

Bangladeş Halk Cumhuriyetinin, gösterdiği ekonomik kalkınma ve gelişme, insanların ömrünün uzamasın da yaramış ve yine Kristof'a göre Bangladeş'te ortalama yaşam süresi, ABD'deki birçok eyaletten daha bile fazla olmuştur.

Bangladeş'te ortalama 72 yıl olan insan ömrünün, Mississippi eyaletinin 10 yöresinden daha fazla olduğu da Nicholas Kristof tarafından vurgulanmıştı

Kendisi Güney Asya konusunda uzman olan Amerikalı gazeteci, Bangladeş'in sadece umutsuzluğu umuda çevirmekle kalmayıp, fakirlik ve yoksulluğun ortadan nasıl kaldırılabilceğinin de dersini, Dünya'ya verdiğine dikkat çekmiştir.

Bangladeş, söz konusu atılım ve başarısında, çocuk ve kadınlara verilen önem ve destekteler ile olumlu gelişmeleri sağladı.

Kristof Dhaka News gazetesinde yer alan son makalesinde, 1980'li yıllarda, kızların ancak yüzde 33 oranındaki bölümünün ilk okulu bitirebildiklerini, belirtmiştir.

Kristof, 'Bangladeş Hükümetinin inançlı tutumu ve kararlılığı, teşvikleri ve destekleri artık, günümüzde kızların okullaşmasını sağlamış, kızların yüzde 98'i ilkokulu bitirmiş ve okuryazar hale gelmişlerdir.. Bütün bunlara ek olarak kadın, erkek cinsiyet farkı giderek azalma göstermiştir.' Yorumunda bulunmuştur.

Gazeteci Kristof'a göre Bangladeş'te, mucize ise, Muhammed Yunus'un uygulamaya soktuğu Mikro kredi uygulaması, en fakir kadınların kaderini değiştirerek, onların statüsünü yükseltmiştir.

Bangladeş'te mikro Kredi uygulamasıyla birlikte son 15 yılda, tam tamına 25 milyon kadın fakirliğin pençesinden kurtulmuş, daha rahat bir yaşam tarzını yakalamış bulunmaktadır.

Eğitilmiş kadınlar başka kadınları eğiterek, zincirleme bir etki yaratmış, bu durumda, ülkede kalkınmaya ve gelişmeye yansımıştır. Bangladeş halkının ulusal ve bireysel kalkınmanın ardında yatan sır burada ortaya çıkmaktadır.

Kristof'un makalesinde, yetersiz beslenen çocuk sayısının 1991 yılına göre yarı yarıya azaldığını ve bu oranın içinde bulunduğumuz günlerde, Hindistan'da ki oranın da altına düştüğünü vurgulanmıştır.

Bangladeş Halk Cumhuriyeti'nin, şu anda ABD, New York Başkonsolosu olan Dr. Muhammed Munir ul İslam, ülkesinde bir danemler yüzde 40 civarında olan yoksulların, oranının çok düşük düzeye geldiğini belirtmiştir.

Kendisi ile gerçekleştirdiğim (2018 –Nisan 25)) ‘ Artık, ülkemizde, yoksul oranı süratle düşmektedir diyerek,. Röportajda, Dr. Muhammed Munir ul İslam,’ Şimdi tek hedefimiz, yoksul oranını yüzde 10'un da altına düşürmek. Halkımızın yüzde 40'ı oldukça yüksek sayılabilecek bir refahı yakaladı ve onlar çocuklarını Dünya'nın sayılı üniversitelerinde eğitime gönderebiliyorlar ‘ diye açıklamada bulundu.

Dr. Muhammed Munir ul islam, ülkesinin kalkınma için tam bir birlik içinde çalıştığını, artık en az gelişmiş ülkeler sınıfında yer almadıklarını, hedeflerinin ise 2040 yılında en gelişmiş ülkeler sınıfında yer almak olduğunu belirtti.

Tekstil, bu kavram ortaya atıldığında, akla ilk gelen ülkelerin en başlarında Bangladeş de yer alır. Kimi uzmanlara göre Dünya'da tekstilin doğum yeri olarak bile gösterilebilir. Bangladeş'in araştırmacı gazeteci ve yazarlarında olan Shahriyar Kaabir , kendisiyle yaptığım bir söyleşide, bu tezi savunmuş, ülkesinin tekstil sanatının doğum yeri olduğunu söylemiştir'(01.04.2022 Dhaka).

Kaabir, en enteresan bilgi olacakta, Mısır'da mumyaları sarmak için kullanılan bezlerin, o dönemde Bangladeş'te üretildiklerini ve Mısır'a gönderildiklerini söyledi.

Halan, mumyalarda kullanılan bu sanatın yeniden canlandırılması için çalışmaların sürdürüldüğü ve bu alanda da olumlu adımlar atıldığı ise, günlük yaşamda gözlemlenebilmektedir.

İşte kökü tarihin derinliklerine dayanan bu sanat, günümüzde Bangladeş'i, hazır giyim tekstilinde, ihracatta, Dünya'da ikinci sıraya oturmuş bulunmaktadır.

Örneğin 201 verilerine göre 24 milyar dolar olarak hazır giyim tekstil ürünlerinden elde edilen 24 milyar dolar, ülke ihracatının yüzde 80'in, milli gelirin ise yüzde 15'inin gerçekleşmesini sağlamıştır.⁴⁵

Bu endüstri, çalışanların kimi zaman yüzde 45'lere varan bölümünü istihdam edebilmektedir. Fakat bu sektörün de karşılaştığı zorluklar bulunmaktadır. Bunların başında da hammaddede dışa bağımlık, ile Dünya döviz fiyatlarında yaşanan dengesizlikler gelmektedir.

Genelde küçük atölyeler şeklinde üretimin hâkim olduğu bu sektör, kendisini Dünya'da ki moda uymakta hızlı ve becerikliliğiyle, rekabet şansını sürdürmekte, ülkenin önemli bir belkemiği olma özelliğini devam ettirmektedir.

3.2.3. İstihdamın Geliştirilmesi

Bu ülke ayakkabı üretim sektöründe de Dünya'da 8 sıraya yükselmiş bulunmaktadır. Gıda güvenliği konusuna büyük önem veren Bangladeş, Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nin (Marmara Bölgesi yaklaşık 70 bin kilometre kare) iki katı büyüklüğünde bir araziye sahip olmasına karşın, 170 milyona varan nüfusunu, kendine yetecek düzeyde ürettiği tarım ürünleri ile dışa bağımlı olmadan besleyebilmektedir.

Bangladeş, geliştirdiği verimli tokum ve ırklarla, Dünya pirinç üretiminde, 4. Sırada, patates te 7 ve sebze türleri üretiminde de Dünya'da, 3 sırada yer alarak dikkatleri çekmekte ve başarılarla imza atmış bulunmaktadır.

⁴⁵ Mazedul Islam, Adnan Maroof Khan and Monirul Islam, "Textile Industries in Bangladesh and Challenges of Growth", **Research Journal of Engineering Sciences**, ISSN 2278 – 9472 Vol. 2(2), February (2013), s. 31-37.

Deniz ürünleri üretiminde de dikkat çeken üretim patlaması gerçekleştiren Bangladeş, bir deniz mahsulü olan karideste, üretimi ile Dünya. 9. Sırasını almış durumdadır.

Fakirlikle mücadeleye büyük önem veren ülede, büyüme oranları nerdeyse 15 yıldan bu yana yüzde 7'ler civarında seyretmekte ve hız kesmeyerek, bunu sürdürmektedir. Bu durumu ile Bangladeş, halen Dünya'nın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında ki konumu korumaktadır. Ekonomide yaşanan büyüme, halkın yaşam düzeyine yansıma yanında, insan ömrüne de olumlu yansımış ve ortalama ömür 72 yıla ulaşmış bulunmaktadır

Dünya Ekonomik Forumunun yayınladığı ve kısa adı DI olan kapsayıcı büyüme indeksi Bangladeş'i geliştirmekte olan ülkeler sıralamasında 34 sırada göstermiştir.2018 yılı indeksine, göre Bangladeş, bölge ülkeleri olan Hindistan, Sri Lanka ile Pakistan gibi Güney Asya ülkelerinin, kalkınmada hepsinin önünde yer almayı başarmıştır.

Söz konusu 2018 tarihli IDI raporunda, 'Bangladeş, '1 ile 7 arası kademedede (1 en kötü ve 7 en iyi) Bangladeş Kapsayıcı Büyüme Endeksinde (IDI) 3.98 puan, Hindistan 3.09 puan, Pakistan 3.55 ve Sri Lanka 3.79 puan almıştır.'

Bangladeş'te, Aslında, mevcut olan yönetimin, kucaklayıcı, aynı zamanda, katılımcı, insan odaklı ve liberal kalkınma programları ile ülke, insanların yaratıcılığını dikkat çeken bir şekilde ortaya çıkararak, milyonlarca kişiyi yoksulluktan kurtarmayı, daha iyi ve gelişmiş, sağlık ve beslenmeye ulaşımın,, eğitimde cinsiyet eşitliği getirmeyi hedeflemiştir. B unlara ek olarak,, sosyal güvenlik ağının genelleştirilmesi,, orta gelir sınıfının oranının büyütülmesi, önemli ölçüde dış bağımlılığın azaltılması, iç ve dış kaynaklarından yatırımın arttırılmasını ve yararlanılmasını, sağlamıştır.

3.2.4. Kalkınma İşbirliği Faaliyetleri

3.2.4.1. Telekomünikasyon Da Yatırımlar

Bangladeş'te, haberleşme teknolojisi alanında başlatılan girişimler, ülkeye yabancı yatırımcının da girişini olumlu etkilemiştir. Bunun yanında ülke, kalkınma için ağırlıklı olarak ihracata yönelme, bu alanda çaba gösterme yolunu seçmiştir. Bütün bunların yanında Bangladeş yabancı yatırımcıyı ülkesine çekme konusunda, Türkiye dahil bir çok ülkede çalışmalarını sürdürmektedir.

Yabancı sermayenin .Bangladeş'e çekilebilmesi bir takım önlemlerin alınması da söz konusudur. Bunların arasında, bürokratik engellerin kaldırılması ya da ,azaltılması ve zararda olan kamu girişimlerinin satılması da önem arz eder.. Günümüz koşullarında, Bangladeş henüz, dünyada en düşük oranda kişi başı yabancı semaya çeken ülkelere biri durumundadır. Bangladeş doğrudan yatırım sermaye çekme alanında, net ithalatçı olma konumundadır..

Doğrudan Yabancı Sermaye yatırım (DYY), 2019 yılı itibariyle 16.4 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Bangladeş Hükümeti ağırlıklı olarak, elektrik, altyapı ile doğalgaz üretimi alanlarına yabancı yatırımı yönlendirme hedefine rağmen, bu yatırımlar başka alanlara kaymış bulunmaktadır. Yabancı sermaye daha çok telekomünikasyon ile bankacılık sektörlerini tercih etmektedirler.⁴⁶

Bu ülkede yabancı sermaye getirenler arasında ise Güney Kore, ilk sırayı almaktadır.

3.2.4.2. Yabancı Sermayeye Davet Ve Kolaylık

Bangladeş'te yoksullukla mücadele yanında kalkınmaya da büyük önem veren yönetim, yabancı sermayenin gelip çalışabilmesi için özel Ekonomik Bölgeler ile Tekno Parklar inşa ediyor. Bu yerlerde de her türlü alt yapı yatırımı önceden hazırlanıp, yatırımcıya sunuluyor.

⁴⁶ <https://dlca.logcluster.org/display/public/DLCA/3.4+Bangladesh+Telecommunications>.

Yabancı yatırımlar için ise birçok vergi kolaylığı yanında yüzde 100 yabancı sermaye yatırımına da kapılar açık tutuluyor. Vergi kolaylıkları yanında, kazancın istenilen ülkeye transferi konusunda da serbesti getirilmiş bulunuyor.

Yatırımcıya ithalat kolaylığı yanında, yabancı işgücü getirilmesinde de ciddi kolaylıklarla, yabancı yatırımcılar özendiriliyor.

Bangladeş, kalkınma hamlesinde 33 ülke ile ikili yatırım anlaşması ve 35 ülke ile de ki, içlerinde Türkiye de bulunuyor, çifte vergilendirmeyi kaldıran sözleşmelere imza atmış durumda.

Bangladeş, yönetimin lideri Sheikh Hasina liderliğinde, yabancı sermaye çekmek, bu şekilde yeni teknoloji transferi, know how, sağlamak için çeşitli kuruluşlar oluşturmaya da sürdürüyor.

Devlet destekli, IPA'lar (Inovations for Poverty Actions: Yoksulluğu Önleme Atılımları ve Yenilikleri) arasında ilk sayılabilecekler arasında BIDA (Bangladeş Yatırım ve Kalkınma Organizasyonu), BHPTA (Bangladeş Yüksek Teknoloji Parkı Yönetimi, BEZA (Bangladeş Ekonomik Bölgeler Yönetim) ve BEPZA (Bangladeş İhracatı Geliştirme Yönetimi) ilk adımda göz önüne serilecekler arasında yer almaktadır..

Bütün bunlara ek olarak ülke kalkınma yolunda, yapacağı MEGA Projelere de yabancı sermaye, teknoloji ve işbirliğine açık olduğunu her fırsatta duyurarak onlara, çağrıda bulunuyor.

Türkiye'de gerçekleşen ve Türk yatırımcılara , Bangladeş'te yatırım davetinde bulunan BIDA)Bangladeş Yatırım Yönetimi İdaresi) yetkilileri, sağlanan destek ve katkıları sıraladı. Burada özel bölgelerde yabancılara ne gibi kolaylıklar yapıldığı dile getirildi.

Bu yaklaşımlar ışığında, Bangladeş'i yabancı yatırımlar için bir cazibe merkezi yapabilmek, onları ülkeye çekerek, hem geliri düzeyinin artırılması, hem yoksullukla mücadele hem de işsizliği önleme hedeflenmiştir

Bu doğrultuda, Bangladeş'te, hükümet 8 farklı yerde, ihracatı geliştirme ve ihracata hazırlık merkezi, kurmuş ve bunlara yenilerinin de ekleneceğini duyurmuştur. Bu alanlarda vergi muafiyeti, hammadde ithalatı kolaylığı gibi öncelikler ile istisnalar devreye sokulmuştur.

Bangladeş yönetmiş yabancı sermaye ve yatırımcılar için organize ettiği 30 bin acre büyüklüğündeki yatırım bölgelerinde ve ,alanlarda, en çağdaş alt yapıyı oluşturarak, hizmete sunmuş ve yaptığı davete icabet beklediğini duyurmuştur. Bunlardan Güney Asya Bölgesinde en tanınmış olanı da ülkenin kurucu atası Sheikh Mucibur Rahman'ın adını Shilpa Nagar olarak taşıyan yatırım alanıdır.

Buralarda yatırım yapacak olan yabancı sermayedar ve yatırımcılar ilk 3 üç yıl gelir vergisinden muaf onu takip eden yıllarda da düşük vergiye tabi olacaklardır. Bunlara ek olarak, ilk 10 il boyunca ana sermaye kazanç vergisinden muaf, ayrıca bir üründe de ve ekipman da da KDV muafiyeti olanağına sahip olacaktır.

Ülkesini yüksek teknolojiye ulaştırma çabasında olan Bangladeş, bu yatırım alanlarında yüksek teknoloji parklarını da (High Tech Parks) hizmete sokarak, yatırımcıların hizmetine sunmayı ihmal etmemiştir.⁴⁷

3.2.4.3. Türkler İçin Bangladeş'te Olanaklar

Kalkınmaya, bu yolla yoksulluğu ortadan kaldırmaya kararlı Bangladeş, ülkesine çekmek istediği yabancı yatırımlar arasında, akraba halk olan Türklere özel bir önem vermektedir Bu anlamda Türk yatırımcı ve girişimcileri için Bangladeş'te, olası olanaklar çok çeşitlidir

Türkler, bu ülkede, tarım ve tarıma bağlı sanayi, çünkü bu sektör sürekli büyüyen ve yatırıma aç bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bangladeş'in tarım alanında ki üstünlüğü, ülkenin konumundan kaynaklanmakta ve verimlilik, bulunduğu Ganj Deltasınının kaynaklanmayadır. Öyle ki burada ürün verimliliği yüzde 200'lere ulaşmaktadır.

⁴⁷ <https://www.beza.gov.bd/>.

Bangladeş'in tarımda sahip olduğu bu olanaklar onu başta pirinç olmak üzere, onu önemli bir tahıl ihracatçısı yapmaktadır. Bu yıl (2022) 8 milyar dolara ulaşması beklenen bu ürünlerde ihracat artışı da yüzde 8'lerde seyretmektedir.

Artık çevre dostu torbaların ön plana geçtiği, doğaya uygun bir materyal olan jüte üretiminde de Bangladeş, Dünya sıralamasında ikinciliği elinde bulundurmaktadır. Jutte de 2021 yılında, ihracat bir önceki yıla göre yüzde 31 artışla dikkati çekmiştir.

Tarım sanayiine yatırım davet eden, bu ülke Türk yatırımcılara, soğuk zincir, tarım ürünleri işlenmesi gibi alanlarda da olanaklar sunduğunu duyurmuştur.

Bunun yanında Dijital Bangladeş projesinde de, Bangladeş, bu alanlarda ki yatırımcılara kapılarını açmış ve onlara çok büyük kolaylıklar sağlayarak, söz konusu hedefe ulaşmayı kararlaştırmıştır.

Enformasyon Teknolojisinde ki yatırımların, 2023 yılında 2 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Teknolojinin bir ürünü olan akıllı telefonda da (Smart Phone), pazarın gelecek yıl içinde yüzde 50 büyümesi beklenmektedir.

Bangladeş, Hindistan'dan sonra, on line olarak en çok eleman çalıştıran bir ülke konumunda ve her yıl bu sektöre ortalama 22.000 yeni uzman eleman katılarak, ekonomiye artı katkı sağlamaktadır.

Gelişme konusunda atılımlarını kesintisiz sürdüren Bangladeş, geri kalmışlığı yenmek, gelişmiş ülkeler düzeyine çıkmak için her alanda yatırımlarını aralıksız devam ettiriyor Bangladeş bu bağlamda, internet alanında yaptığı yatırımlarla, Dünya genelinde 18. Sırayı alırken, Güney Asya bölgesinde de 4.đü elinde tutmaktadır.

Dünya'da giderek önem kazanan ve dikkatleri çeken e-ticaret konusunda da ciddi gelişmeler yaşıyan Bangladeş'te günlük ticaret düzeyi 1.6 milyon dolar ve 2023 yılında daa toplam 5 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Bu alanda da dikkat çekici ve hızlı yükselişler gözlenmektedir.

Bakkaliye alanında ki e- ticaret düzeyi ise henüz toplamın yüzde 1'ini oluşturmaktadır. Bu alanda da ülke yabancı yatırımlarla, u girişim artırma konusunda iştahlı ve yatırımların cazibesini artırma kararlılığındadır.

Bangladeş'in önde gelen kentleri olan Sylhet, Rajshai ve Başkent Dakka'da hi-Tech Parklar da yabancı yatırımcılara sağlanacak kolaylıklarla donatılmış bulunmaktadır. Bangladeş toplamda 92 adet Hi-Tech Parkı ile dikkatleri çekmektedir.

Nano teknoloji ve hardware alanında da ülkenin başta Türkler olmak üzere yabancı yatırımcılara tanıdığı kolaylıklar ile onları ülkeye çekme eğilimi belirgindir.

Bir aralık hazır giyim (RMG) üretiminde ve ihracatında, Dünya'da ikinci sırada yer alan Bangladeş günümüzde bu alanda Dünya 3.sü olarak etkinliğini sürdürmektedir.Çevre duyarlılığına da büyük önem veren Bangladeş tekstil sektöründe Dünya'nın en modern ve gelişmiş fabrikalarına sahip bulunmaktadır. Tekstil fabrikalarının 150 tanesi 1998 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kabul edilen sürdürülebilir ve çevreci koşullara (LEEDS) sertifikasına sahip bulunmaktadır. Bangladeş tekstil ihracatının yüzde 99'lık bölümünü ABD ve Avrupa Birliği'ne (AB) yapmaktadır.

Tekstilde bu kadar gelişmiş olan Bangladeş, yine de tekstilde yabancı yatırım ve know-how'a açık tutmakta ve onlara çok sayıda kolaylık sağlamaktadır. Çevreci yatırımlar ise, sıfır gümrüklü hammadde ithalatı, gelir vergisi muafiyeti gibi desteklerle desteklenmektedir

3.2.4.4. Yabancıların Yatırımda Ki Sorunları

Bangladeş, kalkınma yolunda, adım atabilme konusunda, yabancı yatırımın önemini kavramış ve her yerden yatırımcılara kapısını açmış bulunmaktadır. Bunu sağla yayabilmek için çeşitli kolaylıklar çıkartma yanında uygun mevzuatlar da geliştirmiş bulunmaktadır. Bunlara rağmen henüz tamamen ortadan kalkmamış ya da kaldırılmamış, sorunlar da varlığını sürdürmektedir. Kalkınma, gelişme, yoksullukla savaşımlar ve sosyal adaleti sağlamak için yabancı yatırımlar ile sermayeye ihtiyaç duyan, Bangladeş'te, bir takım giderilmesi mümkün olan sorunlar, yabancıları

durdurmakta ve karar almakta zorlamaktadır. Bunların ortadan kaldırılması, yabancı yatırımcıları, Bangladeş'e gelmeye teşvik edecek ve yatırım miktarı artabilecektir.

Bu sorunlar ise şu başlıklar halinde sınıflandırılabilir:

- İş yapma yanında, yapılan sözleşmenin yürürlükte kalması, tescil işlemi ,gibi ana konularda yaşanan zorlukların giderilmesi
- Uyuşmazlıklarda kolayca çözüme ulaşılamaması
- Dış ticarete ortaya çıkabilen problemler nedeniyle malzeme bulunmasında aksaklıklar yaşanması
- Yatırımda kolaylık sağlayacak alt yapının yetersizliği
- Ulaşım sisteminde yer alan Karayollarının yeterince gelişmemiş olmasından kaynaklanan, yerleşim birimleri arasında ulaşımın kısıtlı olması

3.2.4.5. Bangladeşte Hangi Yatırımlar Yapılabilir?

Kalkınma ve büyüme yolunda kararlı olan Bangladeş, yabancı yatırımcı ve sermaye çekme çabalarını aralıksız sürdürmektedir. İşte bu anlamda hangi sektör ve alanlarda yabancı yatırımcının daha çok şansı olduğu şu başlıklarla ifade edilebilir:

- Sanayi alanında,(hazır giyim .RGM) ürünleri, deriden malzemeler,, ev tekstil ürünleri,, gemi yapım ve sökümü, seramikten malzemeler)
- Bangladeş ilaç üretimi ve araştırmasında önemli adımlar atmış bir ülkedir. Bu sektör yılda yüzde 25 büyümekte ve Dünya'da 140 ülkeye ilaç ihracı gerçekleştirilmektedir.
- Bangladeş'te son yılların gözdesi haline gelen, İnşaat ile yanında, altyapı ve ,ülke düzeyinde gereksinimi olan karayolu, elektrik ile su yolları altyapısı)
- Maden ler ve bu arada özellikle kömür, üretimi, doğal gaz araştırılması ve çıkarımı ve granit alanında ki çalışmalar

- Enerji Üretimi konusundaki her türlü çalışmalar ve yatırımlar

Bangladeşte ticaret alanında ki gerek toptan ve gerekse perakende alanındaki her türlü çalışma ve girişimler. Ülkede var olan çeşitli düzey ve sınıftaki birey ve gruplara yönelik ticari girişimler.

- Gıda üretimi, dağıtımı ve kalitesinin sağlanması alanındaki girişimler.

• Elektronik ve türevleri alanında ki yatırımlar .Bangladeş'te son dönemlerde bilgisayar, bilgi teknolojileri ve cep telefonuna beklenmedik bir ilgi yaşanmakta ve olağan üstü bir Pazar gözlenmektedir

• Tarım alanında, özellikle toprağın daha verimli hale getirilmesi yanında ıslahı, kaynak israfının önüne geçilmesi, verimliliğin artırılması, tarım ürünlerinin veriminde artışın sağlanması, hayvancılıkta modern yani entansif üretimin yaygınlaştırılması. Et, pirinç, süt gibi temel gıdalara yatırım yapılması.⁴⁸

•Hizmet alanında ve çağımızın ticaret şekli olan e-ticaret ile bilgi paylaşımı alanlarında eşitli yatırımlar gelmiştir.⁴⁹

Mucibür Rahman Ocak 1972'de Londra'dan Dakka'ya dönmüş,⁵⁰ ertesı gün 1941'de ölen Bengalli şair Rabindramath Tagore'nin “Altın Bengalim” adlı vatan şarkısı, Bangladeş Ulusal Marşı seçilmiştir.⁵¹

Doğu Almanya Bangladeş'i 11 Ocak 1972'de tanımış ve onu Bulgaristan izlemiştir.⁵² ABD Devletleri Dışişleri Bakanı William Rogers de Nisan 1972'de Washington'un Bangladeş'in resmen tanıdığını açıklamış,⁵³ 1973 Temmuz'unda da Pakistan Ulusal Meclisi, Başkan Zülfikâr Ali Butto'ya Bangladeş'i tanıma yetkisi

⁴⁸ <https://www.beza.gov.bd/investments>.

⁴⁹ **Milliyet Gazetesi**, “Bir devlet böyle doğdu”, 16.12.1971, s. 2.

⁵⁰ **Milliyet Gazetesi**, “Kaplanın Dönüşü”, 13.01.1972, s. 2.

⁵¹ **Milliyet Gazetesi**, “Tagore'un şarkısı Bangladeş'in marşı seçildi”, 14.01.1972, s. 9.

⁵² **Milliyet Gazetesi**, “Doğu Almanya Bangladeş'i dün tanıdı”, 12.01.1972, s. 3.

⁵³ **Milliyet Gazetesi**, “ABD Bangladeş'i resmen tanıdı”, 05.04.1972, s. 3.

vermesi bağımsızlığa son nokta olmuştur.⁵⁴ Bangladeş'i 1974'de tanıyan Türkiye ise,⁵⁵ bu yıldan sonra kardeş olarak gördüğü ülkeye desteğini hep sürdürmüştür.

Bağımsızlık mücadelesi, sömürülme, doğal afetlerin yıkımı, eğitimsizlik, yetişmiş insan yetersizliği, demokrasi yokluğu ve benzeri etkenlerle, 1970'li yıllarda Dünya'nın en fakir ve az gelişmiş ülkeleri (EAGÜ-En Az Gelişmiş Ülkeler) arasında yer alan 75 milyon nüfuslu Bangladeş, bağımsızlıktan sadece 3 ay sonra kaos ve iflâs uçurumunun kenarına gelmiştir.⁵⁶ Bu yıllarda 30 yıldan beri görülmemiş bir açlık yaşanmış, 100 bin kişi ölmüştür.⁵⁷ Örneğin 1974 Ekim'inde açlığa dayanamayan bir adam kendisini, eşini ve 5 çocuğunu zehirleyerek öldürmüştür.⁵⁸ Bu sayı ilerleyen günlerde 150 bini bulmuştur.⁵⁹ Yine aynı yıllarda Bangladeş Dakka'da 500 kişi koleradan ölmüştür.⁶⁰ Bu ölümlerin sayısı Sağlık Babanı Abdül Mennan'ın parlamentoda yaptığı konuşmaya göre Temmuz 1973'te bir yılda 75 bin kişi olmuştur.⁶¹ Zamanla da her şey Bangladeş'in eski Ekonomi Bakanı'nın dediği gibi *"IMF reçeteleri insanı küçültecek"; "Bugün için nefes veren politikalarla, gelecek ipotek altına alınacaktır."*⁶²

Bağımsızlıktan sonraki on yıl içinde 4 darbe gören,⁶³ iç karışıklıklar, iktidar kavgaları, ara askeri rejim baskıları yaşamak zorunda kalan ülke, ileri yıllarda sorunlarını ortadan kaldırmak için kolları sıvamış, çeşitli önlemler alarak yoluna devam etmek istemiştir.

Bağımsızlığın ardından, yılları mücadele ile geçen Bangladeş, ekonominin zor koşulları içinde kendini bulmuştur. Batılı gelişmiş ülkelerin, tarifleri ile, umutsuz vaka, kolu bacağı kesik, çöp sepetlik ' gibi yaklaşımlarla tanımlanan Bangladeş,

⁵⁴ **Milliyet Gazetesi**, "Pakistan Ulusal Meclisi Butto'yu Bangladeş'i tanıma yetkisi verdi", 11.07.1973, s. 5.

⁵⁵ **Milliyet Gazetesi**, "Türkiye Bangladeş'i 1974'de tanıdı", 04.10.1978, s. 3.

⁵⁶ **Milliyet Gazetesi**, "Dram Berdevam", 30.03.1972 s. 2.

⁵⁷ Mazedul Islam, **a.g.e.**, s. 31-37.

⁵⁸ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'te açlıktan 100 bin kişi öldü", 27.10.1974, s. 3.

⁵⁹ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'te ölenlerin sayısı 150 bine çıktı", 07.11.1974, s. 3.

⁶⁰ **Milliyet Gazetesi**, "Koleradan Dakka'da 500 kişi öldü", 27.10.1973, s. 1.

⁶¹ **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'te bir yılda çiçek, tüberküloz ve koleradan 75 bin kişi öldü", 02.07.1973, s. 3.

⁶² **Milliyet Gazetesi**, "Bangladeş'in eski Ekonomi Bakanı: IMF reçeteleri insanı küçülttü", 19.09.1985, s. 4.

⁶³ **Milliyet Gazetesi**, "11 Yılda 4.Darbe", 25.03.1982, s. 9.

egemen bir devlet olduğu 1971 yılında, Dünyanın en fakir ikinci ülkesi konumundaydı. Alt yapısı ÇOK YETERSİZ. BÜYÜK ORANDA BİR TARIM ÜLKESİ OLAN Bangladeş, insan kaynaklarının da temeli eğitime sahip olmaması, savaş ekonomisi, savaşa harcanan kaynaklar nedeniyle adeta bir dar boğazdaydı ve tam bir kıtlık ülkesi konumundaydı.

Hayata adeta sıfırdan başlamak zorunda kalan Bangladeş, günümüzden yaklaşık 50 yıl önce kişi başı geliri ortalama 134 dolar bir ülke konumundaydı. İzlenen programlar, kalkınmaya inanmışlık ve gelişme yönündeki atılımlar, bu ülkeyi günümüzde, başlangıcına göre çok daha farklı ve olumlu noktalara getirmiş bulunuyor.

Öğleki, Dünya Bankası ve başka uluslararası kuruluşlara göre, 1974 yılında kişi başı milli gelir olan 134 dolar, artışla 2021 yılında 2 bin 734 dolara ulaşmış bulunmaktadır. Kararlı ve düzenli büyüme de covid 19 döneminde de artmaya devam ederek, ülke tahminlerin ötesinde bir kalkınma trendini sürdürmüştür.

Bu trend ülkede kendin birçok alanda olumlu olarak göstermiş,

Bu kalkınma ve gelişme kendini kesintisiz olarak son 20 yıl boyunca sürdürerek, aşırı fakirlik oranının yüzde 34'lerden 2022 yılında yüzde 11'e inmesini sağlamıştır. Bangladeş , kalkınmada yakaladığı bu olumluluğu insanların günlük yaşamında yansıtmaya başarmıştır. Bu gelişme insanlarda ömrün uzaması, kadın ve çocuk ölümlerinin azalması. Okullaşma ile kadınların eğitime katılmalarında da yaşanmıştır.

Kalkınmada en büyük rolü oynayan etkenler arasında, okullaşma oranının kız ve erkek çocuklarda yüzde 97 oranına ulaşması, kadınların çalışma hayatına çekilmeleri, onların üretimde katkı yapmalarının sağlanması özellikle etkili olmuştur.

Genç Devlet Bangladeş, kalkınma ve gelişme yolunda da uluslararası işbirliğini göz ardı etmedi. Ülke bu anlamda mümkün olduğunca, kalkınma, gelişme ve yoksulluğa ortadan kaldırma ve refahı topluma yayma konusunda, bu kuruluşlarla işbirliği yapmaktan da geri durmadı. Daha 1972 yılında Dünya Bankası, Bangladeş'e çeşitli kalkınma projelerinde kullanılmak üzere 50 milyon dolar, uygun koşullarla

kredi sağlamıştı. Bunu da daha sonra, yıllar içinde eklenen ve toplamda 38 milyar dolarlık toplam bir ek krediler dizisi izlemiştir.

Dünya Bankası Bangladeş ile, işbirliği yapan en büyük uluslararası kuruluş konumundadır.

Kalkınmada da belirlediği ve ulaşmakta kararlı olduğu hedefinden hiç ödün vermeyen Bangladeş'in ana hedefi ise 2031 yılında orta üst gelişmiş ülkeler düzeyine yükselmek olarak yöneticilerce sık sık ifade edilmektedir.

2009 yılında, Awami League Partisi lideri olarak iktidara gelen, Başbakan Sheikh Hasina, derhâl bir uzun vadeli kalkınma planı hazırlayarak, bunu 2010 ile 2021 yıllarını kapsayacak şekilde uygulamaya soktu. 'CRI Centre for Research and Information, Bangladesh and Infrastructure.

Burada hedef söz konusu dönemde ülke iyi en az gelişmişlik çıkmazından çıkarmak olarak belirlenmişti. Planda sapmadan gerçekleşen yatırım ve uygulamalarla Bangladeş, 2015 yılında, Dünya Bankası verilerine göre alt orta gelire sahip ülkeler grubuna girmeyi başarmış bulunuyordu.

Bangladeş'te 2009-2020 yılları arasında kırsal kesimde, 21.23 kilometre yol, menfez, köprü, su kanalı, kentlerde ise 13.883 kilometre, benzer alt yapı gerçekleştirilmiştir.

Bu planları uygulamakla önemli başarı sağlayan Bangladeş, artık 2012-2041 planları ile sosyal ve ekonomik yapısıyla, gelişmiş ülke yolunda adımlar atmaktadır.

Söz konusu atılımlarda ise başlıca, yolların geliştirilmesi, köprü, liman ve barajların inşasının hızla devam ettirilmesi, telekomünikasyon yatırımlarına devam edilmesi, ilk sıralarda yer almaktadır.

3.2.4.6. Dijital Bangladeş Sloganı

Kalkınma konusunu ana gündem olarak ele alan, Bangladeş'in, karmaşalara son veren Başbakanı ve onun hükümeti, bir yandan da çağdaşlığı, teknoloji alanında

da yakalamaya karar vermiştir. İşte bu doğrultuda, Başbakan Sheikh Hasina ülkeyi artık çağdaş ülkelerin gündeminde olan ve kullanılagelen dijital devlete dönüştürme adımları atmaya hazırlanmıştır. Ülke bir yandan yeniden sosyal barış ve istikrarı peşinde iken, öte yandan, yığılmış ekonomik sorunlarla da baş etmenin çabalarını sürdürmüştür. Buna ek olarak ‘Dijital Bangladeş’ sloganı altında ülkenin dijital çağa ulaştırılması ve internet ile buluşturulması da bulunmuştur. 2015 yılına gelindiğinde, o günkü nüfusu 160 milyon olan Bangladeş’in, nüfusunun yüzde 83’ünü oluşturan 133 milyon kişi artık bir cep telefonu sahibi olmuştur. Halkı yine o tarihte yüzde 34’ünü oluşturan 54 milyon insan internet ile haşır neşir olmuş duruma gelmiştir. Bu başarıları Hasina’ya, The International Telecommunication Union (ITC= Uluslararası Telekomünikasyon Birliği)’nin 2015 yılı Üstün Gelişme ödülü almasını sağlamıştır. Bu şekilde geri kalmışlık ve yoksulluk çemberini kırma yolunda ilerleyen, ülke, haberleşme yani komünikasyon ile bilgisayarlaşma da bu adımları yaşama geçirmiştir.⁶⁴

3.2.5. Enerji ve geleceği

Enerjide kendine yeterlilik veya dışa bağımlılık günümüzde çok sayıda ülkenin en önemli konularından biridir. Bangladeş, genel itibariyle, bu alanda olumlu antlarda seyretse de, geleceğe yönelik önlemler almaktadır. Bunlar arasında da en başta gelen güneş (solar), yenilenebilir ve nükleer enerji alanlardır.

3.2.5.1. Güneş Ve Rüzgâr Enerjisi

Enerji kullanımında, Dünyanın her yerinde olduğu gibi ilk sırayı, günlük hayatımızın her alanında ilk planda kullandığımız elektrik, Bangladeş’te de aynı önemi taşımaktadır.

Gerçi 1950’li yıllardan bu yana elektrik kullanımıyla, bir ülkenin kalkınmışlığının tespiti geçerliliğini koruyan bir yaklaşımdır. Elektrik Bangladeş’te

⁶⁴ Sheih Hasina, **a.e.**, s. 254-261.

başlıca iki alanda, tarım ve endüstride tüketilmekte ve yıllık ihtiyaç ise ortalama yüzde 10 civarında artış göstermektedir.

Bangladeş Maliye Bakanlığı Baş danışmanlarından Mahedi Masuduzzaman'ın Research Study Series No. – FDRS 02/2013'da yayınlanan bir araştırtma raporunda, u ülkede 1995 ile 2010 yılları arasında üretilen elektriğin yüzde 45'i, tarım ve endüstri alanlarında kullanılmıştır.

Ekonomideki büyümeye paralel olarak, Bangladeş Devleti de, elektrik üretimi bu büyümeye ayak uydurmak, amacıyla kısa, orta ve uzun vadeli yatırım ve uygulama programlarını yürütmektedir.

Halen elektriğini, doğal gaz, kömür ve petrol çeviriminden elde eden, bu ülke, bunların yüzlerce kat üstünde olan yenilenebilir enerji kaynakları olan, güneş, rüzgâr ve gelgit dalgalarının sahip olduğu potansiyelin farkında olarak, bu yenilenebilir enerjiye dönme yöntemine yönelmiştir.

Bu yönelmenin bir başka olumlu yanı da ekonomiye güneşten elektrik üretmek için kurulan küçük işletmeler ve onların yaptıkları, alet, edevat, araç ve gereçlerin, yeniş sahaları açması, işsizliğin ortadan kalkmasına katkıda bulunmasıdır.

Bir güneş ülkesi olan Bangladeş, enerjide yaşadığı darlığı, çok miktarda sahip olduğu, bu kaynağı değerlendirerek giderme yolunu seçmiştir. Bu yolla kırsal alanda yer alan 8 milyon 200 bin den fazla ev, enerjisini temiz enerji olan güneş enerjisinden seçmektedir. Böylece milyonlarda insan kendi enerjisini kendisi üretebilir hale gelmiştir.

Bu atılımlarla, enerjisini Güneşten alan Bangladeşliler, bir yandan enerjiye harcadıkları paradan tasarruf ederken, öte yandan da söz konusu giderden kurtularak, bu parayı refahta kullanma olanağı elde etmişlerdir. Güneşe enerjisi kullanımının bir diğer artı getirisi de, fosil yakıtlardan uzaklaşmak, hem çevre kirliliğini önlemeye katkı sağlamak, öte yandan da petrol ve benzeri ithalata dayalı enerjiden tasarruf etmek yolunda başarılı adımlar atmışlardır.

Bangladeş'te Güneş enerjisinden yararlanma ortaya bir devlet politikası olarak çıktı. Burada devletin sağladığı destek, teşvik ve kolaylıklar, projenin başarılı olması yanında, yaygınlaşmasını ve tutunmasında önemli rol oynadı.

Burada da devletin sahibi olduğu ve işlettiği sürdürülebilir ve yenilenebilir enerji geliştirme kurumu (SREDA), lokomotif grevi üstlendi.

SREDA'nın desteğiyle, sadece konutlar değil, üretim tesisleri ile fabrikalar da, Güneş enerjisine yönlendirildiler.

Böylelikle temiz enerjide ciddi bir yol sağlanabilmesi ve yaygınlaşması, ülke ekonomisine önemli katkıların sağlanabilmesi mümkün oldu.

Bu arada Bangladeş'te güneş enerjisinden yararlanma konusunda ilginç ve oldukça ucuz bir teknoloji de geliştirilerek halkın kullanımında sunuldu. Bu proje ile güneşten en ucuz yatırımla yararlanma yolları açılmış ve halka sunulmuş oldu.

Temiz Enerji Partasında bir raporda Bangladeş'te uygulamaya konulan bir girişime değinen Araştırmacı Didem Taşbaşı, bu uygulamanın hanelerin enerji gereksinimi gidermede bir devrim niteliği oluşturduğunu vurgulamıştı. 2017 yılında yayımlanan bu raporda, Sebastian Groh'un girişim ele alınmıştı. Groh 2014 yılında MeSolshare adlı bir girişimle, Bangladeş kırsalında yaşayan köylülerin sadece kendi enerjilerini üretmekle kalmayıp, ihtiyaç fazlasını satabilecekleri bir sistem ortaya koyarak, çift taraflı ve faydalı bir senaryo gerçekleştirmişti.

Bu örnek alınabilecek sistemde, güneş enerji sistemlerinin birbirlerine entegre edilerek olarak yüzde 30 oranında ki enerji kaybı ortadan kaldırılıyor. Ayrıca fazla elektriği devreye satanların, satıştan elde ettikleri kazanç, anında, satanın cep telefonuna Bangladeş parası olan taka cinsinden yüklenerek, bu parayla istenildiği anda alış verişi olanağı sağlanabiliyor.

Bangladeş'te günümüzde kırsaldaki her 4 evden biri enerjisini güneşten sağlıyor.

Bangladeş'te 2009 yılında 4.942 MW olan elektrik üretimi 2022 yılında gelindiğinde nerdeyse 5 kattan fazla artarak 26 bin 566 kilovata ulaşmıştır.

Kalkınma ve gelişmeye uygun olarak Bangladeş elektrik enerjisi üretimini 200 yılında, 40 bin ve 2041 yılında da 60 bin MW'a çıkartmayı planlamış bulunmaktadır.

Yeşil enerji konusunda da çalışmalarını sürdüren Bangladeş, 200 yılında, gerekli enerjisinin yüzde, 10'luk bölümünü ve 2041 yılında da toplam enerjinin yüzde 40'lık payını, güneş, rüzgâr gibi yenilenebilir, çevre dostu kaynaklardan temin etmenin hazırlığını sürdürmektedir.⁶⁵

Bangladeş, günümüzde, Dünya'da güneş enerjisinden en çok yararlanan ilk 20 ülke arasında yer almaktadır.

Anı şekilde toplam nüfusta elektriğe ulaşım ise yüzde 45'lerden yüzde 100'e çıkmıştır. 'CRI' Bangladeş, enerji gereksinimini sağlamak üzere, nükleer enerjiye de yönelmiş ve bu konuda Rusya Federasyonu ile işbirliği adımı atmıştır. NPP, Rusların tanınmış nükleer enerji kuruluşu ROSATOM tarafından yapılmıştır. 'https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352484721003504' de yer alan bir raporda, bu atılım (NPP)Roopur Nükleer Power Plant olarak duyurulmuştur. Bu nükleer santral iki bölümden oluşmakta en kısa zaman da (2023) yılı hizmete girmesinin planlandığı öngörülmüştür.

Bangladeş, geleceğe, enerji konusunda umutla bakabilmek için, 13.5 milyar dolar yatırım yaptığı bu nükleer santral tam kapasiteyle çalışmaya başladığında, ülkenin toplam enerji ihtiyacının yüzde 9 oranındaki bir bölümünü buradan elde edecektir.

Bangladeş yönetiminin, zararsız ve çevre dostu olarak gördüğü nükleer santrala karşı, toplumsal hareketler de oluşmuş, karşı çıkan kesimler de olmuştur.

⁶⁵ www.cri.org.bd.

NPP'ye karşı çıkanlar, soğutma suyunun yarattığı, sorunlar, terörist saldırılara karşı karşıya bulunma ile nükleer atıkların ne olacağı şeklinde yoğunlaşmıştır.

Tüm bunlara karşın Bangladeş, kendi doğal gaz yataklarının rezervlerinin tümünü, kömür yataklarının stoklarının geleceğini hesap ettiği, onların tükenme noktasına geleceğini gördüğü için, nükleer enerjide ki tutum ve kararlılığını sürdürmüş bulunmaktadır.

3.2.6. Sağlık

Kalkınma yolunda sağlığa da ciddi önem veren Bangladeş, bu alanda çocuk ölümlerinin, hamile kadınların sağlığı ve ölümlerinin önüne geçilmesinde, başarılı adımlar atmayı başarmış bulunmaktadır.

Sağlık alanında elde edilen başarılarla doğum sırasında anne ölümleri, 200 yılında göre 2017 yılında çok dikkat çekici bir gelişme yaşanmış ve bu şekilde 2000 yılında her 100 bin doğumda ölen anne sayısı olan 434, 2017 yılına gelindiğinde, 100 binde 173'e düşmüştür.

Yaklaşık 170 milyon nüfusa sahip bir ülke olan Bangladeş'te sağlık sektörü büyük bir önem taşımaktadır. Bu dalda da ülke gelişmiş ve modern yatırımlara ihtiyaç duymaktadır Yapılan ön tahminlere göre bu sektörün büyüklüğü 2023 yılında 14 milyar dolara ulaşacaktır.

Ülkede son 10 yıllık durumda özel sağlık kuruluşları ile hastanelerin sayısının 4 kat arttığı ortaya çıkmıştır. Özel sağlık yatırımları, hastaneler, eczaneler, laboratuvarlar gibi her alanda etkin olurken, gelecek dönemlerde bu etkin daha da yaygınlaşmasına kesin gözle bakılmaktadır.. Özel sağlık kuruluşlarının özellikle başkent Dakka ve Chattogram kentlerinde hizmet vermektedirler.

Bangladeş'te halen 36'sı devlete ait olmak üzere son derece modern eğitim veren 70 adet tıp fakültesi öğrenim vermektedir. Bangladeş Silahlı Kuvvetleri'ne ait olmak üzere, bunlara ek olarak 6 adet tıp fakültesi daha öğrenim sunmaktadır. Başkent Dakka'da bulunan özel 30 tıp fakültesi de özellikle yabancı öğrencilere öğrenim

olanağı sunmakta ve hizmet vermektedir. Ülkede yapılan ekonomik atılımlarla artan gelir, kaliteli sağlık hizmetine olan talebi de körüklediği İçin bu alanda da ciddi yatırım ihtiyacı ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Her yıl ortalama 700 bin Bangladeş vatandaşı, toplam 3 milyar 500 milyon dolar döviz harcayarak, sağlık için ülke dışına gitmektedirler. Hükümet bu alanda yabancı yatırımcıyı teşvik etmek ve özendirmek amacıyla 10 yıllık vergi muafiyeti sunmaktadır.

3.2.6.1. Ömür, Kadın Ve Erkeklerde Uzuyor

Yapılan çalışmalar, özellikle Hasina döneminde alınan sağlık, gıda ile beslenme yanında hijyen önlemleriyle, halkın sadece yaşamında ve yaşam kalitesinde değil, ömrün de de uzamaya katkıda bulunduğunu ortaya serdi.

2017 yılında yapılan ömür ve yaşam süresi ile ilgili bir çalışma, bireysel anlamda ömrün uzadığını gösterdi. Günümüzde çok değil 30 yıl önce ortalama kadınlarda, ve erkeklerde çok çok düşük olan yaşam süresi 1981 yılında ki araştırmalarda da, erkeklerde 54.5, kadınlarda da 55.3 olarak belirlenmişti .Hasina yönetiminde, 2017 yılında yapılan bir araştırma, kadınlarda 73.5 ve erkeklerde de 70.6 yıla çıktı.

Başka bir yaklaşımla kadınlarda her yıl ömür 0.53, erkeklerde de 0.43 sene ,artış gösterdi.⁶⁶

Yaşam süresi <https://borgenproject.org/economic-development-of-bangladesh/> adlı araştırma organizasyonunda yayınlanan ' Noura Matalqa 'nın araştırmasına göre, Bangladeş covid 19 salgını sırasında da çok akıllı bir yol izleyerek, halkının gıda konusunda her hangi bir sorunla yüz yüze kalmasının önüne geçmeyi başaramış bulunmaktadır.

⁶⁶ <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-banglades/kadinlarm>.

Bu başarıda da en fakir kesimlerde yaşayan insanlara bir çalışma alanı yaratmaktan, onları kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlamaktan geçmiştir.

Bu atılımlar ile açlık tehlikesi, ulusal anlamda ortadan kalktığı gibi, yetersiz beslenme de çok ciddi gerilemeler elde edilmiştir. Çünkü gıdada yeterli miktara ulaşıldığı gibi, dağıtımda da sorunlar ortadan kaldırılmıştır.

Bangladeş, bu atılımları ile yoksulluğu ortadan kaldırma alanında da benzer ülkelere fark atacak gelişmeler göstermiştir. Ülkede 2005 yılında yüzde 40 olan yoksul oranı kesim, 2016 yılında yüzde 24.3 oranına geriletilmiştir.

Ülkede halen aşırı yoksulluk sınırı altında yaşayan insan oranı ise yüzde 10.1 civarındadır.

Halen Bangladeş Halk Cumhuriyeti New York Başkonsolosu olan Dr. Muhammed Münir ul İslam, kendisiyle yaptığım bir röportajda, (2018 Temmuz 27)'Halkımızın yüzde 40'ı artık, ciddi bir gelir düzeyi artışı ve refahını yakalamış bulunmaktadır. Aşırı yoksul olan yüzde 10 nüfusumuzun daha da azaltılması çalışmaları aralıksız sürmektedir. Bu yüzde 40'lık refah kesimi, istedikleri yerli ya da ithal malları alabilmekte, çocuklarını Avrupa ve Amerika'nın en seçkin okullarında okutabilmektedir' demiştir.

3.2.6.2. Doğal Afetler

Bangladeş, coğrafi konumu nedeniyle, çok farklı, doğal olaylara sahip, siklon, sel, gibi, en fazla riskle karşılaşan ülkelerden biridir. Öyle ki geçmiş yıllarda yaşanan felâketler, insanlık tarihinin en korkunçları arasında yer almıştır. Bunlardan biri de 1970 yılında yaşanan Bhola kasırgasıdır. O dönem henüz Pakistan yönetiminde olan ve bağımsızlığını kazanmamış olan Bangladeş, bu fırtınada yarım milyondan fazla insanını kaybetmiştir. Hızı saat 185 kilometreyi bulan fırtına köyleri silip süpürmüş, adaları suların altında bırakmış, tarlalarda ürün adına bir şey bırakmamıştır. 3 -13 Kasım 1970 tarihleri arasında etkili olan bu akıl almaz siklon, Bangladeş halkını adeta esir almış, yıllarca telafisi mümkün olmayan zararlar vermiştir. Öyle ki, yaptığı ve neden olduğu yıkım, zaten yoksulluk altında inleyen Bangladeş'te 1970 yılında

yaşanan ve ardından unutulmaz acı izler bırakan Bhola, getirdiği dalgalarıyla Ganj Deltası'nın çok sayıda adasını sular altında bırakmış, neredeyse yarım milyon insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu dev felaket sadece Bangladeş'i değil, Hindistan'ı da çok olumsuz etkilemiştir. Öyle ki, Bangladeş'in, Upazila ve Tazumiddin yörelerinde sayısız kişinin ölümüne yol açarak buralarda yaşayan nüfusun yüzde 45'ini yok etmiştir.⁶⁷

3.2.6.3. Bhola Doğal Afetiyle Gelen Bağımsızlık

Söz konusu dönemde, Merkezi Hükümetin yani Pakistan'ın, o dönem, lideri olan Yahya Han'ın, olaya anında müdahale etmemesi, yardımların hızlı yapılmaması, ancak bir ay sonra ilk adımların atılması, o dönemde (1970'ler) Doğu Pakistan diye anılan Bangladeş halkında yerel yöneticilere güveni sarsmıştır. Bu huzursuzluk, Bangladeş'te bağımsızlık fitilini ateşleyen bir kıvılcıma dönüşmüş ve ardından da Bangladeş'in bağımsızlık yolu açılmıştır. Bangladeş Halkının Atası, Bangabandhu, Sheikh Mucibur Rahman, o sıralarda Batı Pakistan'ı ve onun yönetimi suçlayarak, “Ölülerimizi bile dev gibi bir orduya sahip Pakistan gömmek için kılını kıpırdatmadı. Ölülerimizi gömmeye İngiliz donanma askerleri yardımcı oldu’ diyerek şiddetle eleştirmiştir.

Zaten 19 Kasım 1970'de başlayan ve bu huzursuzluklardan da kaynaklanan Bangladeş'in Dakka kentindeki öğrenci yürüyüşleri, ardından, Awami League lideri Mucibur Rahman önderliğinde Bağımsız Bangladeş'i yarattı. Yani Bhola kasırgası, sadece insanların ölümüne, evlerin, ağaçların, köprülerin yerinden sökülmesine yol açmamış, ardından da o günün Doğu Pakistan'ın yani Bangladeş'in bağımsızlık bayrağı açmasının fitilin de ateşlemiştir.⁶⁸

1970'li yıllarda halen hayatta olan Amerika Birleşik Devletleri Eski Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger'in, “Atın Çöp Sepetine” diye umutsuzluk örneği

⁶⁷ <https://www.posta.com.tr/galeri/en-buyuk-felaket-253203/1>, Erişim Tarihi: 19.03.2023.

⁶⁸ Bangabandhu, **The People's Hero Reprinted**, External Publicity Wing Ministry of Foreign Affairs Government of the People's Republic of Bangladesh December 2021, s.66.

olarak tanımladığı Bangladeş, günümüzde, benzer ülkelere örnek olacak ekonomik, sosyal ve teknolojik. Atılımlar gerçekleştirmektedir. Öyle ki kimi Amerikalı Ekonomi Gazetecileri, Bangladeş'in yoksullukla mücadelede kullandığı yöntemlerin, benzerinin, ABD'de de uygulanarak, orada ki sorunların bazı bölgelerde çözülebileceğini bile dile getirmiştir.

Ne var ki Hindistan bir devlet olurken (Hindu Dini ağırlıklı), Müslümanlar ise Doğu (günümüz de Bangladeş) ve Batı Pakistan (günümüzde Pakistan) olarak tek bir devlet konumunu kazanmıştır. Bangladeş kelime anlamı olarak da Bangla, ki Bangladeş halkı kendi dilleri olan Bangla Dilinde ülkelerini Bangla Desh olarak adlandırmaktadırlar Desh ise Bangla dilinde ülke anlamındadır.⁶⁹

3.2.7. Sheikh Hasina Harekete Geçiyor

Kurucu lider Mucibur Rahman'ın katledilmesi, Bangladeş'i beklenmedik bir boşluğa düşürmüştür. Ülke sarsıntılar dönemine girerken, ordunun ve siyasi partilerin çekişmesi, durumu daha da ağırlaştırmıştır. Bunun ardından, kuruluş felsefesinde ve kurucusunun öngördüğü, laik demokratik ve parlamenter bir sistemi hedefleyerek yola çıkan, ülke beklenmedik kaos, belirsizlik ve ardından bir askeri darbe dönemi yaşadı. Askeri dönemin baskı ve diktatörce yaklaşımlarından, ülkenin kurucu başkanı Mucibür Rahman'ın kızı Sheikh Hasina'nın akılcı tutumu yanında 8 muhalefet partisi ile yaptığı işbirliği sayesinde kurtulabilmiştir. Bu sorunların aşılması ve normal düzene girilmesiyle birlikte Hasina'nın yönetim ve idarede ön plana geçmiştir.

Kaosun üstesinden gelebilmek için ciddi siyasi ortaklıklar oluşturan, Sheikh Hasina, ülkede siyasi dengeyi sağlamak, huzurlu ve istikrarlı bir ortamı oluşturabilmek üzere, politikada ipleri eline almak üzere yola çıkmıştır. Başbakanlık için yeniden yarışa giden ve 2008 yılı seçim sonunda, seçimi kazanmaya, koltuğa oturmaya kararlı olan Sheikh Hasina bir seçim manifestosu hazırlamıştır. Bu manifestoda; 1971 yılındaki ülkenin Kurtuluş Savaşı'nda insanlık ve savaş suçları işleyenlerin yargı önüne çıkarılmaları ve suçlarının tespiti halinde cezalandırılmaları da bulunmuştur.

⁶⁹ <https://en.banglapedia.org/index.php/Bangladesh>Erişim Erişim Tarihi: 11.0.2022.

2016 yılında savaş suçlularının ele geçirilenleri hak ettikleri cezalara çarptırılmış, çok sayıda şüpheli de sorgudan geçirilmiştir.⁷⁰

3.2.8. Dijital Bangladeş Sloganı

Kalkınma konusunu ana gündem olarak ele alan, Bangladeş'in, karmaşalara son veren Başbakanı ve onun hükümeti, bir yandan da çağdaşlığı, teknoloji alanında da yakalamaya karar vermiştir. İşte bu doğrultuda, Başbakan Sheikh Hasina ülkeyi artık çağdaş ülkelerin gündeminde olan ve kullanılagelen dijital devlete dönüştürme adımları atmaya hazırlanmıştır. Ülke bir yandan yeniden sosyal barış ve istikrarı peşinde iken, öte yandan, yığılmış ekonomik sorunlarla da baş etmenin çabalarını sürdürmüştür. Buna ek olarak 'Dijital Bangladeş' sloganı altında ülkenin dijital çağa ulaştırılması ve internet ile buluşturulması da bulunmuştur. 2015 yılına gelindiğinde, o günkü nüfusu 160 milyon olan Bangladeş'in, nüfusunun yüzde 83'ünü oluşturan 133 milyon kişi artık bir cep telefonu sahibi olmuştur. Halkı yine o tarihte yüzde 34'ünü oluşturan 54 milyon insan internet ile haşır neşir olmuş duruma gelmiştir. Bu başarıları Hasina'ya, The International Telecommunication Union (ITC= Uluslararası Telekomünikasyon Birliği)'nin 2015 yılı Üstün Gelişme ödülü almasını sağlamıştır..Bu şekilde geri kalmışlık ve yoksulluk çemberini kırma yolunda ilerleyen, ülke, haberleşme yani komünikasyon ile bilgisayarlaşma da bu adımları yaşama geçirmiştir.⁷¹

Dünya Bankası'nın yaptığı ve Bangladeş, Avusturya ve Dünya genelinin 1990 ile 2018 yılları ekonomik büyümesi oranlarına yönelik araştırmaya göre; ilgili yıllarda Dünya ekonomisi, ciddi iniş ve çıkışlar gösterirken, Avusturya ekonomisinin nispeten istikrarlı bir eğilim yakalamış, Bangladeş ise Dünya büyüme oranlarının üstünde bir gelişme sağlamıştır. Böylece Bangladeş nerdeyse yirmi yıl boyunca sürekli büyüyerek, ülkenin başta yoksulluk olmak üzere, eğitim, sağlık sorunları, nüfus konularında gelişmeler kaydedebilmiştir.⁷²

⁷⁰ Sheih Hasina, **The Honorable prime Minister in United Sates**, Dhaka, Suvas Sinhgo Roy, 2020, s. 254-261.

⁷¹ Sheih Hasina, **a.e.**, s. 254-261.

⁷² <https://data.worldbank.org>.2020; Erişim Tarihi: 05.05 2019.

Dünya Bankası'nın yaptığı bir başka araştırmada, bu kez tüm Dünya yanında, içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu, Bangladeş'ten, Avusturalya'ya, Arjantin'den Brezilya'ya kadar değişen bir yelpazede, ülkelerin büyüme oranları değerlendirilmiştir.

Burada yine, dünyada ortalama, büyümenin yüzde 2.83 olduğu ortaya çıkarken, Türkiye'nin yüzde 4 ve adeta okyanustan dolayı komşu sayılabilecek Avusturalya'da yüzde 3.03, bunlara karşılık Bangladeş'te yüzde 5.67 ile Vietnam'ın yüzde 6.79'luk değerinin arkasından en yüksek büyümeyi yakaladığı belirlenmiştir:⁷³

3.3. Kadın Politikası

Bağımsızlık ilanının ardından dört elle kalkınma ve çağdaşlaşma atılımları başlatan Bangladeş yönetimi, ilk olarak da kadın konusunu ve onlara toplumdaki konumunu, ele almakta elini çabuk tutmuştur. Bağımsızlık sonrası, 1971'den, 1990'lı yıllara kadar geçen çalkantılı dönem sonrası, kadınların politikada etkin olmalarıyla, kadın sorunları da ön plana gelmeye başlamıştır.

Öyle ki, ülkenin kurucu Atası olan Sheikh Mucibur Rahman'ın da temel ilkeleri arasında yer alan kadınlara refah hedefi, ciddi şekilde onun öldürülmesinin ardından gündemde ki yerini korumayı başarmıştır. Öyle ki ciddi politik mücadeleler sonunda seçimle AL (Awami League) Partisinden) kurucu başkanın kızı Sheikh Hasina'da bu hedefe adeta kilitlenmiştir.

Kendisi de bir hanım olan Başbakan Sheikh Hasina, toplumda kadınların nasıl ezildiğine, geri plâna itildiğine ve cahil bırakıldığına yakından tanık olmuş bir insandı. İktidarı döneminde Bangladeşli kadınların gelişmiş ülke kadınları ile aynı haklara sahip olması için önüne çıkan tüm engelleri kaldırmaya gerekli önlemleri almaya, kararlıydı.

Gelişmiş ülkeler düzeyine çıkmaya kararlı, Bangladeş'te, Müslüman bir kadının toplumdaki yeri erkeklerin yerinden daha geride olmamalıydı. Yapacağı

⁷³ <https://data.worldbank.org>.2020; Erişim Tarihi: 05.05 2019.

alışmalar ezilen, itilen ve cahil bırakılan tüm Müslüman kadınlara örnek olacak nitelikteydi.

Kadınlardın toplumdaki yerleri ile konumlarının geliştirilmesi, onlara erkeklerle eşit haklar verilmesi, eğitimlerinin sağlanması, iş yaşamında etkin olabilmeleri de hkmete geniş çaplı ve detaylı bir program içinde ele alındı.

Milli bir politika olarak ele alınan bu çalışmada, kadın ve erkeğin her alanda, ülke düzeyinde eşit haklara sahip olmasının altı çizildi.

Kadınlardın, toplumda ve kişisel olarak güçlendirilmesi, gelecek garantisi sağlanması için eğitilerek yeteneklerinin geliştirilmesi sağlanacaktı.

Bin yıla dayanan bir İslam lkesi olan Bangladeş'te kadınlardın statüsü daha çok geleneksel yaşam ile bağlantılıydı. Kadınlar genelde ev işleriyle uğraşır. Tarım dışı faaliyetlerde çok fazla ön plana çıkamazlar daha doğrusu ıkarılmazlardı. Genç yaşta çoğunlukla 14'l yaşlarda evlendirilirler ve ortalama 7 ocuk doğururlar, okuma yazma, eğitim ve okuldan uzak yaşarlardı. Bu kader 1990'lara kadar hemen hemen hiç değişmeden nesilden nesile aktarılıyordu. Yeni toplum yaratmak için kolları sıvayan Bangladeş yönetimi bu konuda da atılımlar başlatarak, geleneksel yaşamın yerini, üretici, topluma daha bilgili katkı yapacak kadınları yetiştirmeyi hedefledi. Bu alanda adımlar attı.

Bangladeş'te, kadınlardın toplumdaki konumlarını yükseltmek için öncelikli bazı adımlar gerekliydi. İş gücüne katılacak kadınlardın eğitim seviyelerinin yükseltilmesi öncelik sıralamasında en başta geliyordu.

Kadınlardın, toplumda söz sahibi olmaları, fakirlikten kurtularak toplum kalkınmasına destek olmaları ancak eğitimle mümkün olabilirdi. O halde gelecek nesilleri yetiştirecek analar eğitimli olmalıydı.

Yerel seçimlerde, kadınlara yönetime katılmalarını sağlamak, onları politikada daha da aktif hale getirebilmek için parlamentoda üçer sandalyenin birlik partilerince, garanti edilmesi de 1997 seçimlerinde, plânlamaya dahil edildi.⁷⁴

Tanınmış bir Amerikalı gazeteci, Bangladeş'in uyguladığı kalkınma e fakirliği ortadan kaldırma yönteminin, Amerika için bile örnek alınabileceğine dikkat ekmiştir.⁷⁵

Gazeteciye göre, bir dönemlerin umutsuz vakası ve ABD Dışışleri Bakanı Henry Kissinger'in bir çöp sepetine ' benzettiği Bangladeş, son 30 yıllık dönemde, gerçek ve olumlu bir gelişme sağlayarak, çok olumlu ve pozitif adımlar atmayı başarmış bulunmaktadır. Bangladeş'in henüz çok genç bir devlet olduğunu ve henüz 50'li yaşları içinde bulunduğuna dikkat çeken Pulitzer ödüllü gazeteci Nicholas Kristof, ülkenin bu kısa süre içinde, açlık, yoksulluk ve salgın hastalıklarla ve doğal afetlerle başa çıkabilmesinin altında ki mücadeleden ders çıkarılmasını önermiştir.

Yazar ve gazeteci Kristof, Dünya bankası verilerine göre, kovid 19 pandemisi öncesi, tam dört yıl boyunca, Bangladeş'in yüzde 7 ile 8 arasında bir ekonomik büyüme göstererek, önemli rekorlara imza atığının dikkat çekmişti. Sözü geçen dönemde, Bangladeş yine büyümede Dünya'ya parmak ısırtan Çin Halk Cumhuriyeti'nden bile daha büyük başarı göstermişti.

Bangladeş Halk Cumhuriyetinin, gösterdiği ekonomik kalkınma ve gelişme, insanların ömrünün uzamasın da yaramış ve yine Kristof'a göre Bangladeş'te ortalama yaşam süresi, ABD'deki birçok eyaletten daha bile fazla olmuştur.

Bangladeş'te ortalama 72 yıl olan insan ömrünün, Mississippi eyaletinin 10 yöresinden daha fazla olduğu da Nicholas Kristof tarafından vurgulanmıştı.

⁷⁴ Sheih Hasina, **a.g.e.**, s. 98.

⁷⁵<https://archive.dhakatribune.com/bangladesh/foreign-affairs/2021/03/11/us-can-look-to-bangladesh-as-a-model-to-cut-poverty>.

Kendisi Güney Asya konusunda uzman olan Amerikalı gazeteci, Bangladeş'in sadece umutsuzluğu umuda çevirmekle kalmayıp, fakirlik ve yoksulluğun ortadan nasıl kaldırılabilceğinin de dersini, Dünya'ya verdiğine dikkat çekmiştir.

3.4. Bangladeş'in Sırrı

Bangladeş, söz konusu atılım ve başarısında, çocuk ve kadınlara verilen önem ve destekler ile olumlu gelişmeleri sağladı.

Krsitof Dhaka News gazetesinde yer alann son makalesinde, 1980'li yıllarda, kızların ancak yüzde 33 oranındaki ölümünün ilk okulu bitirebildiklerini, belirtmiştir.

Krstof, 'Bangladeş Hükümetinin inançlı tutumu ve kararlılığı, teşvikleri ve destekleri artık, günümüzde kızların okullaşmasını sağlamış, kızların yüzde 98'i ilkokulu bitirmiş ve okuryazar hale gelmişlerdir. Bütün bunlara ek olarak kadın, erkek cinsiyet farkı giderek azalma göstermiştir.' Yorumunda bulunmuştur.

Gazeteci Kristof'a göre Bangladeş'te, mucize ise, Muhammed Yunus'un uygulamaya soktuğu Mikro kredi uygulaması, en fakir kadınların kaderini değiştirerek, onların statüsünü yükseltmiştir.

Bangladeş'te mikro Kredi uygulamasıyla birlikte son 15 yılda, tam tamına 25 milyon kadın fakirliğin pençesinden kurtulmuş, daha rahat bir yaşam tarzını yakalamış bulunmaktadır.

Eğitimli kadınlar başka kadınları eğiterek, zincirleme bir etki yaratmış, bu durumda, ülkede kalkınmaya ve gelişmeye yansımıştır. Bangladeş halkının ulusal ve bireysel kalkınmanın ardında yatan sır burada ortaya çıkmaktadır.

Bangladeş Halk Cumhuriyeti'nin, şu anda ABD, New York Başkonsolosu olan Dr. Muhammed Munir ul İslam, ülkesinde bir danemler yüzde 40 civarında olan yoksulların, oranının çok düşük düzeye geldiğini belirtmiştir.

Kendisi ile gerçekleştirdiğim (2018) ' Artık, ülkemizde, yoksul oranı süratle düşmektedir diyerek,. röportajda, Dr. Muhammed Munir ul İslam,' Şimdi tek

hedefimiz, yoksul oranını yüzde 10'un da altına düşürmek. Halkımızın yüzde 40'ı oldukça yüksek sayılabilecek bir refahı yakaladı ve onlar çocuklarını Dünya'nın sayılı üniversitelerinde eğitime gönderebiliyorlar ' diye açıklamada bulundu.

Dr. Muhammed Munir ul islam, ülkesinin kalkınma için tam bir birlik içinde çalıştığını, artık en az gelişmiş ülkeler sınıfında yer almadıklarını, hedeflerinin ise 2040 yılında en gelişmiş ülkeler sınıfında yer almak olduğunu belirtti.

Tekstil, bu kavram ortaya atıldığında, akla ilk gelen ülkelerin en başlarında Bangladeş de yer alır. Kimi uzmanlara göre Dünya'da tekstilin doğum yeri olarak bile gösterilebilir. Bangladeş'in araştırmacı gazeteci ve yazarlarında olan Shahriyar Kaabir , kendisiyle yaptığım bir söyleşide, bu tezi savunmuş, ülkesinin tekstil sanatının doğum yeri olduğunu söylemiştir'(01.04.2022 Dhaka).

Kaabir, en enteresan bilgi olacakta, Mısır'da mumyaları sarmak için kullanılan bezlerin, o dönemde Bangladeş'te üretildiklerini ve Mısır'a gönderildiklerini söyledi.

Halan, mumyalarda kullanılan bu sanatın yeniden canlandırılması için çalışmaların sürdürüldüğü ve bu alanda da olumlu adımlar atıldığı ise, günlük yaşamda gözlemlenebilmektedir.

İşte kökü tarihin derinliklerine dayanan bu sanat, günümüzde Bangladeş'i, hazır giyim tekstilinde, ihracatta, Dünya'da ikinci sıraya oturmuş bulunmaktadır.

Örneğin 201 verilerine göre 24 milyar dolar olarak hazır giyim tekstil ürünlerinden elde edilen 24 milyar dolar, ülke ihracatının yüzde 80'in, milli gelirin ise yüzde 15'inin gerçekleşmesini sağlamıştır.⁷⁶

Bu endüstri, çalışanların kimi zaman yüzde 45'lere varan bölümünü istihdam edebilmektedir.Fakat bu sektörün de karşılaştığı zorluklar bulunmaktadır. Bunların başında da hammaddede dışa bağımlık, ile Dünya döviz fiyatlarında yaşanan dengesizlikler gelmektedir.

⁷⁶ Mazedul Islam, **a.g.e.**, s. 31-37.

Genelde küçük atölyeler şeklinde üretimin hâkim olduğu bu sektör, kendisini Dünya’da ki modaya uymakta hızlı ve becerikliliğiyle, rekabet şansını sürdürmekte, ülkenin önemli bir belkemiği olma özelliğini devam ettirmektedir.⁷⁷

Tekstil fabrikalarının başlangıçta bazı temel problemlerle işe başladıklarını belirten Amerikalı gazeteci ve araştırmacı Kristof, bu problemlerin yangın riski, düşük maaşlar, taciz gibi olduklarını, fakat tüm bunlara karşın çalışan işçi kadınların yaşamlarından çok memnun olduklarını, 14 yaşında evlenmek ya da pirinç tarlalarında çalışmak yerine bu yaşamı severek tercih ettiklerini de açıklamalarında vurguluyor.

Öte yandan Bangladeş’teki sivil toplum kuruluşları ve sendikaların da kadınların eğitimi, ekonomik hayata katılımı konusunda ortaya çıkan sorunların düzeltilmesinde önemli katkıları oldu.

Bangladeş’te başlatılan eğitim seferberliğinin ardından, eğitim almış kadınlar, başka kadınları eğiterek, edindikleri deneyimleri onlara aktardılar. Böylelikle bir dönem öğrenci olan, ardından öğretmen olarak toplumun kalkınmasına katkıda bulunabiliyordu.⁷⁸

3.5. D-8 Üzerinden Değerlendirme

Bangladeş bağımsızlığının ardından, acil ve yaşamsal sorunlarını çözme çabasının ardından, uluslararası arenada çeşitli organizasyonlarda da yer almayı ihmal etmedi. Bunlar arasında en ilginç olanlarından biri de D-8 (Devoloment -8) grubuydu.

Bangladeş’te ekonomik ve sosyal kalkınmayı ele alırken, içinde ülkemizin de yer aldığı D-8 grubunu da değerlendirmek yerinde olacaktır. Toplam 8 ülkeden oluşan ve gelişmekte olan İslam ülkelerini içeren bu grup 1996 yılında, Türkiye Cumhuriyeti

D-8’lerin bayrağında yer alan altı yıldız temel ilkelerini sembolize etmektedir. D-8’lerin bayrağında altı temel ilkeyi sembolize eden altı yıldızın anlamları şunlardır. : (TC Dışişleri Bakanlığı Resmi Sayfası)(mofa.gov.tr)

⁷⁷ Eirik G.Jansen, **Seeing The End of Poverty**, Dhaka, Universsiyt Press Limited, 2019, s. 179.

⁷⁸ <https://www.worldbank.org/en/country/bangladesh>.

- Savaş değil, barış,
- Çatışma değil, diyalog,
- Çifte standart değil, adalet,
- Üstünlük değil, eşitlik^[3]
- Sömürü değil, âdil düzen,
- Baskı ve tahakküm değil, insan hakları, hürriyet ve demokrasi.
- İş birliği alanları, faaliyet ve projeler
- D-8 kapsamındaki iş birliği, esas itibarıyla sektörel bazda yürütülmektedir. Bu kapsamda:
 - Bangladeş: Kırsal kalkınma
 - Endonezya: Yoksullukla mücadele ve insan kaynakları
 - İran: Bilim ve teknoloji
 - Malezya: Finans, bankacılık ve özelleştirme
 - Mısır: Ticaret
 - Nijerya: Enerji
 - Pakistan: Tarım ve balıkçılık
 - Türkiye: Sanayi, sağlık ve çevre

Alanındaki iş birliği çalışmalarını koordine etmektedir. Şeklinde yer almaktadır.

Türkiye'nin öncülüğü ve önderliğinde temeli atılan D-8 gurubu, kendine has ve özel bir topluluk olarak göze çarpar.

Bir kere topluluğun tüm üyeleri Müslüman ülkelerden oluşmaktadır. Daha sağlıklı bir yaklaşımla, bu söz konusu 8 ülkenin nüfuslarının ezici çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır.

Bu ülkelerin istisnasız tek bir hedefi vardır, o da, gelişmesini hızlandırmak, kalkınmak ve halkının yaşam düzeyini gelişmiş ülkeler düzeyine çıkarmak.

Bu 8 ülke ise Türkiye, Bangladeş, Pakistan, Endonezya, Mısır, Nijerya, Malezya ile İran'dan oluşmaktadır. Merkezi İstanbul'da bulunan grup 1997 yılında

hayata geçirilmiştir. Bu ülkeler ise çeşitli bölümler ya da kompartımanlar altında sınıflandırılmaya ve bölümlendirilmeye tabi tutulmuşlardır. Bunu şöyle özetlemek mümkündür, insani gelişmişlik boyutu, finansal gelişmişlik boyutu ve büyüme yolunda ulaşılan başarılar.

Kuruluş yılı olan 1997 yılından günümüze gelinen döneme kadar, gelişmeler takip edildiğinde, grubun 8 üyesinden Nijerya, Pakistan ve Bangladeş'te bir ileri hamle yaşandığı ortaya çıkmıştır. Bu üçlü aradan geçen 25 yıllık dönemde yaptıkları atılımlarla, bir dönem içinde yer aldıkları düşük gelir gurubu artık arkalarında bırakmışlardır. Artık bu üçlü yani Nijerya, Pakistan ve Bangladeş, artık düşük gelirli gurup yerine, şimdi alt orta gelir gurubuna yükselerek, yeni bir adım atmanın ve gelişmiş ülkeler düzeyine çıkmanın hesabını yapmaktadırlar.

Bu geride kalan yıllarda, yani 1997'den 2020'lere gelindiğinde İran ile Endonezya da ciddi bir kalkınma başarısı sergilemiş ve onlar da, ülkeler ailesi arasında ki konumlarını üst orta gelişmişlik düzeyine çıkartma başarısını ortaya koymuşlardır.

D-8 birlikteliğinde içinde ülkemizin de bulunduğu ikili, yani Türkiye ve Mısır ile Malezya beklenen gelişme ve ivmeyi sağlayamamışlardır. Bu ikili ,yani Malezya ve Türkiye daha önce oldukları yer olan ölçü olan üst orta gurubunda kalmayı sürdürmek zorunda olarak sahneyi paylaşmışlardır.

D-8 ülkelerinde bir başka hedef olarak seçilen sanayide de beklenen gelişme, Endonezya, İran, Malezya ile Nijerya ve Türkiye'de beklenen düzeyi yakalamak yerinde, 1997 ile 2018 yılları arasında geriye düşmüştür. Bu değerlendirme Bangladeş ve Pakistan'da ise olumlu bir yol izleyerek pozitif yönde bir gelişme sağlamıştır.⁷⁹

D-8 ülkelerinin değerlendirilmesinde bir diğer kıstas olan insani gelişmede ise, umut verici adımlar atılabilmiş, gurup içinde bir tanesi hariç (Nijerya) diğer 7 ülkede olumluluk yakalanabilmiştir. Bu 7 ülke insani kalkınmışlık düzeylerini attıkları yerinde ve olumlu adımlarla bir üst basmağa tırmandırabilmişlerdir.

⁷⁹ https://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa.

8’li gurup içinde insani kalkınmışlık farklılıklar sergilemiş, örneğin Malezya, üst insani kalkınmışlığı yakalarken, Türkiye çok çok üstün bir başarı noktasına tırmanmıştır.

Keza kalkınmanın asla gerçekleşmeyecek bir heves olduğu, “gelişmekte olan ülkelerin kalkınmayı başarmaları için gereken kaynaklara ihtiyar yerkürenin sahip olmadığı” gibi eleştiriler de literatürde azımsanmayacak ölçüde dillendirilmektedir. Eleştirilerin kalkınma kavramının içeriğinin zamanla daha da zenginleşmesine; boyutlarının daha da çeşitlenmesine katkısı inkâr edilemez. Başlıktaki metafor diliyle ifade edersek tek kanatlı kalkınma penceresi çok kanatlı hale gelmiştir. Kalkınmanın içeriği üzerine zengin tartışmalar olduğu gibi, ölçülmesi konusunda da tartışmalar süregelmektedir. Kalkınmanın büyüme/üretim merkezli olarak tanımlandığı dönemlerde kalkınma ölçütü olarak sıklıkla kullanılan ölçüt “kişi başına gelir” olmuştur. Bunun yansımasını Dünya Bankası’nın ülkeleri kişi başına gelirlerini dikkate alarak düşük, orta ve yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırmasında görmek mümkündür. Büyüme/üretim esaslı bakışta kişi başına gelir ölçütünün yanında toplam üretimde sınai üretimin, özellikle de imalat sanayinin, payının belli bir düzeyde olmasına da dikkat çekilmektedir. Ülkelerde üretimin artırılmasının insanların refah sorununa çözüm getirmediği, üretim artışıyla birlikte işsizlikte ciddi azalmaların yaşanmadığı, gelir dağılımının düzelmediği eleştirileri üzerine insanı merkeze alan insani kalkınma kavramı gündeme gelmiştir.⁸⁰

3.5.1. Büyüme/Üretim ve Kalkınma Açısından D-8 ‘ler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında petrol krizlerine kadar olan 1945-74 arasında dünya ekonomisinde “büyümenin altın çağı” olarak isimlendirilen hızlı bir büyüme dönemi yaşanmıştı. Bu dönemin belirgin özelliklerinden biri de gelişmekte olan ülkelerin ortalama olarak yüksek büyüme oranlarına ulaşmış olmalarıydı. Dönemin ekonomik konjoktürünün de etkisiyle, büyüme kavramından farkı vurgulanmakla birlikte ‘kalkınma’ kavramı büyüme/üretim eksenli tanımlanmaktaydı. Dönemin genel kabulüne göre kalkınma; ekonominin büyümesi yanında yapısal değişmelerin de

⁸⁰ https://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa.

meydana geldiği bir süreç şeklinde tanımlanmaktadır. Buradaki yapısal değişmeden kasıt ise, toplam üretim, istihdam ve ihracatta tarım sektörünün payının önce sanayi daha sonra ise hizmet sektörü lehine azalmasıydı. Yani bir kalkınma sürecinden söz edilebilmesi için toplam üretimin yıllık artışı yanında bu üretimin ağırlıklı olarak sanayi üretim olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sanayi üretim toplam üretimde belli bir paya ulaştıktan sonra üretimin ağırlığı hizmet sektörlerine kayacaktı. Nitekim kalkınmış ülke demek sanayileşmiş ülke ve hizmet ekonomileri demektir. Büyüme/üretim merkezli kalkınmanın somut göstergesi olarak geçmişten günümüze kullanılan en açık ölçüt 'kişi başına gelir'dir. Belli bir düzey kişi başına gelire sahip ülkeler kalkınmış ülkeleri; o düzeyin altında kalan ülkeler ise kalkınamamış, az gelişmiş ülkeleri temsil etmektedir. Gelir düzeyi belirlenen eşik değerleri zamanla geçebilen ülkeler kalkınmış ülkeler safına katılabilmektedir. Dünya Bankası 1997 yılında ülkelerin 1995 yılı kişi başına Gayri Safi Milli Hasıllarını dikkate alarak kişi başına GSMH'sı 765\$ ve altı olan ülkeleri düşük gelirli ekonomiler; 766\$ ve 9385\$ arasında gelire sahip olanları orta gelirli ekonomiler; 9386\$ ve üstü gelire sahip olanları ise yüksek gelirli ekonomiler olarak sınıflandırmaktaydı. Orta gelir grubu da kendi içinde, 766\$ ve 3035\$ arasında gelire sahip alt-orta gelir grubu; 3036\$ ve 9385\$ arasında gelire sahip üst- orta gelir grubu olarak ikiye ayrılmaktaydı (World Bank, 1997).

Dünya Bankası sınıflandırmasına göre, 1997 yılında Bangladeş, Nijerya ve Pakistan'ın düşük gelirli ekonomiler, diğer beş ülkenin ise orta gelirli ekonomiler olduğu görülmektedir. Mısır, Endonezya ve İran alt-orta, Türkiye ile Malezya ise üst-orta gelir grubunda yer almaktadır (Tablo:1). Düşük ve alt orta-gelir grubu yaygın isimlendirmeyeyle az gelişmiş ülkeler olarak tasnif edilmektedir. Bu yönüyle D-8

Teşkilatının kuruluş yılında Malezya ve Türkiye dışındaki diğer altı üyesinin az gelişmiş/kalkınamamış ülke statüsünde olduğu söylenebilir.

1997-2019 arasındaki 22 yıllık dönemde kişi başına GSMH'sı en fazla artan ülkelerin dönem başında en düşük gelirli ekonomiler olan Bangladeş (4,85 kat) ve Nijerya (4,61 kat) olduğu görülmektedir.

İnsan Merkezli Kalkınma da D-8 Ülkeleri

Bu çerçevede kalkınma, özgürlüğü ortadan kaldıran zorbalığın, yoksulluğun, iktisadi fırsat yetersizliğinin ve baskıcı devlet hoşgörüsüzlüğün kaldırılmasını gerekli kılmaktadır. İnsan merkezli kalkınma anlayışında, kalkınma ekonomik büyümeye indirgenemeyeceği gibi, teknolojik gelişmeye de indirgenemez. Kalkınma, bireylerin kültürel kimliklerini inşa ve ifade edebilmelerinin, kendine güvenlerinin, bağımsız karar verebilmelerinin, sorunlar karşısında kendi cevaplarını arayabilme eğilimlerinin ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitelerinin oluşturulabildiği ve bütün bunları kendi gayret ve araçlarıyla sürdürebildikleri bir süreci içermektedir. Kalkınma, gelişme ve yoksullukla mücadelede başarı tek bir olguyla sınırlı değildir. Yani milli gelirini artırmış, katlamış bir toplumu ya da ülkeyi doğrudan doğruya gelişmiş kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir. Bu yaklaşımı aşmak ve daha doğru sonuçlara ulaşabilmek için, insani kalkınma hedefi ölçü olarak benimsenmek daha uygun bulunmuştur.

Yeni ölçü olarak benimsenen, İnsani kalkınma yaklaşımına göre, gelir artışı insanlar için önemlidir ama bu artış, hayatlarının toplamı anlamına gelmemektedir. İşte, bu nedenle kalkınma, gelir ve servet artışının ötesinde anlam taşıyan, bir olgudur. Kalkınma, büyümeyle atbaşı giden, insani seçeneklerin arttırıldığı ve kişilerin hayatlarını etkileyen kararlara katılım olanaklarının arttığı bir süreci ifade etmektedir.⁸¹

Bu yönüyle insani kalkınmanın iki cephesi bulunmaktadır. Bunlar, bilgi ve yeteneklerin iyileştirilerek beşerî hünerlerin oluşturulması ve edinilen hünerlerin üretken faaliyetlerde kullanılmasıdır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise insani kalkınmanın, insanların içinde yaşadıkları ekonominin zenginleşmesinden daha fazla, insanın kendi yaşam zenginliğinin genişlemesiyle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. İşte bu yaklaşımda, insani kalkınma “insanların seçim/tercih şanslarının arttığı, alternatiflerinin genişlediği bir süreç” olarak değerlendirilmektedir.⁸²

⁸¹ www.undp.org/ D8.

⁸² www.undp.org/ Bangladesh.

Kimi ekonomistlere göre, gelişmeye sağlamak ve bu alanda yol almak isteyen geri kalmış ülkelerin, bunu yaratacak kaynaklara yeterli düzeyde sahip olamadıkları öne sürülmektedir. İşte bu nedenle söz konusu ülkelerin bu hedefe ulaşabilmelerinin imkansız ve hatta rüya olabileceği öngörülmüştür. Buna yetecek hammadde ve kaynaklara da Dünya genelinde ulamanın olanaksız olduğu iddia edilmiştir.

Bu yaklaşımlara kalkınma yaklaşımın daha somut bir şekilde netleşmesine ve yeni anlamlar kazanmasına etkisi olmuştur

Kalkınmanın içeriği ve tanımı üzerine çok zengin ve alevli tartışmalar yaşandığı gibi, ölçülmesi konusunda da çekişmeler günümüzde de r süregelmektedir. Kalkınmanın büyüme/üretim açısından değerlendirdiği dönemlerde kalkınma ölçüdü olarak sıklıkla kullanılan yaklaşım, “kişi başına gelir” olmuştur. Bunun genele yansımaları Dünya Bankası’nın ülkeleri kişi başı gelirlerini hareket noktası olarak düşük, orta ve yüksek gelire sahip, ülkeler olarak sınıflandırmasında yaşamak, mümkündür. Büyüme/üretim esaslı yaklaşımda, kişi başına gelir ölçütünün yanında toplam üretim ile birlikte, sanayide i üretimin, özellikle de imalat sanayinin, oranının belli bir oranda, olmasına da dikkat çekilmektedir.⁸³

Uluslararası düzenleme olan İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme ile insan kaynaklı çevre kirliliğinin iklim sistemleri üzerindeki etkisinin azaltılması, özellikle de ülkelerin sera gazı salınımlarının düşürülmesi amaçlanmıştır. Sözleşmeye taraf ülkelerin yükümlülüklerinin artırılması amacıyla 1997 yılında Kyoto Protokolü kabul edilmiştir. Protokolle birlikte sanayileşmiş ülkelerin sera gazı salınımlarını azaltma taahhütlerinin belli zaman dilimleri içerisinde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Doğaner Gönel, 2010, ss. 289-291). 2000 yılında toplanan Bin Yıl Kalkınma Zirvesi’nde sürdürülebilir kalkınma konusunda iddialı bir eylem planı ortaya konulmuştur. Bin Yıl Kalkınma Hedefleri olarak, aşırı yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması, herkes için temel eğitimin sağlanması, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilerek kadının güçlendirilmesi, çocuk ölümlerinin azaltılması, anne sağlığının geliştirilmesi, salgın hastalıklarla mücadele

⁸³ Yücel Can, “Yoksulluk, Yerel Ve Küresel Eşitsizlikler” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, , C. 16, S. 63, Güz-2017, s. 1111-1126.

edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve kalkınma için küresel ortaklıkların kurulması belirlenmiştir.⁸⁴

- İktisadi refah
- Sosyal kapsayıcılık ve uyum
- Çevresel sürdürülebilirlik

Hükümetler ve sosyal aktörlerce sağlanan iyi yönetim Bertelsman Stiftung Vakfı 2019 ve 2020 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Raporlarında ülkelerin sürdürülebilir kalkınma amaçları endeksi (SDG Endeksi) hesaplanmıştır.

Örneğin bir ülkenin SDG endeks 3 Bu amaçlar; aşırı yoksulluğa son verilmesi, açlığa son verilerek sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi, herkesin sağlıklı yaşam sürmesinin sağlanması, nitelikli eğitim ve yaşam boyu öğrenmenin sağlanması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanarak kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi, suya ve sıhhi koşullara erişimin ve bunların sürdürülebilir yönetiminin sağlanması, sürdürülebilir modern enerjiye erişimin sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyümenin desteklenmesi ve herkese insanca iş temini, sürdürülebilir sanayileşmenin ve dirençli altyapıların sağlanması, ülkeler içindeki ve arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi, kentlerin ve insan yerleşimlerinin sürdürülebilir kılınması, sürdürülebilir üretim ve tüketim modellerinin hayata geçirilmesi, iklim değişikliği ve etkileriyle mücadele için acilen harekete geçilmesi, okyanusların ve deniz kaynaklarının korunması, karasal ekosistemlerin korunması ve onarılması, barışçıl ve kapsayıcı toplumların teşvik edilmesi, hedeflerin gerçekleştirilmesi için ortaklıkların güçlendirilmesi Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR) 2021, 7(1), 20-37 - Derleme Makale 30 puanının 85 olması, 17 SDG'ye en iyi sonuçla ulaşmada ülkenin performansının %85 düzeyinde başarılı olduğunu ifade etmektedir.

⁸⁴ Helliwell, J. F. Layard, R., and Sachs, J., **World Happiness Report 2019**. New York: Sustainable Development Solutions Network. 2019, s. 239.

35 22 yıllık dönemde kişi başına GSMH'sı en fazla artan ülkelerin dönem başındaki en düşük gelirli ekonomiler olan Bangladeş (4,85 kat) ve Nijerya (4,61 kat) olduğu görülmektedir. 2019 yılına gelindiğinde, Bangladeş, Nijerya ve Pakistan düşük gelir grubundan, alt-orta gelir grubuna; Endonezya ve İran alt-orta gelir grubundan üst-orta gelir grubuna yükselmiş; Mısır alt-orta gelir grubunda, Malezya ve Türkiye ise üst-orta gelir grubunda kalmıştır. Büyüme/üretim esaslı kalkınmanın ölçülmesinde kişi başına gelir artışının yanında ekonomik yapıda yapısal bir değişimin yaşanmasına yani toplam üretim, istihdam ve ihracatta sınai üretimin özellikle de imalat sanayinin payının zamanla artmasına özel önem verilmektedir. Bu açıdan 1997 yılı verileri 2018 yılı verileri ile karşılaştırıldığında, sınai üretimin toplam katma değerdeki payının Endonezya, İran, Malezya, Nijerya ve Türkiye'de azalırken, Bangladeş ve Pakistan'da arttığı; Mısır'da ise değişmediği görülmektedir. İmalat sanayi üretiminin toplam katma değerdeki payı da sınai üretime benzer bir seyir izlemiştir. Nitekim bu oran, Endonezya, İran, Malezya, Nijerya, Mısır ve Türkiye'de düşmüş, Bangladeş ve Pakistan da ise yükselmiştir. Toplam ihracatta yüksek teknolojik ürün ihracatının payı açısından bir değerlendirme yapıldığında, D-8'in alt orta gelirli ekonomilerinin (Nijerya, Mısır, Pakistan ve Bangladeş), kendi gelir gruplarının dünya ortalamasının hayli altında kaldıkları müşahade edilmektedir. Keza, D-8'in Malezya dışındaki üst orta gelirli ekonomilerinin de (Endonezya, İran ve Türkiye) kendi gelir grubunda dünya ortalamasının altında bir yüksek teknolojik ürün ihracatına sahip oldukları görülmektedir. İnsani kalkınma "insanların seçim/tercih şanslarının arttığı, alternatiflerinin genişlediği bir süreç" olarak algılanmaktadır. Ülkelerin insani kalkınma düzeylerini ölçmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 1990 yılında beri insani kalkınmanın ölçüsü olarak kabul edilen bazı sosyal ve ekonomik göstergeleri birlikte değerlendirerek tek bir İnsani Kalkınma Endeksi oluşturmuştur. İnsani kalkınma açısından değerlendirildiğinde, 1990-2018 arasında insani kalkınma endeksi katsayısında en fazla artış yaşanan ülke Bangladeş olmuş, bu ülkeyi Türkiye izlemiştir. 1997-2018 arasında Nijerya düşük insani kalkınma düzeyinde kalırken, Bangladeş ve Pakistan düşük insani kalkınma düzeyinden orta insani kalkınma düzeyine ulaştı.

3.6. Bangladeşte Kadınların İşgücüne Katılımı

Yoksullukla ilgili ve bu kavramı çok net olarak ifade edecek bir yaklaşıma ulaşmak oldukça zordur. Daha doğru bir yaklaşımla çok yönü olan yoksulluk, kavranabilmek ve yorumlanabilmek amacıyla, farklı bölümlerle ifade edilmeye çalışılmıştır.

İşte bu farklı sınıflandırmaları ele alırsak, karşımıza şöyle bir yaklaşım çıkacaktır. Bunlar arsanda ilk yer alan ve önce geleni mutlak yoksulluk olarak adlandırabilir grup, hane halkı ve bireylerin, yaşamsal olarak canlılıklarını sürdürebilmeleri için gereksinimleri olan minimum gelire sahip olamamasıdır.

İzafi yoksulluk sınıflandırılmasında da birey yaşadığı toplumda, kendisi dışında bireylere göre varlık ya da nelerden yoksun olduğunu tayin ve tespit etmektedir. Toplamların, üstünlüğü içinde yer alan fertlerin birde yoksulluğunun alt ve üst basamağını anlatmakta kullanılan ir kavram olan sınır vardır.

Buna da yoksulluk sınırı adı verilmektedir. Burada toplumun en temeli olan ve en küçük toplum sayılan ailenin, en düşük düzeydeki gereksinimlerinin karşılanamaması halidir. Bu sıralamada yer alan bir başka yaklaşımda birincil yoksulluk adı verilen kavramdır.

Burada bir ailenin toplam gelirinin, bu toplumun ana harcamaları olan gıda, giyim-kuşam, konut ve benzeri harcamalarının karşılanmaması hali olarak tanımlamak mümkündür. Bundan sonra gelen ve adına ikincil Yoksulluk diyebileceğimiz yapı, birincil yoksulluğa göre fark gösterir.

Bu sınıflandırmada, ailenin toplam gelirinin, aile üyelerinin başta gıda, giyim ile konut gibi öncelik arz eden ihtiyaçlarını karşılamama da yeter fakat rekreasyon,, eğitim öğrenim gibi diğer etkinliklerini karşılamakta yeterli olmaması karşımıza çıkmaktadır.

Bir diğer yaklaşım da kişiye göre değişik anlam ifade eden ve Sübjektif Yoksulluk olarak adlandırabileceğimiz yoksulluk türüdür. Burada kişinin bizzat

kendisi ve onun bireysel gereksinimi için hedeflediği gelire erişememesi ya da erişememe ön plana çıkmaktadır.

Burada yaklaşım kişiseldir ve sadece bireyin hedefi içinde yer alır. Bireyler yaşamlarını idame ettirebilmek için belirli bir ücret, maaş veya irat sahip olmak durumundadır. Bu sözü edilen unsurlardan birinden ya da bir kaçından yoksun olanlarda bu kez gelir yoksulluğu gündeme gelir. Burada yaşam için gerekli olan en düşük düzey ya da standart yakalanamamaktadır.

Bir de fizyolojik gereksinimlerin bile elde edilemediği veya bunların giderilemesin olanak sağlayan bir gelirin yoksunluğu da ultra olarak nitelenir. Bu sıralamada gelirin tamamını harcasanız dahi, gerekli kalorienizin ancak bir bölümü olan yüzde 80'ini sağlayabilirsiniz.

Eğer yaşadığınız yoksulluk belirli bir süreden, yani 5 yıldan fazla sürerse, bireyde artık, durumunun ya da konumunun düzeleceği inancı yok olur. Bu durum da kronik yoksulluk kavramı gündeme oturur.

Dünya'da çok yaygın olarak bulunan bir başka yoksulluk başmağı ya da gurubu çalışan yoksullardır. Bu kesimi oluşturan insanlar. İster kamu ya da özel sektörün elinde bulundurduğu iş alanlarında çalışsınlar, vasıfsız ve eğitim düzeylerinin yetersizliği nedeniyle en düşük, beğenilmeyen, başkalarının yapmaya tenezzül etmediği işlerde çalışırlar. Bu işleri yapan ve söz konusu işleri yapanların büyük çoğunluğunun bir meslek vasfı da olmamaktadır.

Sanayileşme yanında küreselleşmenin de gündeme getirip, yaşama soktuğu kent yoksulluğunda da kentin sosyal yapısından dışlanmışlık akla gelir. Burada sosyal dışlanmaya ek olarak barınak yoksunluğu da gündeme gelmektedir.

Eğer bir ülkenin sadece bir bölgesini kasamayıp, tümünde yaygın ve yaşanan bir konut sorun varsa, bu kez de konut yoksulluğundan bahsedebiliriz.

Yoksullukta son olarak ele alınıp, değerlendirilmesi gereken bir kavram da, adına insani yoksulluk diyebileceğimiz kavramdır .Bu da yine ele alınan ülkenin

genelinde insanların, yaşam düzeylerinin, insani değerlerin ne kadarını içerdiği ön plana çıkmaktadır.

Kadınlar, yönetimlerde ve özellikle de parlamento da yer alma konusunda, erkeklere göre, çok geri sıralarda ve çok az oranda kalmışlardır. Bu sadece ABD ve Avrupa ülkelerinde çok geçerli olmayıp, gelişmekte ve En Az Gelişmiş Ülkelerde (EAGÜ) ise net olarak gözlenebilmektedir. Tabii ,buna iş yaşamı ile okullaşma oranlarını da eklemek gerekir. Aynı eşitsiz ,durum bu alanlarda da kendini göstermiştir.

Bangladeş'te aşırı nüfus artışı alınan önlemlerle kontrol altına alındı. Önceleri ortalama yedi çocuk annesi olan kadınlar şimdi bu sayıyı ikiye indirmeyi başardılar. Dünya Bankası raporları, Hasina'yı Başbakanlığı döneminde, Bangladeş halkını aşırı fakirlikten, orta gelir düzeyindeki ülkeler sınıfına soktuğunu da raporlarıyla dünya kamuoyuna duyuruyordu.

Başbakan, bu başarılarına bir de cinsler arası eşitsizliği, yani kadın ve erkek ayrımının da çözüme kavuşturulmasını ekleyerek alkış topluyordu. O, kadınların güçlendirilmesi, onların sosyal hayatlarının iyileştirilmesi, geliştirilmesi, iş yaşamında, eğitimde, poliste, kamu görevlerindeki sayılarının ve etkinliklerinin artırılmasını özel programlarla geliştirmeye çalıştı.

Sheikh Hasina'nın Başbakanlığında parlamentodaki kadınların sayısı 30'dan 50 ye çıkarken, kabinede de 5 kadın bakan yer alıyordu. İçişleri, Tarım, Milli Eğitim gibi önemli bakanlıklarda kadınlar görev alırken, orduda da 4 yıldızlı general olmak, yüksek yargıda görev almak, en üst düzey bürokrat olmak gibi görevler kadınlara açılmıştı.

3.7. Küresel Isınma :Büyük Tehlike

Dünyanın en büyük deltasına sahip olan Bangladeş, küresel ısınmaya karşı en hassas ülkelerin başında yer alıyor. Küresel ısınmanın bir santigrat derece yükselmesi deniz seviyesini de etkileyeceği için yaklaşık 40 ile 50 milyon arasında Bangladeşli sular altında kalan topraklarını terk ederek göç etmek zorunda kalacaklar.

Bu durum ise sadece Bangladeş'te değil, tüm dünyada beklenmedik olumsuzluklara yol açacak. Bunun bilincinde olan Bangladeş Hükümeti , küresel ısınmanın önlenmesi konusunda başka devletlere ve halka düşecek her türlü çabanın yanında yer alacağını dünya kamuoyuna bildirerek, bu alanda Dünya çapında işbirliğine hazır olacağını açıklamış durumda bulunuyor.

Bu çabada bayrağı elinde tutan ülkenin Başbakanı, Hasina katıldığı her uluslararası toplantıda Küresel Isınma ve iklim değişikliği konularına dikkat çekerek, iş birliğine hazır olduğunu duyuruyor ve ülkesinin sorumluluğunu vurgulayarak, halkın geleceğinde şimdiden önlemler alma çabası gösteriyor.¹

Bangladeş'in 50 yıllık bağımsızlık döneminin 5 seçim döneminde kadınlar tarafından yönetildiğini gözden uzak tutmamak gerekir. Bu ise toplam 25 yıl eder. Bu 25 yılın ise tek başına 20 yılı Sheikh Hasina'nın yönetim yıllarını kapsar. Bu nedenle, özellikle son dönemlerde ya da yıllarda yapılan atılımlarda karşımıza sürekli olarak karşımıza, Hasina çıkmaktadır.

Hasina, ikinci dönem başkanlığının ilk yılında son derece önemli kararlar almıştı. En dikkat çekici ise yargıyı tam anlamıyla bağımsız hale getiren kararları 2009 yılında milli meclis Jatiya Sangsad'dan geçirmesiydi. Kamu görevi yapanların maaşlarının artırılması, rüşvetle mücadele de tamamen şeffaflaşma, borsanın serbestleştirilmesi gibi adımlar dikkat çekecektir.

Fakirliğin ortadan kaldırılması adımlarıyla birlikte Hasina hükümeti evsizleri ev sahibi yapmak amacıyla 3 Milyar Taka tutarında bir fon ayırdı. Fakirliği ortadan kaldırma hareketinde ikinci adım olarak, ekonomik büyümenin artırılması, hedefi vardı. 2009-2010 yılında ülke kendi gıdasını tamamen üretir hale gelecekti. 2013 yılına gelindiğinde ise gıda fazlalığına ulaşmayı plânlanmıştı. Ülke kendi gıdasını tamamen üretir hale gelecekti.

VGF (vulnerable group feeding cards), yani en zor ve çaresiz insanların imdadına yetişen bedava yemek yiyebilme kartları Başbakan Hasina döneminde,

¹ www.en.banglapaedia.bd (erişim: 08.02.2022).

önceki 5 milyonun üstüne çıkarak 7 milyona ulaşmıştı. Bu çoğalma, sosyal şemsiye kapsamını genişletmek, toplumun geniş kesimlerine ulaşma isteği sonucu oluştu.²

3.8. Bir Ev Bir Çiftlik

Yerel yönetimlerin hazırladığı bir proje olan ve ‘bir ev, bir çiftlik ‘olan yeni kampanya da yasal olarak millet meclisinden (Jatiya Sangsad) geçirildi. Bu kampanya da temel amaç halkın gıda güvenliğinin sağlanması, yeterli üretim düzeyine ulaşılmasıydı. Kadınlar toplumsal düzeyinin yükseltilmesi yanında, 2009 Hükümet hedeflerine 500 megavatlık bir ek enerji üretimi eklenmesiyle ve 6 kilometre uzunluğundaki Padma Köprüsü’nün plân ve projesinin tamamlanarak 2013 yılı içinde trafiğe açılması da yer alıyordu.

3.9. Beş Yıllık Plan

2010-2015 yıllarını kapsayacak olan Altıncı Beş Yıllık Plânda yeni bir sanayi ve endüstri politikası benimsendi. Buna göre, özel sektörün güçlendirilmesi yanında devlet işletmelerinin daha aktif, verimli ve kazanca, rekabete dönük çalışmalarının sağlanması ön görülmekteydi. Özel sektör ile devlet işletmelerinin işbirliği ile başta ülkenin enerji sektörü olmak üzere, sanayinin geliştirilmesi ile alt yapının geliştirilmesi, için PPP (Public Private Participation) adı verilen işbirliği öngörüldü. Yabancı yatırımcıları cezbedecek, onları Bangladeş’e yatırım yapmayı teşvik edecek olanaklar hazırlanması yanında dev projeler de hazırlanarak, daha fazla yabancı sermaye ile teknolojiyi ülkeye gelmesinin önü açılıyordu.

2009-2010 yılları arasında ekonomideki akılcı yönetimle ülkenin yabancı para rezervi 5 milyar dolara ulaşırken, ülke dışında çalışan Bangladeşli işçilerin ülkelerine gönderdikleri işçi dövizleri de mali yıl sonunda 14 milyar dolar gibi rekor bir düzeye ulaşmıştı.³

Görevine başlamasının ikinci döneminin daha ilk yarısında Hasina, bir komisyon oluşturarak, eğitimde reform yollarını aramaya başlamıştı. Komisyon,

² <https://www.britannica.com/place/South-Asia> (erişim 20.042022).

³ Eirik G.Janson, **a.g.e.**, s.108.

alışmalarının sonuçları ile önerilerini 2010 yılının sonlarına doğru çok kapsamlı Milli Eğitim Politikası adı bir raporu halinde Başbakan Sheikh Hasina'ya sunacaktı.

Bangladeş'te ilk kez 1milyon823 bin ilkokul öğrencisine ülkenin on binden fazla okulunda bitirme sınavı uygulandı. Söz konusu okullar, Awami League'nin bir önceki dönemde iktidarda olduğu sırada inşa edilmişti. Hükümet programında 2009-2014 yılları arasında yerel düzeyde 18 bin yeni okulun hizmete sokulması kararı da yer almaktaydı.

Eğitim politikasında temel hedef, toplumun en önemli ihtiyaçlarına cevap verecek, pratiğe odaklı, teknoloji merkezli, uluslararası rekabete cevap verebilecek, ülkenin ilkokul sistemiyle bütünleşmiş bir sistem olmasıydı.

İlkokul sınavları ile 8 yıllık eğitim sınavlarının da bu ana hedefe uygun gerçekleştirilmesi önerilmekteydi. Ortaokul düzeyine kadar olan tüm ders kitapları, öğrencilere ücretsiz dağıtılacak, ayrıca erişim kolaylığı sağlamak için, bu kitaplar online olarak internet üzerinden de erişime açılacaktı.

2009 yılında özel niversiteler kanunu Milli Meclis Jatiya Sangsad'dan geçirildi. Hedefleri ile yönetimlerinin nasıl olacağı, sağlam esaslara bağlı olarak bundan böyle özel niversiteler, ülkenin geleceğinde rol alacaktı.

İşsizlikle mücadele için, iş adamlarından ve girişimcilerden de destek istenirken, her aileden bir insana iş sağlanması da işsiz sayısını oldukça azaltacağı öngörülmüştü.

Ayrıca Bangladeşli iş gücünün dünya pazarlarındaki konumunun korunması da ülkeye gelecek döviz açısından son derece önemli olduğuna dikkat çekilmişti. Bangladeşli iş gücü, Japonya, İtalya, Sudan, Ürdün ve Irak'ta önemli lde karşılığını buluyordu. Dünya iş ve emek piyasasında yeni iş alanları da aranmaya 5 yıllık plan içinde devam edecekti.

3.9.1. Jüt İşleme Merkezleri

Ekonomiyi canlandırmak için atılacak adımlar arasında, tarımdan ve endüstriyel bir tarım ürünü olan jütten de yararlanmaktan geri kalınmadı. Katma değeri de olan bu ürün için, kollar sıvanmış ve adımlar atılmıştı. Sadece Bangladeş için değil tüm dünyaya yararlı, çevreyi kirletmeyen, çevre dostu doğal ürün, jüt işleme merkezleri yeniden açılacak, jüt ekimi, işlenmesi, ticareti teşvik edilerek, aynı zamanda işsizlikle mücadele katkı da sağlanacaktı. Dünyada jüt ticaretini geliştirmek, ihracat için yeni pazarlar ile yeni alıcılar da aranmaya devam edilecekti.

3.10. Yaşlı Ve Muhtaçlara Dönük Önlemler

2009 yılı emeklilik yaşının düzenlenmesi, ekonomik olarak çok zor durumda bulunan yaşlıların, muhtaçların, kadınların sosyal ve ekonomik güvenceye kavuşturulması, toplumsal barışın sağlanması amacıyla 2 yıla kadar siyasal nedenlerle mahkumiyet bulunanların affı gibi kanunlar, Jatiya Sansgad'dan geçilerek yürürlüğe konuldu. Bu aftan içlerinde memur, işçi, aktivistlerin bulunduğu 14 bin kişi yararlanmıştı.⁴

3.11. Chittagong Hill Track Anlaşması

Başbakan Sheikh Hasina Wazed'in ülke içindeki en büyük başarılarında biri olarak Chittagong Hill Track (CHT) olarak gösterilmektedir.

Gerçekten de kökü çok eskilere dayanan ve Bangladeş'in Güney doğusunda Myanmar yakınında Himalayalar'a yakın yaklaşık 6 bin kilometre karelik bir alanda yerleşik halk sürekli olarak kendilerini Bengalli olarak kabul etmeyip ırk ve dil ile din farklılığından dolayı merkezi yönetime karşı çıkıyorlardı. Kendilerini Hint toplumun üyesi sayan bu kesim ordu ile çatışıyor, isyan ediyorlardı. 1900'lü yıllardan bu yana otonom hareket etmeye alışık bu dağ insanları bulundukları alanlara kendileri dışında başkalarının gelip yerleşmesine, doğal kaynakların, ormanların da kullanılmasına karşı çıkıyorlardı.

⁴ www.en.banglapedia.bd/reforms.

Öyle ki, devletin yaptığı her türlü alt yapı ve benzeri ekonomik yatırımları sabote ediyor, onları yakıp yıkarak ortadan kaldırıyorlardı. Öte yandan, bölgede hakimiyet kurmak isteyen ordu unsurlarına da ölümüne saldırılıyorlardı.

Bu bölgede kalıcı bir barış sağlamak için, daha önce başka yöntemler denenmişti. Askeri yönetimin lideri Hüseyin Muhammed Erşad ile o dönemin, Başbakanı Begüm Halide Ziya'nın silaha ve güce dayanan atılımları da bir olumlu sonuç getirmemişti.

Bu sorun ülkede kaynakların boşa harcanmasına, yapılan yöredeki yatırımların tahrip edilmesiyle de milli servetin yok olmasına yol açıyordu Yöreyi kalkındırmak, oraya refahı götürme çabalarının tümü boşa gidiyor, ülke ekonomik anlamda kan kaybederken, sosyal anlamda da huzursuzluklar birbirini izliyordu. Yapılan arış anlaşması, kaynak israfının önüne geçme yanında, oralara boşa harcanan kaynakların olumlu yollara yönlendirilmesine katkıda bulundu. Böylece hem söz konusu dağlık alanda, hem de ülke genelinde, kaynaklar yatırım, kalkınma ve refaha yönlendirilebildi.

Bu konuyu masada çözen Hasina, ülkede ekonomik olarak kan kaybına ve milli değerlerin yok olmasına yol açan, bu sorunu çözerek çok başarılı bir adım atmıştı. Bundan böyle yörede huzur sağlanmış, otorite yerine geri dönmüş ve sosyal huzursuzluk ortadan kalkmıştı.⁵

Kadınların özellikle seçilmesinin nedeni, çaresiz kadınların kendi kendilerine yardım sürecine erkeklerden daha çabuk uyum sağlayabilmeleridir. Çünkü kadınlar ileriye görebilmekte, yoksulluktan kurtulmak ve çocuklarını daha iyi bir yaşama hazırlamak için daha çok çaba harcamaktadırlar.

Bu sistemde kadın müşteriler bankaya gelip kredi talep etmemekte, krediler gönüllüler aracılığıyla yoksul insanların yaşadığı bölge ve köyler dolaşılacak suretiyle gerçekleştirilen ikna çabaları sonucunda verilmektedir. Mikro-kredi sistemi

⁵ <https://reliefweb.int/report/bangladesh/pushed-edge-indigenous-rights-denied-bangladesh%E2%80%99s-chittagong-hill-tracts>.

günümüzde birçok ülkede uygulanmakta olan önemli ekonomik ve sosyal işlevleri olan bir finansman yöntemidir.

Yoksullukla mücadelede ülkeler ve bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesinde mikro-kredi sisteminin en önemli hedeflerinden biridir. Mikro-kredi yöntemiyle bir yandan doğrudan mikro boyutta o krediyi alan kişilerin refah seviyeleri yükseltilmeye çalışılmakta, öte yandan dolaylı olarak da makro düzeyde kişi başına düşen milli gelir artırılmış olmaktadır.

Mikro-kredi uygulaması, iktisadi işlevinin yanı sıra sosyal boyutları da olan bir yöntemdir. Bu yöntemde benimsenen grup sistemi aracılığıyla bireylerin, bireysel ve toplumsal boyutta ortaya çıkan birtakım sorunları çözüme kavuşturulmaya çalışılmakta, ait olma hissinin yaratacağı güven unsuru sayesinde bireylerin kişisel gelişimlerine de katkıda bulunmaktadır.

3.12. Mikro Kredide Uluslararası Rapor

3.12.1. Microkredit Summit:

Campaign tarafından 2011 yılında yayınlanan raporda 31 Aralık 2009 itibariyle 3bin 589 mikro-kredi kuruluşunun 190 milyon135 bin müşteriye ulaştığı ve bu müşterilerin 128milyon 220 bininin en yoksul olarak nitelendirilen kesimden oldukları ve ilk kez mikro-kredi kullandıkları belirtilmektedir.

İlk kez kredi kullanan bu kesimin yüzde73,7'sini kadın müşteriler oluşturmaktadır.

3.12.2. Yapılan hesaplamada;

Yoksulluk kavramının çok boyutlu bir kavram olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yoksullukla mücadelenin de buna bağlı olarak çok boyutlu olması gerektiği bilinmektedir. Özellikle kısa vadeli ve tabiri caizse yanan ateşi söndürmeye yönelik mücadele yöntemlerinden söz ettiğimizde, sosyal devlet uygulamalarının ve

sosyal yardımlaşma türü dayanışma ağlarının önemli yoksullukla mücadele yöntemleri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Sosyal devletin ortaya çıkışında Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan gelişmelerin etkili olduğu görülmektedir. Kapitalist sanayileşme sürecinin ortaya çıkardığı işçi sınıfının zaman zaman sistemin eşitsiz sonuçlarına, zaman zamansa sistemin bütününe duyduğu tepkinin ifadesi olan mücadelelerin, kapitalist sistemin esnemesiyle sonuçlanacak bir dizi gelişmeye yol açtığı görülmektedir. Sonradan sosyal hakların önemli bir kısmına kaynaklık edecek olan sosyal politika uygulamalarının ilk olarak çalışma şartlarının iyileştirilmesiyle ilgili olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Başbakan Hasina devletin her vatandaşın refahını artırmakla görevli olduğu düşüncesinden hareketle; asgari ücret uygulaması, tarımsal ürünleri destekleme, toprak ve tarım reformu, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması, parasız eğitim, meslek eğitimi, çalışma ilişkilerinde çalışanların lehine yapılan düzenlemeler, yardım ve kredi müesseselerinin kurulması, kimsesizlere, sakatlara ve yaşlılara yardım gibi alanlarda devam etmiştir.

Sosyal devletin gelişmesine etki eden etmenler temelde ekonomik mücadelelerle ve demokrasinin gelişmesine yönelik mücadelelerle ilişkilendirilebilir.

Batı'da ekonomik ve sosyal sorunlar artarken birçok siyasal ve toplumsal mücadele de yaşanmış ve devlet bu mücadelelerin sonucu olarak yalnız ve bireysel ve siyasal hakları hayata geçiren liberal bir devlet olmanın ötesinde sosyal sorunlara önem veren, bu sorunların çözümü için sosyal sorumluluk üstlenen bir nitelik kazanmıştır.

Sosyal yardım olağanüstü bir durum olarak sosyal güvencesi olmayan kişilere yönelik olarak yoksul kesimlere yardım etmek için yapılan faaliyetleri içermektedir.

Günümüzde sosyal yardımların, sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük esasına dayalı olarak yardımseverlik duygularıyla yapılmasının yanı sıra, daha kapsamlı ve

düzenli olarak bir yasal yükümlülük olarak devlet tarafından yürütüldüğü görülmektedir.

Gerek sivil toplum kuruluşları gerekse de devlet tarafından yapılan sosyal yardımlar insanları tembelliğe iten bir unsur olarak eleştiri konusu olabilmektedir. Ancak toplumda dayanışmayı artırmak ve özellikle yoksul insanların onurunu korumak adına oldukça işlevsel oldukları görülmektedir. Aksi takdirde başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere yoksulluğun olumsuz etkilerinin insanları, insan onuruna yakışmayan birtakım davranışlara sevk etmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle Bangladeş'te acilen, yoksulluk ve fakirlikle mücadele için doğrudan yardımlara, yemek kartı, yatacak yer temini, ilaç tevdi ve benzeri gibi önlemler öncelikle alınmıştı.⁶

3.13. Bangladeş Ekonomisi

Ülke ekonomisinin genel değerlerine baktığımızda, Dünya Bankası verilerine göre enflasyona 2018 yılında oldukça düşük bir enflasyonun varlığı gözler önüne serilmektedir. Büyüme oranında yaşanan yüzde 7.9 oranı ise hem Dünya ortalaması üzerinde hem de bölge ülkelerinin daha yüksekinde olduğu dikkat çekmektedir. Enflasyon ise yüzde 5.5 ile stabil ve dengeli bir görünüm göstermekte ve uzun yıllardan bu yana bu konumunu muhafaza etmektedir

Fakat bütün bunlara karşın, ithalat ile ihracat arasında, aleyhte bir fark söz konusudur. Bangladeş ortaya çıkan açığı iki şekilde kapatmaktadır. Bunlardan birinci ce en önemlisi ülke dışına çalışmaya giden işçilerin, kazandıkları dövizleri ülkelere yolladıkları işçi dövizleridir. Bangladeşli yöneticilere göre halen ülke dışında yabancı işgücü yani işçi olarak çalışan yaklaşık 8 milyon Bangladeşli vardır. Bu işçilerin çalışma alanları olarak daha çok körfez ülkeleri ile Suudi Arabistan ağırlıklı olarak ön plana çıkmaktadırlar. Bir kısım Bangladeşli misafir işçi, Kuzey Afrika ülkelerinde (Cezayir gibi) ülkelerde çalışmaktadırlar.

⁶ <https://prezi.com/oxqjav-bjfu/mikrokredite-bangladesh/>.

Bunun yanında, Dünya'nın en güzel doğal yaşamlarından biri olan, Bangladeş'in bu olanağı kullanarak bir turizm ülkesi olma çabalarıdır .Böylece, ülkenin cari açığına katkı yapacak ve onu kapatacak ikinci bir girişim olan turizme ağırlık verilmektedir.

Artık günümüzde nüfusu 170 milyon sınırlarına dayanan Bangladeş'te işsizlik oranı da dikkat çekecek düzeyde, 2018 Dünya Bankası verilerine göre yüzde 4.4 civarlarında seyretmektedir.

3.13.1. Dış Ticaret

Bir ülkenin kalkınıp gelişmesinde dış ticaretin etkisi ve katkısı göz ardı edilemez. Nitekim gelişmiş ülkelerinde dış ticaretlerinin ne kadar büyük ve yüksek meblağlara ulaştığı örnekleri hepimizim gözleri önündedir.

Bu ülkeler elde ettikleri dış ticaret gelirleriyle bir taraftan, ekonomilerini canlı tutar, öte yandan elde ettikleri dövizleri, halklarına yansıtarak, onların refahını artırırlar.

Bangladeş de bu yolu izleyerek, dış ticaretini yıllar itibariyle geliştirmeye çalışmış ve ortaya başarılı bir tablo sunma noktasını yakalamıştır. Başlıca ihraç ürünleri tekstil, hazır giyim (RMG), jüt, deri, deniz ürünleri, karides ile dondurulmuş gıdalardır. Dünya Bankası verilerine göre ticaret Bangladeş ekonomisinde yüzde 28'lik bir paya sahiptir.⁷

Ülkenin ithalatında ise makineler, elektronik, çeşitli endüstriyel ürünler ağırlık tutmaktadır.

Bir Güney Asya ülkesi olan Bangladeş'in dış ticaretinde ise, ağırlığı, Batı ülkeleri oluşturur. ihracatta Almanya dahil Avrupa ülkeleri yüzde 15, ABD yüzde 20, İngiltere yüzde 11, Çin Halk Cumhuriyeti 2.2 oranında pay alır.

⁷ <https://www.tradecub.standardbank.com/portal/en/market-potential/bangladesh/trade-profile>.

İthalatta ise Çin Halk Cumhuriyeti yüzde 22 ile ilk sırada yer alırken, onu yüzde 1 ile komşusu Hindistan izler. Singapur yüzde 9.5 ve Hong Kong ise yüzde 5.6'lık paya sahiptirler. Bangladeş, bölgesinde, ticaret yolları üzerinde adeta bir geçit rolü izler ve Çin ile Hindistan ve diğer Orta Doğu ülkelerini birbirine bağlar .Gümrük duvarları bir hayli yüksek olan, ülke bunu yumuşamak ve düşürerek, daha etkin olma çabalarını ise sürdürmektedir. Çok yakın zamana kadar, bir çok ülke tarafından, EAGÜ (Least Developed Country) statüsünde, düşük gümrük avantajına sahip olan Bangladeş, ekonomide başarılı adımları nedeniyle, günümüzde ve çok yakında (2024) bu statüden çıkarılacaktır.

İhracatta sürekli artışı gerçekleştiren Bangladeş 2021 yılında, bir önceki yıl 33.6 milyardan 44.22 milyar dolara çıkarmıştır. Dış ticarete kuruluşundan, yani bağımsızlığını elde ettiği dönemden, bu yana sürekli açık veren, Bangladeş'te ithalat ise aynı dönemde, 52.8 milyar dolardan 80.44 milyar dolara çıkmıştır. Ortaya çıkan bu açık yurt dışında çalışan Bangladeşli işçilerin yolladıkları işçi dövizleri ile kapatılmaya çalışılmaktadır.

Bangladeş, aşağıda adları verilen çeşitli uluslararası ekonomik ve ticari organizasyonlara üye olarak, Dünya Ticaretinde varlığını sürdürmektedir:

Member of South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC), as well as of the preferential trade agreements (SAPTA) and Free Trade Area (SAFTA) associated with the Association.

Member of the Group of 8 Developing Countries (G-8). Member of the Bay of Bengal Initiative for Multisectoral Technical and Economic Cooperation (BIMSTEC). Member of the Asia-Pacific Trade Agreement (APTA).

3.13.2. Rekabete Dayalı Ekonomi

1996 yılını bir başlangıç olarak kabul edersek Başbakan olduktan sonra Sheikh Hasina'nın başlattığı reformlar rekabete dayalı ekonomiyi canlandırarak verimliliği artırdı.

Ülkedeki ekonomik büyüme 1998-99 yılları arasında şaşırtıcı bir gelişme gösterdi. Öyle ki Temmuz- Eylül arasında yaşanan sel baskınları, muson yağmurları ve tarımın adeta yerle bir olduğu aylarda bile ülkede gıda fiyatları sadece yüzde 5 oranında artış gösterdi. Ama aynı artış dünyanın gelişmekte olan diğer ülkelerinde yüzde 10'lar düzeyindeydi. Bangladeş ekonomideki bu yüksek başarıyı üç yıl daha sürdürdü.

Hasina, 1996-2001 yılları arasında kalkınma hızını ortalama yüzde 5.5 düzeyine çıkararak başarısını taçlandırdı.

3.13.3. Ekonomiye Ve Üretime Kadın Eli Değişiyor

Yoksulluğu ele aldığımızda onu somut ve tek bir tarifle gözler önüne sermenin imkânsızlığını hemen farke etmek mümkündür. Bu birçok faktör ve olgunun kimi zaman sadece birinin, kimi zaman bir kaçının, kimi zamanda bunların hepsinin bir araya gelmesiyle belirginleşir. Yoksulluğun başlı başına bir somut sayılabilecek ya da daha doğru bir yaklaşımla, nitelenebilecek bir olgu olarak karşımıza çıktığında, oluşturan unsurlarda nitelik değiştirir.

Yukarıda da daha önce dikkatlere sunulduğu gibi mutlak yoksulluktan birincil ve diğer yoksullukların önüne geçilebilmesinin yöntemlerinden en önemlisiolarak, toplumun adeta iinci eşdeğer kanaddını oluşturan kadınların kalkınmasının önemlibir kalkına, üretimde artış, onların kendi ayakları üzerinde durabilmeleri yolu ön plana adeta bir cankurtaran simidi gibi ön plana çıktı. (Erdem, 2003:29-30):

Kadınları evden çıkıp toplumsal ya da daha doğru bir yaklaşımla, gündelik çalışma ile üretime girmeleri sayısız faydalar sağlamakta gecikmedi.

Önce kendilerine olan güven arttı. Artık kazandıkları para ile kendi istediklerini alabilir hale geldiler. Bir başkasına maddi olarak bağımlı olmaktan kurtuldular. Âmâ asıl yarar o günlere kadar atıl yani eylemsiz olarak duran, nerdeyse tarım dışında başka bir alanda üretime katılmayan kadınlar, artık bir sektörde ve üretim dalında çalışır, üretir ve para kazanır oldular.

Bu durum da en dikkat çekici bir şekilde kadın yoksulluğunun hızla ortadan kalkıyor olmasına katkıda bulundu. Millî gelirden kadınların aldığı pay hızla yükseldi. Kadın girişimciler ortaya çıktı. İşte bu noktada türü ve tarifi ne olursa olsun, yoksulluk ağının kadınlar tarafından yıkılmaya başladığı bir döneme dönüştü.

Arık kadın eli ekonomide, üretimde, imalatada, ticarete boy gösterdi. Hindistan'ın milli lideri Mahatma Ganhi'nin, 'Kadınlarını yaşama sokmayan, onlara sosyal sorumluluk vermeyen toplumlar, tek kanatlı kuş gibidirler.

Kadınlar, yönetimlerde ve özellikle de parlamento da yer alma konusunda, erkeklere göre, çok geri sıralarda ve çok az oranda kalmışlardır. Bu sadece ABD ve Avrupa ülkelerinde çok geçerli olmayıp, gelişmekte ve En Az Gelişmiş Ülkelerde (EAGÜ) ise net olarak gözlenebilmektedir. Tabii ,buna iş yaşamı ile okullaşma oranlarını da eklemek gerekir. Aynı eşitsiz ,durum bu alanlarda da kendini göstermiştir.

Dünya genelinde bu boyuttaki eşitsizliğin yanında ülkelerin kendi sınırları içinde de yerel eşitsizliklerin oldukça aşikâr olduğu gözler önündedir. Ülkemizi ele aldığımızda, Türkiye'de kadınların mecliste temsili yet oranının sadece %9.1'de kaldığı, işgücüne katılma ve eğitim alma oranlarının da erkeklerin oldukça gerisinde olduğu ortaya çıkmıştır. Gelişmiş, gelişmekte olan ya da en az gelişmiş (EAGÜ) gibi tüm ülkelerde, parlamentoda varoluş, açısından kadınlar ile erkekler arasında kadınların aleyhine önemli farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Çalışmamızın konusu olan Bangladeş'te ilerleyen bölümlerde, bu oransızlığın nasıl tersine çevrildiği, kadınların politikada, parlamentoda, yönetimde, iş hayatında aldıkları olumlu gelişmeler gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

3.13.4. Ekonomik Kalkınma ve Yoksulluk

Bir ülkede yaşanan ekonomideki ilerleme hamlelerinin, söz konusu ülkenin insanların refah seviyesini yükseltme yanında refahlarına da olumlu katkı yatığı, hem deneylemiş hem de bilim adamlarınca doğru olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır.

Bu konuda çok sayıda kurum ve kuruluş da, ekonomide büyümenin, yoksulluğun, gelir adaletsizliğinin en önemli ilacı olduğunu kabul etmişlerdir.

Dikkatleri çeken, mikro kredi de hem uygulanan kişileri hem de ülkenin kalkınmasında katkıda bulunduğu için, önem arz etmekte, ve dikkat çekmektedir. Burada insan bireysel olarak kalkınırken, bu gelişme o toplumun tümüne de yansıyabilmekte ve olumlu sonuçlar gösterebilmektedir.

Mikro krediye özellikle kadınlar rağbet gösterdiği için, kadınların kalkınmasında mikro kredi uygulaması dikkat çekmektedir.

Tüm Dünya Ekonomisini olumsuz etkileyen covid 19 pandemisinin, bu negatif etkisinden Bangladeş'te kurtulamamıştır. Düzenli büyüme gösteren ve bölgesinde en yüksek (ortalama yüzde 7'nin üzerinde) olan büyüme, pandemi sırasında düşmüştür.

Pandemi öncesi yıl yüzde 7.88 olan büyüme oranı, pandeminin olduğu dönemde gerileyerek yüzde 3.45'e düşmüştür. Bu sıkıntıyı kolaylıkla atlatan Bangladeş ekonomisi 2020-2021 yılında kendini toparlayarak yeniden yüzde 6.94 düzeyine yükselmiştir. ([www.ministry of finance bangladesh](http://www.ministryoffinance.gov.bd)).

2020-2021 mali yılında Bangladeş'in milli hasılası da totalde 465 milyar dolara ulaşırken, kişi başı milli gelir ise, 2824 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Dünya'nın iktisadi büyüme rakamları %2 ile %4 bandı aralığında dalgalanarak istikrarlı bir trend yakalamıştır. Ancak 2008 küresel finansal krizi Dünya'nın iktisadi olarak büyümesine olumsuz bir şekilde yansımış ve şekilde de görüldüğü üzere bu dönemde Dünya ekonomisinde yaklaşık olarak %2'lik bir daralma görülmüştür. Ancak bu olumsuz etki kısa sürmüş ve Dünya ekonomisi V şeklinde bir toparlanmayla eski haline dönmüştür.

Bangladeş ekonomisi, 1990'dan 2002 yılına kadar %4 ile %6 bandı aralığından dalgalanan bir büyüme trendi yakalarken, 2002'den günümüze kadar ise sürekli artış gösteren bir iktisadi büyüme trendi yakalamıştır. Bangladeş'in 30 yıllık süreçte büyüme rakamları hiçbir zaman Dünya ortalamasının altına inmemiş ve 2019 yılında Bangladeş %8'in üzerinde bir büyüme performansı sergilemiştir. Şekil 1'de yer alan

bir diğerk ÷lke olan Avustralya ise Bangladeş'e göre daha düşük bir iktisadi büyüme performansı sergilemesine karşın, Dünya'nın iktisadi büyüme rakamlarına yakın veya üzerinde bir performans sergilemiştir. Grafik 4.1 'den da anlaşıldığı üzere Avustralya'nın büyüme rakamları istikrarlı ve durağan bir trend sergilemektedir. Son olarak bu iki ÷lkenin küresel finansal krizden az etkilendikleri anlaşılmaktadır. Bundan sonraki aşamada Şekil 1'de verilen rakamların istatistiki hesaplamaları yapılarak Tablo 4'te verilmiştir. Tablo 4; Dünyanın, Avustralya ve Bangladeş'in 30 yıllık büyüme rakamlarına yönelik ortalama, standart sapma ve korelasyon katsayılarını göstermektedir. Dünya'daki 196 ÷lke üzerine yapılan bu hesaplamalarda Dünya ortalama büyüme rakamlarına göre Bangladeş ve Avustralya için değerlendirmeler ortaya konulmuştı.

Dünya'da ele alınıp değerlendirilen 30 yıllık dönemdeki ekonomik gelişme performansında Bangladeş, beklenmedik bir atılımla Dünya ekonomik büyüme ortalamasını aşmıştı. Bu bile bu ÷lkede yaşanan ekonomide doğru ve sağlıklı bir gelişme trendinin yakalandığını gözler önüne sermektedir.

Bu araştırmada en dikkat çekici unsur, değerlendirmeye alınan Avustralya ve Bangladeş'in farklı kalkınma yöntemlerini izlemelerine karşılık, kalkınmada başarıyı yakalamış olmalarıdır.

Bir başka değerlendirmede ise bu kez 6 ÷lke ele alınmış ve onları gelişmeleri değerlendirilmiştir .Bunlar ise Vietnam, Arjantin, Türkiye, Portekiz, Yeni Zelanda, Brezilya'yı da içermiştir.. Burada ele alınan ÷lkelerin, ekonomik yapı ve kalkınma yöntemlerinin farklılığı ayrı bir önem arz etmektedir. oluşmaktadır.

3.13.5. Bangladeş Ekonomisi Ve Dünya'daki Yeri

Bu ülke ayakkabı üretim sektöründe de Dünya'da 8 sıraya yükselmiş bulunmaktadır.

Gıda güvenliği konusuna büyük önem veren Bangladeş, Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nin iki katı büyüklüğünde bir araziye sahip olmasına karşın, 170 milyona varan nüfusunu, kendine yetecek düzeyde ürettiği tarım ürünleri ile dışa bağımlı olmadan besleyebilmektedir.

Bangladeş, geliştirdiği verimli tokum ve ırklarla, Dünya pirinç üretiminde, 4. Sırada, patates te 7 ve sebze türleri üretiminde de Dünya'da, 3 sırada yer alarak dikkatleri çekmekte ve başarılarla imza atmış bulunmaktadır.

Deniz ürünleri üretiminde de dikkat çeken üretim patlaması gerçekleştiren Bangladeş, bir deniz mahsulü olan karideste, üretimi ile Dünya. 9. Sırasını almış durumdadır.

Fakirlikle mücadelede büyük önem veren ülede, büyüme oranları nerdeyse 15 yıldan bu yana yüzde 7'ler civarında seyretmekte ve hız kesmeyerek, bunu sürdürmektedir. Bu durumu ile Bangladeş, halen Dünya'nın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında ki konumu korumaktadır. Ekonomide yaşanan büyüme, halkın yaşam düzeyine yansıma yanında, insan ömrüne de olumlu yansımış ve ortalama ömür 72 yıla ulaşmış bulunmaktadır

Dünya Ekonomik Forumunun yayınladığı ve kısa adı DI olan kapsayıcı büyüme indeksi Bangladeş'i geliştirmekte olan ülkeler sıralamasında 34 sırada göstermiştir. 2018 yılı indeksine, göre Bangladeş, bölge ülkeleri olan Hindistan, Sri Lanka ile Pakistan gibi Güney Asya ülkelerinin, kalkınmada hepsinin önünde yer almayı başarmıştır.

Söz konusu 2018 tarihli IDI raporunda, 'Bangladeş, '1 ile 7 arası kademede (1 en kötü ve 7 en iyi) Bangladeş Kapsayıcı Büyüme Endeksinde (IDI) 3.98 puan, Hindistan 3.09 puan, Pakistan 3.55 ve Sri Lanka 3.79 puan almıştır.'

Bangladeş'te, Aslında, mevcut olan yönetimin, kucaklayıcı, aynı zamanda, katılımcı, insan odaklı ve liberal kalkınma programları ile ülke, insanların yaratıcılığını dikkat çeken bir şekilde ortaya çıkararak, milyonlarca kişiyi yoksulluktan kurtarmayı, daha iyi ve gelişmiş, sağlık ve beslenmeye ulaşımın,, eğitimde cinsiyet eşitliği getirmeyi hedeflemiştir. B unlara ek olarak,, sosyal güvenlik ağının genelleştirilmesi,, orta gelir sınıfının oranının büyütülmesi, önemli ölçüde dış bağımlılığın azaltması, iç ve dış kaynaklarından yatırımın arttırılmasını ve yararlanılmasını, sağlamıştır.

Ülkenin kurucu atası ve lideri Sheikh Mucibur Rahman'ın kızı olan ve dört dönem ki üçü artarda barbakanlık görevini üstlenmiş olan Sheikh Hasina'nın, ülkesini Milletler ailesinin gelişmiş bir üyesi yapma kararlılığı meyvesini vermiş görünmektedir. Öyle ki, onun ileri görüşü, aldığı isabetli kararlar günümüz Bangladeş'ini ileri taşımış ve süratle yoksulluktan uzaklaştırmış bulunmaktadır.

Günümüz Bangladeş'i kendinden emin ve 2040 yılında da gelişmiş ülkeler sınıfına girme kararlığı ile çabalarını sürdürmektedir.⁸

3.14. Tarımda Üretim Artışı

Alınan önlemler, tarımın ve köylülerin desteklenmesi, kısa sürede olumlu meyvelerini verdi.1995-96 yılları arasında yıllık 19 milyon ton olan tahıl üretimi 2000-2001 yılları arasında çok ciddi bir artışla 26.5 milyon tona ulaştı.

Bir başka ana konu olan fakirliğin ortadan kaldırılması ya da fakirlikle mücadele de olumlu gelişmeler yaşandı. Bu beş yıllık planda 1996 yılında yüzde 48 olan fakirlik sınırı altında yaşayanların oranı yüzde 44'e çekildi.

Öte yandan toplumda yaşlılar, işsizler, sosyal güvenceden yoksun insanlar için yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan çok ayrıntılı, rahatlatıcı programlar hazırlandı.

⁸ encyclopaedia britannica.

Hükümet tarafından verilmesi plânlanan yardımlar, karşılıksızdı. Ve söz konusu kesimi en azından bulundukları konumdan daha yukarı taşımayı amaçlıyordu. Bu çabalar sonucunda toplumda sosyal adaletsizlik giderilecek, adil paylaşım sağlanacaktı.

İstatistik ekipleri tarafından yapılan özel ve hassas incelemeler sonucunda 1997-1998 yılları arasında ilk başta, yoksul, alım gücü yetersiz ve çalışmayacak kadar yaşlı 400 bin kişi belirlenerek, onlara en temel ihtiyaçları ile gıda ve beslenme giderlerini karşılamak üzere düzenli, karşılıksız maddi yardımlar bağlandı.

Benzeri bir program bu kez 1999-2000 yılları arasında dul, boşanmış, yardıma muhtaç ya da geçim sıkıntısı içinde olan kadınlara da uygulandı. Toplumun en alt kesimini oluşturan ve zor durumda olan insanların yaşam koşullarını iyileştirebilmek ve onları eğiterek çalışma hayatına katabilmek amacıyla 100 milyon taka (Bangladeş para birimi) değerinde milli bir fon oluşturuldu.

3.15. Rüşvetle Mücadele

Hasina, ikinci dönem başbakanlığının ilk yılında son derece önemli kararlar almıştı. .En dikkat çekici ise yargıyı tam anlamıyla bağımsız hale getiren kararları 2009 yılında milli meclis Jatiya Sangsad'dan geçirmesiydi. Kamu görevi yapanların maaşlarının artırılması, rüşvetle mücadele de tamamen şeffaflaşma, borsanın serbestleştirilmesi gibi adımlar dikkat çekecektir.

Fakirliğin ortadan kaldırılması adımlarıyla birlikte Hasina hükümeti evsizleri ev sahibi yapmak amacıyla 3 Milyar Taka tutarında bir fon ayırdı. Fakirliği ortadan kaldırma hareketinde ikinci adım olarak, ekonomik büyümenin artırılması, hedefi vardı. 2009-2010 yılında ülke kendi gıdasını tamamen üretir hale gelecekti. 2013 yılına gelindiğinde ise gıda fazlalığına ulaşmayı plânlanmıştı. Ülke kendi gıdasını tamamen üretir hale gelecekti.

VGF (vulnerable group feeding cards), yani en zor ve çaresiz insanların imdadına yetişen bedava yemek yiyebilme kartları Başbakan Hasina döneminde,

önceki 5 milyonun üstüne çıkarak 7 milyona ulaşmıştı. Bu çoğalma, sosyal şemsiye kapsamını genişletmek, toplumun geniş kesimlerine ulaşma isteği sonucu oluştu.

Uzun ve orta süreli katkı ve önlemlerde de eğitime katkı, sağlıkta kolaylıklar sağlanması ya da ucuz veya parasız sağlık hizmeti sunma ilk akla gelenlerdendir. İşsizlere iş bulma ile muhtaç olanlara uzun dönemde ödemek kaydıyla konut edindirmeyi de göz ardı etmemek gerekecektir.

Yoksul insanlar için acil önlem ve katkılara ek olarak onların enerji giderlerine destek, ya da indirim, ürettikleri karınca kararınca ürünlerini satabilecekleri Pazar ile satış noktalarının kurulması, sağlıklı suya kavuşturulmaları gibi adımlar da sayılabilir.

Yoksul kesim mensuplarının, ülkenin sosyal hayatına sokulmalarının yolunu açılması, onlara siyasi partilerde kendilerini gösterebilecekleri alanların açılması da yine mücadelede atılabilecek olumlu adımlar arasında yer alır.

Etnik farklılıkların bir toplumda sona erdirilmesi, yönetimlerde açıklık ile şeffaflığın sağlanması, adalette tarafsızlığın yaşama geçirilmesi, gelişmişliği sağlaması yanında yoksullukla mücadelede hem yoksullara kendine güven sağlayacak, hem de onları topluma sıkı sıkıya entegre edecektir.

Bu aşamalar e olarak beklenmedik doğal adetler, dev sosyal problemlere karşın, yoksul kesim mensuplarının kendilerini güven içinde hissetmeleri ve bu güvenceye inandırılmaları gelmektedir.

İlk uygulamasına Bangladeş'te tanık olduğumuz, Grameen bank aracılığıyla yürütülen, fikir babasının Muhammed yunus olduğu mikro kredi uygulaması başta çıkış ülkesi Bangladeş olmak üzere, başka ülkelerde de küçük işletmelere can simidi oluşturmuştur.

Güney Asya'da özellikle başlangıçta Hindistan'ın kurucu lideri Mahatma Gandhi, kadınların toplumda eşit haklara sahi olmasının önemine dikkat çekmişti .Ona göre toplum bir kuş ise uçabilmek için iki kanada ihtiyacı vardı. buradan hareketle de toplumlarında uçabilmesi için (kalkınabilmesi) için iki kanadı oluşturan kadın ve erkeğin birlikte çalışması ve hareket etmesi gerekiyordu.

Yapılan araştırmalar ve alışmalar Dünya’da bir çok ülkede yoksulluğun ve eşitizliğin pençesinde en çok kıvrananların kadınlar olduğunu göstermiştir.

İşte mikro kredi kadınlara bu şansı tanıdı, onlar aldıkları krediler ile üretime yöneldiler, ekonomik bağımsızlık yolunda ciddi adımlar attılar.

Mikro krediyi kullananların nerdeyse yüzde 80’den fazlasını Bangladeş’te kadınlar oluştururken, yine bu ülkede aldıkları krediyi geri ödeyen kadınlarında oranı yüzde 90’ları açıyordu.

Mikro kredi uygulamasının yaratıcısı ve başlatıcısı olan Muhammed Yunus da yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitliğin sağlanması ve refaha ulaşmanın yolunda kadınlardan geçtiğine inanan ve bunu savunan bir kişi olarak karşımıza çıkmıştı.

Tüm Dünya’da ve özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde var olan ve kadınların, erkeklere göre fakirlik, yoksulluk ve gelecek garantisinden yoksun olma adaletsizliği, Bangladeş’te de çok farklı değildi.

Kendisi de bir Bangladeşli olan Nobel dll Muhammed Yunus, kadınların el emeklerinin, daha büyük sermaye tarafından smrldğini gözlemleyip, buna aradığı okış yolun uygulamaya soktuğu mikro kredide bularak, kadınların kendi kazançlarını sağlayabileceği yöntemler geliştirdi.

Bu yöntem çok başarılı bulunarak, daha sonra birçok ülkede uygulama alanı buldu.

Mikro kredinin başarısının altında zaten çaresiz ve desteksiz olan yoksul kadınları, bürokrasinin çarklarından kurtararak, onlara kk krediler vermek, onların kendi ayakları üzerinde durmasını, bu kadınların el emeklerinin değerlendirilerek, hem kendi hem de ülke kalkınmasını sağlamaya yönelik adımlardı. Krediler, büyük kolaylıklar sağlanarak, hatta kadınların ayağına ve yaşadıkları ortamlara girilerek ulaştırıldı ve onlardan da her hangi bir kefil, karşılığında bir başka senet ya da garanti istenmedi. Bu uygulama artık yaşadığımız dönemde, yaşama geçirilmiş, birden çok yararı olan, sosyal adaletsizliğin ortadan kaldırılmasında, yoksulluğun giderilmesinde etkisin, pratik olarak göstermiş ve ispatlanmış bir uygulama olarak karşımızda

durmaktadır. Bununla sadece bir ülkeyle sınırlı olmayan bir kalkınma sayesinde ülkeler arası   urumlarda kapanmaya yüz tutabilmektedir.

Bu uygulamada, kişinin gelirinin artışı ve refahının yükselmesi yanında, ülkenin milli gelir artışına da olumlu yansıyabilmekte, uygulama ülkesinin uluslararası sıralamasını da etkilemektedir.

Mikro kredi uygulaması kişileri sadece mali açıdan tatmin etmemekte, onları yaşıadıkları toplum ve sosyal çevreye de adapte etmektedir. Bu da söz konusu yapılanların sosyal boyutunu yansıtmaktadır.

3.16. Asrayan Projesi

Sheikh Hasina başkanlığındaki Bangladeş H k meti, 1997-2002 yılları arasını kapsayan adına ASRAYAN denilen yeni bir beş yıllık pl nı daha hayata geçirdi. Bu pl nda evsizleri ev sahibi yapmanın yanı sıra işsizlere iş becerisinin kazandırılması ve iş sahibi olma konusu ele alınıyordu.

1997-98 yılları arasında bir ev edindirme fonu oluşturuldu. Bu fonun amacı, o dönemde yaşanan sel felaketi ile su baskınları sonucu evini kaybedip, evsiz, barksız kalanları yeniden ev sahibi yapmaktı

1998 yılında gençlere iş olanakları ile bu olanaklar arasında seçme şansı verecek bir iş havuzu oluşturuldu. Fakir kesimin kendi minimum gıda ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri,

  Herkes Bir  iftlik   (Yekti Khamar) ile   Herkes Bir Ev   (Yekti Bari) projeleri ile en alt kesimin yaşam düzeyinin yükseltilmesi yanında, onları kendi ihtiyaçlarını karşılayacak, kendi sebze, meyvelerini yetiştirmek için ekip biçmeye yani üretime yöneltmek amaçlanmıştı.

3.17. Gelişmişlik Düzeyinde Dünyayı Şaşırtan İvme

Bangladeş, muson yağmurları, sel baskınları, kuraklık ve benzeri doğal afetlerin yanı sıra bağımsızlık savaşında da uğradığı ekonomik kayıplar ile fakirliğin pençesine düşmüş bir ülkedir.

Öyle ki bir dönemler halkın yüzde 50'den fazlası, aşırı bir fakirlikle yüz yüze idi. Sheikh Hasina, en büyük mücadeleyi, bu toplumsal sorunu ortadan kaldırma konusunda başlattı. Hazırladığı 5'er yıllık kalkınma plânlarıyla bu hedefi gerçekleştirme yolunda önemli adımlar atmayı başardı.

Fakirlik ve yoksulluğun ana nedenlerinden bir olan sel baskınları ile muson taşkınlarını ele almak ve bu alanda önlemler almakta ana hedeflerden biri oldu.⁹

Kristof'a göre; bir dönemler umutsuzluğun sembolü olarak gösterilen Bangladeş, şimdi tüm dünyaya örnek olacak bir kalkınma projesini hayata geçirmiş bir ülke olarak dünyaya parmak ısırtıyor.

Amerikalı gazeteci Bangladeş'te ortalama ömür olan 72 yaşın Amerika'nın birçok yerinde, bu arada Mississippi eyaletindeki 10 bölgeden daha yüksek olduğunu da altını çizdi. Amerikalı gazeteciye göre, Bangladeş'in kalkınma mucizesinin temelinde eğitim ve kızların ekonomiye kazandırılması yatıyor.

1980'li yıllarda Bangladeş'te ilkokulu bitirenlerin oranı yüzde 33'ten daha azdı. Kızların durumu ise eğitimde içler acısıydı. Ekonomik hayattaki yerleri ise ihmal edilecek kadar düşüktü. Ardından hükümet ve sivil toplum örgütleri eğitim seferberliği başlatınca özellikle eğitimde kızlar teşvik edilince durum çok olumlu yönde değişti.

Günümüzde çocukların artık yüzde 98'i ilkokulu bitirmiş bulunmaktadır. Bangladeş, artık cinsler arası uçurumun en alt düzede olduğu, dünyaya parmak ısırtan bir gelişmeyi yakalamış durumdadır.

⁹ <https://afd.gov.bd/activities/ashrayan-project>.

Kristof, yaşanan olumlu gelişmelerin ardından, bangladeş'te eğitim alanında, kızların sayısının erkek öğrencilerin sayısının önüne geçtiğini vurguladı.¹⁰

3.18. Bangabandhu Köprüsü Ve Jamuna Nehri

Bangladeş'te ülke içi ulaşım da adeta devrim yaratacak bir atılım da eski adıyla, Jamuna olan Bangabandhu köprüsünün inşaatının tamamlanarak hizmete sokulmuş olmasıdır.

Köprüye geçmeden, kısaca Jamuna nehrine değinmek gerekirse dünyanın en geniş nehirlerinden biridir. Tibet, Çin, Hindistan topraklarını aşan, Brahmaputra nehrinin alt kollarından biridir. Jamuna nehri, Bangladeş'in en büyük üç nehrinden birini oluşturur. Bangladeşli bilim adamları iki nehrin adını ayırt etmeden Brahmaputra-Jamuna olarak kullanırlar. Nehir 1782-87 yılları arasında yaşanan dev deprem ve akıl almaz sel felaketleriyle çevresine çok zarar vermiştir.

Nehrin, toplam uzunluğu 2 bin 700 kilometreye ulaşmasına karşılık, Bangladeş topraklarında sadece, 205 kilometrelik bir yolculuğu söz konusudur.

Nehir ortalama 3 ile 20 kilometre arasında değişen, bir genişliğe sahiptir. Ortalama genişliği ise 10 kilometre kabul edilir. Muson mevsiminde, nehir çok yaygınlaşır ve yatağının dışına çıkar. Bu haliyle ulaşım da çok büyük zorluklar yaratır ve engeller çıkarır.

İşte ülkenin doğusu ile batısını çok keskin bir şekilde ayıran Jamuna nehri üzerinde bir köprü inşası ile tüm sorunların ortadan kaldırılması amaçlandı.

Günümüzde yaklaşık 5 kilometreyi aşan bir uzunluğa sahip ve inşaatı tamamlandıktan sonra adı Bangabandhu çok amaçlı köprü olarak değiştirilen, Jamuna, Bangladeş'in en uzun Güney Asya'nın 5. ve tüm dünyanın da 92. en uzun köprüsü olma özelliğini taşıyor.

¹⁰<https://www.thedailystar.net/news/bangladesh/diplomacy/news/pm-hasinas-mango-diplomacy-pakistan-pm-shehbaz-sharif-gets-1-metric-tonne-amrapali-3064676>.

Bangladeş başta olmak üzere, uluslararası bir konsorsiyum tarafından inşaatı tamamlanan köprü yaklaşık 962 milyon dolara mal oldu. Yapımı için Bangabandhu'nun adımlar attığı, ancak sosyal karışıklıklar nedeniyle başlatılamayan inşaat onun kızı Sheikh Hasina tarafından, tamamlanarak hizmete sokuldu.

Köprü daha önceleri 12 saat sürele Dakka-Bogra kentleri arası yolculuğı 12 saatten 6 saate indirdi. Ayrıca, taşma, kuraklık gibi doğıal nedenlerle yaşanan ulaşım engeli de ortadan kaldırıldı. Köprü, oto trafiğı yanında, demiryolu geğışini, doğıal gaz hatları, elektrik ve haberleşme ağılarının geğışinde de kullanılıyor. Ülkenin Doğıu ve Batısını kesintisiz birbirine bağılaması nedeniyle, ekonomik ve sosyal hayatta da köprü hayati bir önem taşıyor.¹¹

Köprünün inşaatının bitirilmesiyle, ülkede ticaret kolaylaşma yanında yaygınlaştı, malların bölgeler arasında değışimi ile satışı kolaylaştı ve taşıma maliyetlerinin düşmesi yanında, doğıal engeller de ortadan kalkmış oluyordu.¹²

Çok genç olan aynı zamanda, dev gibi farklı farklı sorunlarla doğımuş bulunan, geri bıraktırmış, sömürölmüş bir ülkede sorunlara kısa zamanda çözüm bulmanın zorluğu ortadadır.. Fakat kararlılık yanında, hedefin de belirlenmesi, teşhisin et olarak ortaya konulması, sorunların çözölmesinde oldukça büyük kolaylıklar sağılayacak ve yanlışa adımların önüne geçecektir. Problemler karşısında yılmamak ve azimle savaşmak, yoksulluğun ortadan kaldırılmasında, eşitsizliğin ortadan kaldırılmasında, kadınlara sosyal hak sağılanmasında yöneticilere için gerekli bir motivasyondur.¹³

Bütün bunların başarılması, toplumda huzur v barışı sağılayacağı gibi, toplumun daha da kenetlenmesine yol açacak olumlu gelişme olarak değıerlendirilmelidir. Toplumun iki kanadından bir olan kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi yanında, eğıitim olanakları ile bu yolların açılması da kalkına için olmazsa olmaz bir gereksinimdir.¹⁴

¹¹ www.en.banglapedia.bd.

¹² <https://www.adb.org/projects/ln1298/main?order=title&sort=asc>.

¹³ <https://www.dhakatribune.com/bangladesh/2022/11/15/bangabandhu-railway-bridge-crossing-the-jamuna-in-5-minutes> Erişim 20.11.2022.

¹⁴ Bangabandhu **a.g.e.**, s. 95.

3.19. Yargı Denetim İle Garanti Altına Alınan Haklar

Bangladeş'te yargı bağımsızdır ve bundan ödün verileme kuralı kesin bir kırmızı çizgi olarak karşımıza çıkar.

Temel yasya uymayanlara karşı, ülkede herkesin yargı yolu açık bırakılarak, breylerin her an yüksek yargıya baş vurma hakkı garanti altındadır.

3.19.1. Çevre Hakkı Anayasada

Bnagladeş Anayasası, kişinin çevre hakları ile ilgili özel bir bölüm ya da madde içermemesine karşılık, açılan bir dava sonucu bunun bir hak olduğunu kabul ederek, bir içtihat oluşturma örneği vermiştir. Bu karara göre çevre hakkı, bir temel özgürlük ve hak olan çevre hakkı da, kişinin ayrılmaz bir bütün halinde yasal hakkı olarak tanımlanmış olmaktadır.

Kara da, temiz hava, temiz su, temiz çevre, yaşama hakkı kadar kutsal sayılarak, yasal destek ve koruma altına alınmıştır. Belirtilen ve 1972 Tarihli Bangladeş Anayasasına içtihat olarak eklenilen çevre hakkı, aynı zamanda yargıya çevre hakkının gerektirdiği sorumlulukların izlenmesi yanında, denetlenmesi gibi bir kutsal sorumluluk da yüklemiştir.¹⁵

3.19.2. Cinsiyet Eşitliği

Bangladeş'te kadın erkek arasında her türlü ayrımcılığa set çekmekte ve buuna engel olacak kurallar getirmektedir. Burada kadın ile erkelerin eşitliği ön planda yer almakta ve kadın haklarının da çağdaş normlara çıkarılması konusunda kurallar öngörülmektedir. Böylelikle kadınların da, erkekler gibidevlet hizmetinin her alanında, her görevnde yer almalarının yasal dayanağı ortaya çıkarılmıştır.¹⁶

Yalnız yüzyıllarca süren geleneklere sahip bir ülke olan Bangladeş'te hedeflere beklenen hedefe ulaşmak çok da kolay olmamakta ve zaman gerektirmektedir.¹⁷

¹⁵ <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-367.html> erişim 03.05.2022.

¹⁶ www.en.banglapaedia.

¹⁷ Sheikh Mucibur Rahman, **Unfulfilled Memor**, Dhaka, 2018, s. 235.

Ancak yasların, kadınların yanında ve onlara destek olması sonucu hızlandırmakta ve çok olumlu katkılar sağlamaktadır.¹⁸

3.19.3. Kadınlar Yüksek Yargı Üyesi

Kalkınmada kadına hak ettiği vermeyi ilke edinen Bangladeş, ona bir çok kurum ve kuruluşun kapısını açarken, bunlar arasında yüksek yargı da yer almıştır. Yargıda ve de özellikle yüksek yargıda kadını ön plana çıkarmaya çalışan Bangladeş, onlara bu alanda da görev vermeyi ön görmüş ve vermiştir.

Kadınların erkeklerle eşitliğini sağlamak konusunda kararlı olan Bangladeş'te, kadınların nerdeyse sıfır görev aldığı alanlardan bir de yüksek yargı idi. Öyle ki 2012 yılına kadar hiçbir Bangladeşli kadını yüksek yargıda görevli olarak görmek mümkün olmamıştı.

Ama alınan yasal önlemler sayesinde bu alanda da olumlu gelişmeler yaşanmış, yüksek mahkemede kadınlar görev almış ve sayıları ilk aşamada 6'ya varan kadın yüksek yargı bu yüksek mahkemede görev sahibi olmuştur.

Yüksek yargının yanında diğer mahkemelerde ki kadınların sayısı hızla artmış, sayıları 300'e yaklaşan kadın hakim, artık, söz konusu mahkemelerde adalet dağıtan konumuna yükselmişlerdir.

Bu arada dikkat çeken bir başka ilginç noktada da kadın hakimlerin kararlarının, adaletli, tarafsız ve çok yerinde olduğu gözlemleridir.

Bangladeş'te yoksulluğu ortadan kaldıran unsurlardan bir diğeri de, tarımda yaşanan çağdaşlaşma olduğu gözlerden kaçmamalıdır.¹⁹

Ülke, geleneksel tarımsal üretimden yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamış, tarıma makine de girmiştir. Bu adım üretim, artırmış, verimlilik, halkı gıda ihtiyacını karşılar

¹⁸ <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-367.html>.

¹⁹ <https://www.britannica.com/biography/Sheikh-Hasina-Wazed> erişim 10.11.2022.

düzeye çıkmıştır. Yapılan atılımlarla kurak mevsimde bile halkın ana gıda maddesi olan pirinç üretimi kurak dönemlerde bile sağlanır hale gelebilmiştir.²⁰

Bangladeş'te atılan adımlar ile pirinçte elde edilen rekolte, nüfusta yaşanan büyümeyi geçerek, toplumu açlıktan kurtarır hale gelmiştir.²¹

3.20. Ülkeyi Fakirlikten Kurtaran Kadın

Dünya Bankası raporları, Hasina'yı Başbakanlığı döneminde, Bangladeş halkını aşırı fakirlikten, orta gelir düzeyi olan ülkeler sınıfın soktuğunu da raporlarıyla Dünya kamuoyuna duyuruyordu. Başbakan bu başarılarına bir de cinsler arası eşitsizliği, yani kadın ve erkek ayrımının da sonuna getirmedeki başarıları ile de alkış topluyordu.²²

3.20.1. Parlamento Kadınlar Yükseliyor

Bangladeş Parlamento Başkanlığını 2011 yılından bu yana yürüten ve kendisi de bir kadın olan Shrin Sharmin Chaudhury'nin kadınlara çok olumlu bakışı ve yaklaşımı söz konusudur .Kendisi ile Bangladeş'in Başkenti Dakka'da, ulusal parlamento Jadia Sansgad'da yaptığım röportajda, döneminde kadın haklarının korunması, onlara ek kolaylıklar getirilmesi için özel çaba gösterdiğini vurguladı.2019 yılında gerçekleştirdiğim ikinci kez buluşma ve röportajda da artık kadınlara iç işleri bakanlığının kapılarının açıldığını, onların toplumun her kesiminde olduğu gibi polislik ve emniyet görevlerinin kapılarının açıldığından ve bunun hayata geçirildiğinden duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Shrin Sharmin',n en genç parlamento başkanı bir kadın olarak, o makama gelmesi, gelişme yolunda olan bir ülkenin, kat ettiği mesafeye gösteren gelişmelerden biri sayılmalıdır.²³

Parlamento Başkanı, Sharmin, daha önce Kadın ve çocuklardan sorumlu devlet bakanı olarak görev yaptığı dönemde de, kadınlara uygulanan cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması konusunda, büyük çabalar sarf ettiğini ve bu konuda önemli

²⁰ Eirik G.Janson, **a.g.e.**, s.21.

²¹ <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-367.html>.

²² World Bank Report (online erişim 10/01/2022 Saat 14:50) .

²³ Wikipaedia online11/07/2019Saat 14:30 https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eeyh_Hasina_Vecid)

mesafeler kat ettiğini belirtti. Shrin Sharmin, bu çalışmalarını kesintisiz olarak, ulusal düzeyde, kadınların ve çocukların her türlü eşitsizlikten, tehlikeden ve ayrımdan korumak için sürdürdüğünü söyledi.²⁴

Bangladeş Parlamentosu içinde kadınların varlığının artışı, Başbakanın kadın olması ile belirgin bir şekilde artış göstermiştir.

Bangladeş'te 1996 yılında parlamentoda ki 330 sandalyenin sadece yüzde 11'ini kadınlar işgal ediyordu.2001 yılında bu oran yüzde 15'e,2008'de de yüzde , 20.2'ye ulaşmıştı. O yıl, parlamentodaki kadın milletvekili sayısı, 71 olmuştu.

Hasina kadınların Konumunun Geliştirilmesi Politikası adlı bir program oluşturmuştu.

Bu program kadınların güçlendirilmesi, onların eğitilmesi, sağlıklarının korunması ve ölüm oranlarının düşürülmesi , erkekler ile olan eşitsizliğin giderilmesi, hedefleri yer alıyordu.

Buradan tüm Dünya'yı etkileyen bir ders ya da gelişme çıktı. O da, bir toplumun kadınlara verdiği değer ile, o toplumun başta ekonomi olmak üzere, her alanda kat edeceği olumlu gelişmeleri gösterdi.

Bu çabalar çok kısa zamanda da olumlu sonuç vererek, Bangladeş'i 145 ülke arasında, kadın erkek eşitsizliğini gidermede, 64. Sıraya yükseltti.²⁵

Bu sıralamada Sri Lanka 84, Hindistan 108 ve Pakistan ise 144. Sırada yer almaktalar.²⁶

Bunun yanında en üst düzey, Sayılan birinci sınıf görevlerde kadınların oranı 2010 yılında yüzde 18'e, 2013 yılında ise yüzde 21'e ulaştı. Bu arada Bangladeş'i

²⁴ <https://www.britannica.com/biography/Sheikh-Hasina-Wazed>.

²⁵ <https://www.britannica.com/biography/Sheikh-Hasina-Wazed>.

²⁶ Infogalactic_ the planetary knowledge core_.

Büyükelçi olarak temsil eden 8 de kadın büyükelçi görev aldı. İki kadın da büyükelçi unvanı ile 2015 yılında, Kadın ve Çocuk Sorunları bakanlığında göreve getirildi.²⁷

3.21. Turizm Atılımları

Ülkelerin ekonomisine, turizmin katkısının ne derece önemli olduğunun bilincindeki Hasina, Bangladeş'in sahip olduğu değerlerin Dünya'ya tanıtılması için ciddi çabalar da göstermekten geri kalmıyor. Ülkesinde bulunan tüm kurumları, turizm ve olanaklarını dış Dünya'da tanıtmaya davet eden, Hasina, özellikle toplam nüfusu 1 milyar 800 milyona yaklaşan Müslüman Dünyasından umutlu.

Bu insanların korona öncesi 200 milyondan fazla dış seyahat yaptığını dikkat çeken başbakan, bu kesimin yolculuk planlarına Bangladşi almalarının, çok yönlü yararlar getireceğini sürekli olarak dile getiriyor.

Turizmin Bangladeş için önemli bir hedef olmasıyla, Dünya'nın en büyük Mango (mangrove) ormanları, Bangladeş'in sembol hayvanı Bengal kaplanı, kayıp şehir, Sundurban Ormanları, Panama şehri, birbirinden güzel ormanlar ile sayısı 110'u aşan tatlı çeşidiyle, ile milli yemek Bryani de turistleri cezbedecek unsurlar olarak ön plana alınmıştı.

Hasina, turizmin gelişmesinin, yerel halkı yerleşmiş olduğu bölgede yani, yerinde tutacağını, onların gelir düzeyinin artacağını, dış Dünya ile kültürel alış veriş yapma olanaklarını da bulacakları hedefiyle hareket etmeye ağırlık vermeyi yeğlemişti.²⁸

Bu arada, Dünya'nın en uzun ve kesintisiz yaklaşık 110 (yüz on) kilometre olan Cox's Bazaar sahilleri ile, yüzlerce çeşit balık da, turistler için adeta bir cazibe merkezi olarak turizm atılımında ön plana çıkarılarak, ülkeye gelecek turistlere sunulmuştu.²⁹

²⁷ Sheikh Hasina, **a.g.e.**, s. 205.

²⁸ https://www.researchgate.net/publication/314550417_Tourism_in_Bangladesh_Present_Status_and_Future_Propects.

²⁹ [https:// Ministry+of+Civil+Aviation+and+Tourism of Bangladesh](https://Ministry+of+Civil+Aviation+and+Tourism+of+Bangladesh).

3.22. Dünya Bankası

Dünya Bankası tarafından her ülkedeki gelişmelerin izlenmesi gibi Bangladeş de açlıkla mücadele çabaları dikkatle izlenerek, burada elde edilen başarılar, tabloda görüldüğü gibi, benzer ülkelere örnek olarak gösterilmiştir

Ana temamız olan yoksulluk konusun bir kez daha hatırlayacak ve göz önüne alırsak, en basit anlamıyla, bunun, insanların en basit gereksinimleri olan, hatta ekmek ve suya kadar indirgeyebileceğimiz gereksinimlerine ulaşamamalı olarak nitelendirmek mümkündür. Tabii burada şuna dikkat etmek gerekir ki, bu kavram kişilere ve onların sosyal statüleri ile sahip oldukları maddi güççe göre de değişmektedir.

Bunu şöyle de açıklamak mümkündür, kişinin en son model telefona ya da bir otomobil modeline ulaşamaması mı fakirlik, ya da diğer adıyla yoksulluktur?

Ya da bir başkasının maddi olanaksızlıklar nedeniyle, günlük minimum gıdasını satın alamaması mı?. Son model araç ve gerece ulaşamayan da kendini göreceli yoksul sayabilecektir. Fakat bu bizim temamız olan yoksulluk sınıflandırmaları yahut ta tarifine uymayacaktır.

Dünya çapında bir yoksulluk tarifi ve sınırı çizilmeye çalışılmış ve bu konuda bir fikir birliği olmuştur denilebilir. Bu geniş kabul ve yaklaşımda, günlük geliri 1.9 Amerikan dolarının altında olan insanlar yoksul olarak görülmektedirler.

Fakat bu rakam ile bu 1.9 dolar sınırı, yaşadığımız Dünyada her kişi ya da toplumu net olarak tarif edememekte ve herkesi kapsayamamaktadır .Yani bir küresel fakirlik belirtilmesinde bu yaklaşım tam doğruyu ortaya serememektedir.

Yaşadığımız günümüz Dünyasında, yoksul ülkeler ile gelişmiş ülkelerin yoksulluk tarifleri birbirine yakın olsa bile, sınırları birbirinden farklıdır ve değinilen genel kabul görmüş 1.9 dolar bunu karşılayamamaktadır. Yoksulluk doğal olarak ülkeler, kıtalar ,toplumlar ile coğrafi alanlarda da hem farklılık arz eder, hem de algılanışı farklı bir olgudur.

Yoksulluğun en şiddetlisi ya da en uç sınırı olarak kabul edebileceğimiz ‘mutlak Yoksullukta, birey gereksinimi olan n alt düzey gıdasını sağlayamaz ve gerekli kalorisini alamaz olarak beslenmesini gerçekleştiremez. Bunun yanında bir başka yoksulluk türü olan, ‘görece yoksullukta’ ise durum farklıdır.

Görece yoksullukta, artık ana hedef ya da gereksinim, sadece en gerekli temel beşsin ve kalori olmayıp, buna artık sosyal ihtiyaçlar da eklemektedir. Burada biye üyesi bulunduğu toplumun sosyal yaşamının gerektirdiği sosyal aktivite ve etkinliklerden de pay almayı hedeflemekte, bunları gerçekleştirip, gerçekleştirememe durumuna göre sosyal statüsü hakkında karara varmaktadır.

Bu değerlendirme ışığında yoksulluk türlerinin karşımıza çıkış sıklığını ele aldığımızda, mutlak yoksulluk adeta geri kalmış yoksul ülkelerin, bir başka sınıflandırması olan göreceli yoksulluk ise daha çok gelişmiş ülkelere de karşımıza çıkar. Başka bir değerlendirmeyle, mutlak yoksulluk, ger kalmış, görece yoksulluk ise yani gelişmiş ülkelerin kaderi gibi bir sonuca ulaşılabilir.

Yoksulluğu genel anlamda küresel düzeyde ele alıp, değerlendiresek zaman sorunun sınır aşan bir problem olduğu gerçeğiyle de karşılaşırız .Bu defa artık sorun küreselleşmiştir ve çözümü için de küresel düzeyde önlemlere başvurulması gerçeği önümüze gelir.

Küresel anlamda yoksulluğu değerlendirdiğimizde, bunun düşük düzeyde, ılımlı veya şiddetli düzeyde olduğunu izlemek mümkündür. Tabii bu kavramlar da net çizgi ve sınırlarla ortaya konulamamaktadır.

Yoksulluğun küresel düzeyde ve Dünya üzerinde kaldırılabilmesi ya da en düşük düzeye indirilebilmesi için, Birleşmiş Milletler (BM) devreye girmiş ve hem mücadele hem de tarifinde değişik yaklaşımlar ortaya koymuştur. Bu yaklaşımlarda dikkat çeken, yoksulluğun daha geniş bir anlayış ve perspektifle değerlendirilmiş olmasıdır.

Tarihi geçmişi çok eskiye dayanmasa bile BM, konuyu sistematik olarak 1997 yılından bu yana belli bir disiplin çerçevesi içinde değerlendirmeye başlamıştır.

Burada en dikkat çeken ise artık beşeri kalkınma endekslerine baş vurulması ve tarifler yanında, mücadele yanında başarının da bu ölçeklerle açıklanması olmuştur.

Bu ölçekler ise, ortalama yaşam ,okur-yazarlık durumu, çocuklarda ortaya çıkan çocuk ölümleri, veya reel satın alma gücü gibi temel dayanakları içerir ve kalkınma indeksinin çatısını oluşturur. Kısaca bazı başlıkların değinildiği bu ölçütlerin sayısı 17'ye kadar ulaşabilmekte ve BM'in yoksulluk çalışmalarında kullanılmaktadır.

Küreselleşme, yaşadığımız dönemin son yıllarında beklenmedik bir hız kazanmış ve kaçınılmaz bir şekilde tüm Dünya'yı içine azalmış bir gelişmedir. Dünya'da henüz hiç bir ülke bu gelişmeyi durduramamış, aksine etkise altında kalmıştır

İşte bu olgu, günümüz çok sayıda ülkesinin henüz bağımsızlıklarını kazandığı, bağımsızlık üzerinden çok fazla bir zaman geçmeden, bu ülkelerin karşısına çıkmıştır. Bu genç ülke veya devletler sosyal kalkınama ve refah için dış borca sarılmışlar, sonucunda da daha da fakir hele gelmiş ve yoksulluk sarmalında tikanıp kalmışlardır. Bu ise onları yabancı sermaye bağımlı, sürekli borç almakla yüz yüze olan bir konuma düşürmüştür.³⁰

Dünyamız 2022 yılında 7.6 milyarı aşan bir nüfusa sahi haldedir. Ancak bu nüfusu oluşturanlar arasında 1.3 milyar insan yoksulluk sınırları içinde yaşam mücadelesi vermeye çalışmaktadırlar. Yoksulluktan en şiddetli şekilde etkilenenler ise çocuklardan oluşmaktadır. Söz konusu 1.3 milyar yoksul insanın ise 736 milyonunu şiddetli yoksulluk içinde görüyoruz .Bu aşırı yoksulları da bölge ve kıta bazında değerlendirdiğimizde, çoğunluğun Güney Asya kıtası ile Afrika'da sahra altı ülkelerinde kümelenmiş oldukları ortaya çıkmaktadır.³¹

İşte daha önce değindiğimiz 1.9 dolar sınırı burada kendisini göstermektedir. Çünkü sahra Altı Afrika'sının nüfusunu oluşturanların yüzde 80 civarında ki bir bölümü, söz konusu 1.9 dolarla yaşam mücadelesi vermek zorundadır.

³⁰ <https://www.buildon.org/get-involved/get-updates/the-global-education-crisis>.

³¹ <https://prezi.com/-bt0brsk9srh/banglades-egitim-sistemi/>.

Yoksullukla mücadelede karşımıza çıkan önemli engellerden biri de aşırı nüfus artışı oluşturmaktadır. Yani artış, söz konusu ülkenin kalkınma hızından daha yüksek ise, ülke artık yoksullaşacaktır, gelir dağılımı bozulacaktır. Normalin üzerinde nüfus, yapılması gereken alt yapıya yönelik yatırımları etkisizleştirecek, bunları toplumun geneline yayılmasını geciktirmektedir. Aşırı nüfus artışı, sağlıktan, eğitime kadar değişen alanlarda olumsuzluk yaratacak, kalkınmayı, dolayısıyla da insani kalkınmayı hem geciktirecek hem de zorlaştıracak, yoksulluk ise hakimiyet alanını genişletecektir.

Bunun bir başka olumsuz etkisi ise, kırlardan, kentlere olan göçü körüklemesinde görürüz. Kentlerde yığılmalar, plansızlık, işsizlik gibi etkenlerle bu kez de kent yoksulluğu ile yüz yüze geliriz.³²

3.23. Slogan ‘ Herkese Eğitim ‘

Ulusal kalkınmada eğitimin önemini kavrayan Bangladeş, bu konuda ciddi ve kararlı adımlar atmayı kararlaştırmıştır’ Eğitim Herkese ‘sloganını benimseyen yönetim, bu amaçla okullarda ki kitaplar ile ders malzemelerinin ücretsiz olarak öğrencilere verilmesi yanında, gıda ve beslenme yardımlarını da programlarına almıştır.

Bu katkıları tüm ülke düzeyine yaymayı öngören yönetimi asıl hedefi her okul çağındaki çocuğu okullandıran ve eğitime katmak olmuştur. Bu slogan aynı zamanda eğitimin zorunluluğunu da günlük yaşama uyarlamış bulunmaktadır.

Bu girişimle okur yazarlık oranının yükseltilmesi, bunun ülkenin tümünü kapsayacak olması ve ülkenin eğitim sayesinde kalkınmasının önünün açılması hedeflenmiş bulunuyordu.

Bir Güney Asya ülkesi olan Bangladeş’in sadece iki kara komşu ülkesi bulunmaktadır Bunlar ise Battıda Hindistan ve Güney Doğusunda ise myanmardır (Burma).Ülke bir nehirler ülkesidir .Bir dönemler sayıları 1100 olan bu nehirler

³² <https://populationmatters.org/the-facts-numbers/?gclid=112>.

,günümüzde gerek kullanım hataları ve gerekse de küresel ısınma nedeniyle 700 civarında kalmıştır.

Bir delta ülkesi olan Bangladeş'in 3 temel ya da ana nehri bulunmaktadır. Bunlar Ganj, Brahmaputra ile Meghna nehirlerinden oluşmaktadır. Ülke bağımsızlığının henüz ilk 50. Yılındadır. Bağımsızlığına, ülkenin büyük önderi ve atası, halkının ona verdiği unvan olan Banga Bundhu yani Sheikh Muciür Rahman önderliğinde 1971 yılında kavuşmuştur.

Henüz 50 yaşının başlarında olan bu genç devlet kısa dönem de dahil olmak üzere kendine büyük hedefler seçmiş ve bu vizyon doğrultusunda çaba ve gelişmelerini sürdürmektedir.

Ülke 2021 yılında benimsediği orta gelir düzeyinde, fakirliğin geriletildiği, asgari insani gelişme düzeyinin yaşama geçirilmiş olduğu hedefine neredeyse tam olarak ulaşmış bulunmaktadır

Elektriksiz köy kalmamış, içme suyu köyler dahi halkın yüzde yüzüne ulaştırılmış, kız çocuklarının okullandırılmasında hedefler yakalanmış bulunmaktadır. Ülke günümüzde dijital bangaldeş olma yanında orta gelirli ülkeler sınıfında yer almaktadır.

Tüm bu gelişmelere karşın, toplumda çok zenginler ile fakirler arasındaki uçurumun kalktığından söz edemeyiz, ancak bu konuyu çözme çabalarının sürdüğünü de vurgulamak gerekir.

Doğumların aşırı yüksek olan hızının düşürülmesinde, örneğin Çin Halk Cumhuriyetinde yaşanan zorunlu tek çocuk uygulamasına Bangladeş'te geçilmemiştir..

Burada insanlar eğitim, ikna, kapıdan kapıya yapılan çalışmalar tercih edilerek, 1970'lerden günümüze oneli adımlar atılabilmiştir. Örneğin 1970 yılında kadın başına düşen ortalama 6.95 olan çocuk sayısı 10 yıl sonra, 1980'de 6.36.'ya

düşürülmüş, devam eden çabalarla,1990'da 4.50 ve 2017 yılında da 2.06çocuğa indirilmesi başarısı yakalanmıştır.³³

Bir çok bilim adamına göre, bu oran bir toplumda sürdürülebilirliğin gereği olan bir orandır ve hatta ideal oran olarak nitelendirilebilmektedir. Bu oranla, aşırı nüfuslanmaktan kurulan, Bangladeş, kaynaklarını yeterli bir oranda, kalkınmaya ve alt yapı yatırımlarını yerine getirmeye yönlendirebilecek, yoksulluktan kurtulmada daha olumlu bir adım atabilecektir. İşte burada bir başarı da gözler önüne gelmektedir.³⁴

Bu başarıda özellikle yönetimin, din adamlarıyla işbirliği, onların desteğini alması, din adamlarının, gerek kadınları ve gerekse de erkekleri, az çocuk sahibi olma ile nüfus planlamasına ikna etmelerinin de ciddi katkısı oldu.

Bangladeş'te 1971 yılında 67 milyon800 bin olan nüfus, 1980 yılında,80 milyon 600 bin sayısına ulaşmıştır Nüfus artışı kontrol altına alınıncaya kadar süratle büyüyen, ülke nüfusu 130 milyonlara ulaştığında, eğitim ve gönüllülüğe, aynı zamanda da ikna etmeye dayanan yaklaşımla, hızı düşürülmüştür Bu anlamda benzer ülkelere örnek olabilecek bir başarı yakalanmıştır.

Ülkede birçok yerde karşımıza çıkan, kırdan, kente göç olgusuna burada da rastlarız. Kentlerde bulunan nüfus geride bıraktığımız 2015 yılında yüzde 30 iken, bunun 2030 yılına kadar yüzde 40'a çıkacağı yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır . Başkent Dakka ise (Dhaka) ise en kalabalık kent olma özelliğini taşıyor ve sürekli aldığı göçlerle nüfusu da kabarmaya devam etmektedir. Kentin gelecek yıl (2023) nüfusunun 23 milyona ulaşabileceği tahminleri vardır.³⁵

Bir dönemlerin sefalet ve fakirliğin örnek üyesi olarak gösterilen Bangladeş, geride bıraktığımız 20 yılı başarılar ile donatmış, ekonomide yarattığı bu başarılar ile artık yardıma bağımlılıktan kurtularak, ticarete usta bir aktör olmayı başarmış bulunmaktadır .Artık Bangladeş günümüzün, düşük orta gelirli kategorisinde yer almakta, buradan da yukarılara tırmanmak için, tüm çabalarını seferber etmiş

³³ www.dw.com.

³⁴ <https://www.dandc.eu/en/article/how-bangladesh-reduced-average-number-children-woman-mere-21>.

³⁵ <https://populationmatters.org/the-facts-numbers/?gclid=CjwKCAjw>.

bulunmaktadır. Bangladeş yatırımları çekerek, büyüme ve gelişmesine katkı sağlama çabalarını aralıksız sürdürmektedir .Bu ülkenin işçi gelirleri sağlamasında attığı akıllı adımlar, ekonomiyi canlandırmakta ve ona sürat kazandırmaktadır.

Ülkenin Dünya’da en çok dikkat çeken başarısını da hazır giyim sektöründe yaptığı başarılar olmuştur. Ucuz iş gücü de Bangladeş’te akıllıca kullanılan ve yönlendirilen bir başka avantajı halindedir.

Başarılamamıştır. Hazır giyim sektörü ve işçi gelirleri ekonominin en dinamik olduğu alanlardır. Bangladeş, ülkenin tek bol kaynağı olan düşük ücretli, emek yoğun iş gücünü iyi bir şekilde kullanmaktadır.

Bangladeş çıktığı kalkınma, sanayileşme, sosyal adaleti sağlama ve gelir paylaşımında eşitliği sağlama yolunda, belki tüm hedeflere henüz yüzde yüz ulaşmış durumda değildir.

Ama ana hedeflerine ulaşma çabalarını sürdürümken, bir yandan da bilgi teknolojileri üretiminde önemli gelişmeler kat etmeyi başarmış bulunmaktadır. Bu ülke bu alanda artık Dünya ülkeleri arasında hatırı sayılır bir konuma ulaşmış bulunmaktadır. Günümüz Bangladeş’i, gelişmiş ülkeler ve teknoloji liderleri olarak tanımladığımız, içlerinde Japonya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve İngiltere’nin de bulunduğu yerlere teknoloji ürünleri ihraç etmesiyle dikkat çekmektedir.

Bu gelişimlere, kalkınma yolunda olan bir ülkenin de teknolojik atılımlar gerçekleştirebileceğini ve finans konusunu da çözebileceğimin göstergesi olarak nitelenebilir.

1865 Yılında kurulan ve İngiltere merkezli, The Hong Kong Shanghai Bank Corporation yani kısa adıyla HSBC ,Bangladeş’i iş yapılabilir ve güvenilebilir 10 ülke arasında Dünya kamu oyu ile paylaşmıştır. Bu kurum tarafından, ’Ticarette en güvenilir ülkeler ‘ kategorisine giren, Bangladeş, bunun yanında da yine uluslararası güvenilirlikleri olan kurumlardan, J.P morgan’ca, öncü beşli (Frontier Five) Goldman Sachs’ca da BRICS ülkelerinin, Çin Halk Cumhuriyeti’nin, Güney Afrika ile Rusya

ve Hindistan'ın da içlerinde yer aldığı, poransiyel ekonomik varlık taşıyan geleceğin 11'i (Next 11) arasında zikredilmiştir.³⁶

Bangladeş Halk Cumhuriyeti'nin dış ticaret veriler 2015 yılından itibaren kamuoyu ile paylaşılmaya başlanmıştır. Bu veriler ise gümrük tutanaklarından oluşmaktadır.

Kalkınma, yoksulluğu yenme azmi ve kararlılığında i bu ülke yeterli kaynaklara sahip olmaması nedeniyle, bazı hammaddelerde dışa bağımlı konumdadır. Bu ise zaman zaman dış ticaret açığında yükselmeler yaşanmaktadır. Ülkenin temel ihracat kalemini oluşturan RMG (Ready Made Garment Hazır Giyim Sektörü) ülke iplikte ithalat bağımlısıdır.

Ülke dışına işgücü yani işçi ihraç eden ülke, bu kesimin yolladığı dövizlerle, dış ticarete yaşanan açığı kapatma yoluna gitmektedir. Bangladeş dışında ki ülkelerde çalışan işçilerin yolladıkları dövizler, covit 19 salgını öncesine kadar, yani 1013-18 yıllarını kapsayan 6 yıl boyunca, ülkenin milli gelirinin yüzde 8 civarındaki bir payını sağlamıştır.

Bir Güney Asya ülkesi olan Bangladeş, bir dönemler ekonomide yaşadığı ciddi sıkıntıla nedeniyle En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) statüsünde yer alıyor ve belirli ekonomik ayrıcalıklardan yararlanıyordu. Bunlar arasında Avrupa Birliği'nin sunmuş olduğu Genelleştirilmiş Ticaret Sistemi, önemli avantajlar sunuyordu.

Toplam 48 ülkeden oluşan EAGÜ ülkeleri, kendilerine bu olanağı sunan ülkelere yönelik ihracatlarında birçok avantaj ve sıfır gümrükten yararlanabilmekteydiler. Bu olanağın tek istisnasını ise silah ile askeri mühimmat ve teçhizat oluştuyordu.³⁷

Bangladeş Halk Cumhuriyeti, ekonomide ve kalkınmada ki başarıları nedeniyle 2024 yılında EAGÜ statüsünün kendisine verdiği ve tanıdığı avantajların dışında kalacaktır. Bunun yanında AB gibi Dünya Ticaret Örgütü (WTO), bütün

³⁶ **Dünya gazetesi**, 11.02.2020.

³⁷ <https://www.exportgenius.in/import-data/bangladesh/mirror-set.php>.

EAGÜ üyelerine bir çok yerde kotasız ve gümrüksüz satış hakkı tanınması konusunda aldığı karar da bu ülkelere önemli ekonomik kalkınmada yararlı olmaktadır.

Dünya'ya entegre olmaya kararlı olan Bangladeş, yer yüzünde bulunan çeşitli organizasyonlarda yer almakta, bu organizasyonların kendine sunduğu avantajları kullanma yolunu seçmiştir. Bu bölgesel organizasyonlar ve blokların sunduğu olanak ve fırsatlar kalkınma, dış ticaretin geliştirilmesinde basamak rolü oynamaktadır.

Bangladeş'in içinde yer aldığı Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi ve kısa adı SAFTA ile, Asya-Pasifik serbest ticaret organizasyonu olan Asian-Pacific Organization (APA) dikkat çekenler arasında ön plana çıkar.

3.24. Neler Satıyor

Ülkenin ihracatında; hazır giyim, bunun yanında, ayakkabılar, jüt ile jüt ürünleri, dondurulmuş deniz mahsulleri,, der mamulleri ile çay, Dış alımında da, her türlü, petrol yağları, pamuk, tekstil üretim makineleri işe teçhizatları, plastik ürünler, tarım ve çeşitli gıda ürünleri ve demir çelik önde gelenler arasında yer alır. Bangladeş'in önde gelen ihraç pazarları arasında ise, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Federal Almanya, İngiltere (UK), Hollanda ve Fransa, en çok dış alım yaptıkları ise, Çin Halk Cumhuriyeti Hindistan, Singapur, Endonezya Cumhuriyeti ile Hong Kong'dur.³⁸

Bangladeş ekonomisine yönelik çalışma yapan ve öngörü sunan araştırmacılar, yüzde 7 oranında kalkınma hızını süründürmesinin, ülkenin kalkınmasında lokomotif işlevi göreceğini ve ülkenin süratle gelişmiş ülkeler düzeyine çıkışını hızlandıracığı komsunda hem fikirdirler. Böylelikle yoksullukla mücadelede de ciddi gerilemeler yaşanabilecektir.³⁹

Hal hazırda Bangladeş'in hedefine tam ulaşamamasında ki en büyük engel tasarrufa yaşanan sorunlardır. Şöyle ki, yurt içi tasarruf oranı, milli gelirin yüzde 20'si, yatırımların ayı da yüzde 25 civarında seyretmektedir. Toplam yatırımlarda ise inşaat

³⁸ <https://www.exportgenius.in/import-data/bangladesh/mirror-set.php>.

³⁹ https://www.wfp.org/countries/Bangladesh?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign

sektörü yüzde 75 ile zirvede bulunmaktadır. Özel sektör de yatırımlara büyük bir iştah ile sarılmış ve ciddi oranda paya sahi olmuştur. Öyle ki özel sektör ayı genelde yatırımların 2/3'ünü yakalar düzeye çıkmıştır.

3.25. Türkiye – Bangladeş Siyasi İlişkileri

Türk ve Bangladeş halkları arasında, artı çağdaş tarihçilerinde kabul ettiği çok eskiye dayanan ilişkiler söz konusudur. Öyle ki, Orta Asya'dan göç eden Türk boylarının, Güney Asya'ya inerek buralarda idareler oluşturup devletleştikleri artık bilinen bir gerçektir. Bu Türk soylu boylara Mogul adı verilmektedir. Bu boyların Moğollar ile karıştırılmaması özel önem taşımaktadır.

Günümüzde dahi devletimizin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün izinden giden, onun prensiplerini benimseyen bir kurucu lider olan Sheikh Muciur Rahman ile gururlanan Bangladeş kurtuluş savaşımızda tüm gücü ile yanımızda olmuştur

Mili Mücadeleye Bangladeş halkı camilerde başlattığı çağrılarla yardım toplamış, bunun anında kadınlar ziynet eşyalarını bağışlayarak, Türklerin milli mücadelesini desteklemişlerdir. Bu halkın Türklere yakınlığı daha Cumhuriyetimizin ilan bile edilmediği 1921 yılında yazılan bir destansı şiirle abideleşmiştir. Bangladeş'in ulusal şairi Kazi nazrul İslam'ın 1921 yılında, ulu önder Mustafa Kemal için yazmış olduğu 'Kemal Pasha' adlı destansı manzumesi, Bangladeş'te ders kitaplarında yer almaktadır. İki halk arasında kan bağıyla ortaya çıkan yakınlık, demokrasinin ve laikliğin benimsenmesiyle, aynı zamanda kalkınma yolunda aynı yolun izlenmesiyle daha da yakınlaşmıştır.

Ülkenin en kalabalık ,ve büyük kenti olma özelliğini de taşıyan Dakka'da (Dhaka) ve yine en büyük liman olmasıyla tanınan Chittagong'da günümüzde iki Bulvarın adı Mustafa Kemal Atatürk adındadır. Dağan Bunya'da bulunan bir lisenin de adı 'Atatürk Model Lisesi' iken, bir kıışlada da yine bir dil öğrenim enstitüsüne yüce Atatürk'e izafeten onun adı verilmiş bulunmaktadır.

Akraba Bangladeş halkının gösterdiği bu yakınlık karşılıksız kalmamış, ülkemizde de Ankara’da bir caddeye, Bangladeş’in kurucusu ve unutulmaz lideri Sheikh Mucibur raman’ın adı ile gerekli jest yapılmıştır. Caddenin adı bilahare Bangladeş Halkının atası olan ve halkının ona unvan olarak verdiği Sheikh Mucibur Rahmanın unvanı olan Banga Bandhu Bulvarı olarak yeniden adlandırılmıştır.

Türkiye 1974 yılında bağımsızlığını kazanan Bangladeş devletini tanımak için 22 Şubat 1974 tarihine kadar beklemiştir. O dönemdeki adı İslam Konferansı Örgütü’nün) adıyla çalışmalarını yürütmekte ve fonksiyonunu sürdürmektedir. Pakistan’ın Lahor kentinde düzenlenen zirve, tanımamızı sağlamış ve ardından da Büyükelçilik atanması aşamasına gelinmiştir. İslam Kalkınma Örgütü ise günümüzde İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT adıyla çalışmalarını yürütmekte ve fonksiyonunu sürdürmektedir. Bangladeş Türkiye Büyükelçiliğini 1981 yılında açarken, Türkiye bunu 5 yıl önce gerçekleştirerek, Dakka büyükelçiliğini 1976 yılında açarak, bu adımı atmıştır.

Karşılıklı elişen ilişkiler ışığında, Türkiye’nin Bangladeş’in Başkenti Dakka’da bulunan kançılaryası, Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu tarafından 2020 yılının Aralık ayı içinde hizmete sokulmuştur.

3.26. Medya Ve Kalkınma

Günümüz Dünyasında, medyanın kalkınmadaki önemi yadsınamaz. Kalkınmışlık göstergelerinden birini artık tv istasyonları sayısı, internete erişim, cep telefonu sayısı gazete ve dergilerin sayısı ile bağımsızlıkları da oluşturmaktadır.

Bu anlamda Bangladeş’te devlete ait tv istasyonları yanında, özel tv ler de yayınlarıyla dikkat çekmektedir.

BTV (Bangladeş TV) devlete ait bir tv dir. Yine uydudan yayın yapan BTV ülke içinde ve dışında ki hedef kitleye ulaşmaktadır. Günümüzde 41 TV istasyonunun 26 tanesi ise özel sektörce kurulmuş ve medyada ki yerini almıştır.

Bangladeş'te, müzik ile haber ağırlıklı çok sayıda FM radyo da kurulmuş bulunmaktadır.⁴⁰

Bangladeş, sosyal kalkınmaya verdiği öncelik doğrultusunda, askeri harcamalarda elinden geldiğince kısıtlamaya yönelmiş ve buradan yaptığı tasarrufu, halkın öncelikli gereksinimlerine harcama yolunu seçmiştir. Aşağıda yer alan tablo bu savı, doğrulamakta ve savunma giderlerini payının , milli gelirdeki payını gözler önüne sermektedir.

Askeri Harcamalar

1.2% of GDP (2020 est.)

1.3% of GDP (2019)

1.3% of GDP (2018)

1.2% of GDP (2017)

1.4% of GDP (2016)

Dünya Sıralamasında 107.sırada

Asker ve Güvenlik Glerinin Personel Sayısı :

Değişik kaynaklara göre, toplam asker ve silahlı kuvvetler gücü 165.000 olarak bulunmuştur. Bu sayının135.000'ini kara kuvvetler, 15.000 kişisini Deniz Kuvvetleri ile geri kalan 15.000'ini de Hava Kuvvetleri Mensuplarından oluşmaktadır.⁴¹

Askeri Teçhizat ve Silahların Kaynağı

Bangladeş silahlı kuvvetlerinin, araç gereç ve teçhizatının büyük çoğunluğunun kaynağı Rusve ,Çin yapımına ve bu ülkelerin üretimine dayanmaktadır .özelikle 2010 yılından bu yana bu eğilimin daha da arttığı rahatlıkla gözlenebilmektedir.

⁴⁰ <https://www.discoverybangladesh.com/meetbangladesh/media.html>.

⁴¹ <https://tradingeconomics.com/bangladesh/military-expenditure#:~:text=Military>.

2021 yılında ise teçhizat ve silah satışında Çin Halk Cumhuriyeti malzeme, araç ile silah ve teçhizatın net bir artış yaparak öne geçtiği gözlenmiştir. Bangladeş 2021 yılında aldığı bir kararla, ordusunu modern silahlarla donatma konusunda adımlar atmaya ve bunu hayata geçirmeye başlamış bulunmaktadır. Bu karada özellikle deniz kuvvetlerine yönelik adım ile atılımlar dikkat çekmektedir.

Askeri Konuşlandırmalar

Dünya ülkeleri arasında, ülkesi dışına silahlı güç gönderme konusunda Bangladeş'in dikkat çekici bir önceliği göze çarpmaktadır. Özellikle Bangladeş, ihtiyaç duyulması halidne Birleşmiş Milletler (UN) barış gücüne her zaman en büyük katkıda bulunan, istenilen çatışmalı bölge ve ülkelere asker göndermekte her zaman ön planda yer almaktadır. Bangladeş bu özelliğini Birleşmiş Milletlere (United Nations) üyeliğine kabul edildiği 1974 yılından, günümüze kadar hiç ödün vermeden sürdürmüştür .Bu güçler BM'nin Barış Gücü kuvvetleri emrinde görev yürütmektedirler.

Ülke dışında konuşlandırılan Bangladeşli askeri gücü irdelersek, bunun sayısının 5 bin 500 olduğunu görürüz. Barış gücünde görev alan Bangladeşli, askerlerin 1325 kişilik bölümü Merkezi Afrika Cumhuriyeti'nde (MINUSCA), 1625 kişilik bir bölümünün Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde (MONUSCO) da görevli olduğunu görürüz.

Ayrıca bütün bunlara ek olarak Lübnan'da 175 polisin,110 0Mali'de,,280 polis ve 1625 askeri personel, Güney Sudan'da görev yaptıklarını izleyebilmek mümkündür.⁴²

3.27. Denizlerde Yaşanan Tehditler

İçinde bulunduğumuz dönemlerde özellikle Endonezya, Filipinler, Afrika açıklarıyla, içine Bangladeş'i de alan okyanus ile denizlerde ticareti tehdit eden olaylarda artış yaşanmaktadır. Çeşitli milliyetlere mensup, deniz korsanları, özellikle

⁴² <https://peacekeeping.un.org/en/military>.

ticari gemilere saldırmakta, onları ele geçirmekte ve mallarına el koyarak yağmalamaktadırlar. Hint Okyanusu açıklarında karasuları olan Bangladeş de bu tehditlerden nasibini almaktadır .Uluslararası Deniz Bürosu açıklamalarına göre, bu sularda yaşanan korsanlık ile saldırı olayları 2020 yılında bir önceki yıla göre hissedilir bir artış göstermiş bulunuyor.

Bu yaşanan olumsuzluklar ticaret güvenliğini sarsma yanında, ekonomik işleyişi e baltalamakta ve ekonominin normal işleyişini sekteye uğratmaktadır. Bu tehlikenin önüne geçmek isteyen Bangladeş, elinde ki tüm olanakları seferber ederek, gelişmesini, kalkınmasını engellemeye yönelik bu benzer girişimleri, ortadan kaldırma çabası içindedir.⁴³

3.28. Zorunlu Askerlik Görevi

Askeri harcamalarını sınırlı tutarak, buraya ayıracağı bütçeyi, toplumun başka ihtiyaçlarına yönlendiren Bangladeş, bunu kalkınma, gelişme yolunda kullanma yolunu seçmiştir. Ordunun giderleri 1990'lı yılların sonlarına kadar, bir gerilla hareketi olan Chittagong Hills olaylarına yönelmiş, bunun için çok ciddi masraflar ile bedel ödenmek zorunda kalınmıştır.

Bu sorunun Başbakan Sheikh Hasina tarafından barış yoluyla çözülmesinin ardından, ordu kendi asli görevine dönmüş ve, sınır güvenliği yanında iç huzur ve barışın sağlanmasını üstlenmiştir. Ordunun 2030 yılına kadar süren dönemde modernliği yakalaması programı da planlar içine alınmıştır.

Bangladeş genç bir devlet olarak, geride bıraktığı yıllarda, sel baskınları, hortumlar, kimi dönem açlık ve yoksullukla boğuşmuş bir ülkedir. Fakat kalkınma azmi ve çağdaşlık yanında teknolojiyi de yakalama azmi, onu geride bıraktığı bu olumsuzluklardan süratle uzaklaştırmış ve gelişme yolunda dev adımlar attırmıştır.

Öyle ki günümüz Bangladeş'i, bilgi teknolojileri alanında dev adımlar atmış ,bu alanda ki dev ülkeler olan Japonya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri (ABD),

⁴³ www.en.banglapedia.bd.

Güney Kore yanında Avrupa Birliği üyesi olan Fransa, Almanya ile İngiltere ile boy ölçüşür ve yarışır konuma gelmiştir.

Bangladeş söz konusu bilgi teknolojisi ürünleri adı geçen bir çok ülkeye ihraç eder konuma yükselmiştir. Bilgi teknolojileri konucunda hatırı sayılır ve dev adımlar atmayı başaran Bangladeş, artık bu ürünleri kendi toplumu yararına da kullanıma sokarak, kalkınmayı, fakirlik ve yoksullukla mücadelede başarıyla uygulamaya sokmuştur. Artık bir dönemlerin fakir lkesi addedilen Bangladeş, bilgi teknolojileri (IT) sayesinde bunu toplumun büyük kesiminin hizmetine sunma konusunda başarılı bir çizgi izlemiştir.⁴⁴

HSBC tarafından, “Ticaret için en güvenilir ülkeler” sıralamasına dahil edilen Bangladeş, JP Morgan tarafından “Frontier Five”; Goldman Sachs tarafından ise, BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ile birlikte dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alma potansiyeli taşıdığı bildirilen 11 ülke (Next 11) arasında gösterilmektedir. (Dünya Gazetesi) 2020 DÜNYADA İŞ YAPMA KOLAYLIĞI SIRALAMASI BANGLADEŞ TÜRKİYE 190 ülke arasında 168. sırada 190 ülke arasında 33. sırada).⁴⁵

3.29. Kadınların Kaderini Değiştiren Konferans

1975 Yılında Meksika’da yapılan Kadınlarla ilgili ,bir konferans Dünya’da bir çok ülkede olduğu gibi Bangladeşli kadınların da kaderi üzerinde etkili oldu. Bu konferans, kadın-erkek eşitliği savaşı ve mücadelesinde, adeta bir dönüm noktası oluşturmuştu

O güne kadar Bangladeş en az gelişmiş ülkeler arasında (LDC’s : Least Developed Countries), kadın –erkek eşitsizliğinde ya da cinsiyet ayrımcılığın da, en önde gelen ülkeler arasında baş sıralarda yer almaktaydı.⁴⁶

⁴⁴ <https://dlca.logcluster.org/display/public/DLCA/3.4+Bangladesh+Telecommunications>.

⁴⁵ <https://www.worlddeconomics.com/Demographics/Life-Expectancy/Bangladesh.aspx>.

⁴⁶ <https://www.un.org/en/conferences/women/mexico-city1975>.

3.29.1. Kat edilen Yol Ve Ulaşılan Başarı

Kadın ve erkek arasında ki ayrımcılığa savaş açan ve bu alanda taviz vermeden ilerleyen Bangladeş ILO verilerine göre Dünya’da bu eşitsizliği en aza indiren ülkeler arasında Dünya’da 8. sırada olmayı başarmıştır. Kadınlar bunun yanında politik olarak da çok güçlenmişlerdir

İşte burada dikkat çeken bir nokta Bangladeş’in Dünya’da çok az ülkede rastlanan bir uzun dönem bir kadın lider, yani Başbakan Sheikh Hasina tarafından yönetiliyor olmasıdır.

Öyle ki, 1990 ile 2011 yılları arasında Bangladeş parlamentosunda ki kadın milletvekillerinin sayısı, yüzde yüz artarak, yüzde 10’dan yüzde 20’ye çıkmış bulunmaktadır.

Kadınların politika sahnesinde boy göstermeleri, ülkede adeta bir devrim yaratmıştır. Kadının, ekonomik olarak bağımsızlığını kazanması, onun ekonomiye entegrasyonu, ekonomiye katkısı, ülke kalkınmasının gözle görülür ve belirginleşmesi sonucunu da doğurmuştur.⁴⁷

3.29.2. Üretim Ve İhracat Kadınların Omuzunda

Toplumda kadınların, her alanda yerini alması ülkenin üretim ile bu üretimin lokomotif olan hazır giyim sanayinde kendini göstermiştir. Öyle ki günümüzde yaklaşık 13 milyar dolarlık ihracatı ile tekstilde Dünya ikincisi olan Bangladeş, bunu kadınlara borçludur.

Hazır Giyim üreten (Ready Made Garment= RMG) kuruluşların nerdeyse tamamında kadınlar üretimde, hayati bir rol oynamaktadırlar.

RMG ürünlerini üreten fabrikaların çalışanlarını ağırlıklı olarak çalışanlarının yüzde 80 ile 85’ini kadınlar oluşturmaktadır.

⁴⁷ Sheikh Hasina, **a.g.e.**, s. 97.

İşte buradan da şu sonuca rahatlıkla varılabilir ki son 20 yılda başta Avrupa ülkeleri olmak üzere ABD'ye ihraç edilen RMG'lerde kadın etkisi ile, kalkınma, sosyal adalet, yoksulluğun ortadan kaldırılmasında, kadının ekonomide, üretimde, sahneye çıkışının etkileri gözler önüne serilebilir.

Kadınların toplumdaki bu atılımlarına karşılık, onları patron olma ya da üretim aletlerine sahip olmalarında çok belirgin bir ilerleme olmamasına karşın, onların üretim gücüne katkıları, gerek endüstride ve gerekse de tarımda kendini göstermiştir. Bu güç çok önemli hatta hayati bir öneme sahip olduğunu kabul ettirmiştir.⁴⁸

Günümüzde yaklaşık 170 milyon nüfusa sahip olan Bangladeş başta pirinç olmak üzere, diğer Asya ülkeleriyle kıyaslanamayacak bir üretim artışını da yakarabilmesiyle dikkat çekmektedir.⁴⁹

3.29.3. Kadınlarda Ömür Uzadı

Yaptığı reformlarla sosyal ve ekonomik yaşamı düzenleyen ve çitayı yükselten Bangladeş, kadın sağlığı konusunda dikkat çeken atılımlar gerçekleştirmiştir.

Öyle ki yapılan araştırmalar 1980 yılında ortalama 54.3 yıl olan bir kadının ömrünün 2010 yılına gelindiğinde 69.3 yıla çıktığını göstermiştir. Bu ise Bangladeş'in de içinde bulunduğu bölgedeki ülkeler arasında, en büyük gelişme olmuştur.

3.29.4. Benzer Ülkelere Örnek

Bangladeş'te kadınların sosyal yaşamdaki bu atılım ve gelişimi, aynı durumda olan ülkeler için bir örnek olay olarak gösterilmiş ve, bu atılımın bir ülkenin yapısında yarattığı olumlu değişimlere değinilmiştir. Çünkü kadınlar karar verici ve uygulayıcı bir konum kazanarak, sadece mikro finans kredileriyle bu aşamayı yakalamayıp, onu tamamlayıcı unsurlar olan politik yaşam da da söz sahibi olmuşlardır.

⁴⁸ Chains of Fortune: Linking Women Producers and Workers with Global Markets.

⁴⁹ <https://www.ejfood.org/index.php/ejfood/article/view/284>.

Tabi yine de kadınların sosyal gelişiminde, mikro finans etkisini göz ardı etmemek gerekecektir. Çünkü kentlerde mikro finans kredilerini kullananların oranı, yüzde 92, kırsal alanlarda da yüzde 90'ını kadınlar oluşturmuştur.

Yapılan çeşitli araştırma ve çalışmalar, mikro finans uygulamalarının, Bangladeşli kadınların güçlenmesinde ve refah alanında olumlu bir gelişmeye yol açtığı gözler önüne serilmiştir.

Kadınların ekonomik ve sosyal alanda elde ettikleri başarı, onlara çocuklarının geleceği üzerinde de söz sahibi olma hakkı tanımış ve anneler çocuklarının eğitimi hakkında giderek daha fazla, söz sahibi olmuşlardır.

Bunlara ek olarak yönetim,2000'li yıllarda, ülkede cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmayı hedefleyip, bunu hayata geçirmek, toplumun tüm kesimlerine de yaymak için çabalarını hiç eksiltmeyerek, bu alanda da adeta Dünya'ya örnek olacak bir yol kat etmiştir. Bu atılım en çok eğitimde yaşanan olumlu gelişmelerde kendini göstermiş, okullarda ki gerek ilk ve orta derecede olmak üzere üniversitelerde kız öğrencilerin sayısının artmasıyla, kendisini somut olarak hissettirmiştir. Tabii bu arada gençler arasında okuma yazma bilenlerin , başta kızlar olmak üzere hızla arttığı da belirlenmiştir.

Orta öğretime yönelenlerin sayısında ki kızlar da nerdeyse yüzde 50'lere, ve kimi okullarda da erkeklerden bile sayıca üstün olarak yükselmeleri, Bangladeş'i kalkınma, sosyal adaleti sağlama ve ekonomik yönden gelişmişlikte, Dünya'da dikkat çeken ve örnek oluşturan bir ülke konumuna sokmuştur.

Bunlar cinsiyetler arası uçurumun kapanması, kadınların artık sadece politika ile olmayan, aynı zamanda karar verici konumuna yükselmeleri, ülkenin kaderinde, geleceğinde söz sahibi olmaları sonucunu da birkaç on yılda sağlamıştır.⁵⁰

⁵⁰ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8326742/>.

3.30. 2012-2017 Arası Büyüme

Bangladeş Ekonomisi, Dünya’da yaşadığı yüksek oranda büyüme rakamları ile dikkat çekmektedir. Bu gelişme bir bütçe yılı içinde Bangladeş’in 2012 ile 2017 yılları arasında gerçekleştirdiği her yıl ortalama yüzde 6’nın üstünde olan büyüme tablosunu göstermektedir.

3.31 Pandemi Ve Etkileri

İnsanlık daha sonra adı korona (corona 19) olarak sabitleşen bir virüs nedeniyle yaklaşık 3 ay süren bir kâbus yaşadı.

Gerçi tarihte izler bırakan ve insanlığı nerdeyse yok olmakla yüz yüze bırakan nice salgınlar yaşanmış bulunuyordu. Korona işte bu izlerin hafızalardan silindiği bir dönemde ortaya çıkarak, tüm ülkeleri ve nerdeyse tüm insanlığı pençesi altına aldı. İşte bunlardan birisi de Orta Çağda yaklaşık 25 milyon insanın ölümüne neden olan, farelerin taşıdığı pirelerden bulaşan veba salgını idi.

Bu salgınlar ve etkileri komsundan, Araştırmacı Özlem Genç, 2011 yılında yayınladığı Tarih Okulu The History School Mayıs - Ağustos 2011 May-August 2011 Sayı X, 123-150. Number X, 123 tarihi yayınında, bu salgından Kara Ölüm diyerek, şunları dile getirmiştir, ‘ 1348 veba salgını genel kabule göre Asya kıtasından Sicilya yoluyla Avrupa kıtasına geçmiş ve son derece önemli sonuçlara yol açmış bir salgındır. Bu yıllarda büyük bir kıtlığı henüz atlatmış ama etkilerini hala yaşamakta olan Avrupa halkı yeni bir felaketle yüz yüze kalmıştır. Çeşitli türleri olan ve ortaya çıkış nedeni kesin olarak bilinmeyen bu hastalığı tedavi etmek için bugün bize çok tuhaf görünen çeşitli tedaviler ve korunma yolları geliştirilmiş ancak yine de bu salgın nedeniyle Avrupa nüfusunun neredeyse yarısına yakınının ölmesine engel olunamamıştır.’ Demiştir.

Salgının Sonuçları ele alındığında, o dönemde; isyanların ortaya çıkması, Avrupa da kıtanın nüfus haritasının değişmesi, psikolojik güvensizlik ve korku ortamının yaşanması, sosyal ilişkilerde zayıflama ile hastalığın nedeni olarak kabul edilmeleri yüzünden, Yahudilere çeşitli zulümler ile işkenceler, yapılması yanında,

sosyal hayatta, ticaretin nerdeyse, durma noktasına gelmesi, bazı meslek mensuplarının, aşırı paraya kavuşması yine bazı ürünlerin fiyatlarının çok artması,, işçi ücretlerimde artma gibi ticari bir dizi de kültürel sonuçlar ortaya çıkmıştır .Çıktığı dönemde Hayatın her alanını etkisi altına alan, ortaya koyduğu , sonuçları sadece Ortaçağ ile yetinmeyip, sonraki çağları da etkiyene bu salgın , daha sonraları Avrupa’da yeniden hortlamış, ama bu defa öncesinde olduğu gibi olağanüstü, büyük etkiler ortaya koyamamıştır..’

İşte insanlık tarihinin en kara dönemlerinden biri olan, bu salgından başka dönemlerde ve başka, salgınlar da yaşanmış, kimileri de tarih sayfalarında unutulmaya yüz tutmuştur.

İçinde bulunduğumuz yıllarda, 2019’dan bu yana, 3 yıldan beri tüm Dünya’yı pençesine alan yeni bir çağımızın Kara Ölümü denebilecek bir salgınla karşı karşıyayız. Bunun adı da Corona 19.Kaynağı henüz tartışmalı yani, insan kaynaklı mı yoksa doğal olarak gelişmiş bir virüsten kaynaklandığı kesin olmayan bu Dünya çapında ki salgın ki tam bir pandemi olarak niteleniyor, herkesi, her şeyi etkiledi.

Turizmden, ticarete, ithalattan, ihracata, istihdamdan, yeni yatırımlara kadar etkili olan covid salgını, kalkınma savaşı veren ülkeleri de diğerleri gibi çok olumsuz etkiledi.

Çalışmanın ilk dönemlerinde, henüz Dünya ile tanışmamış olan covid salgınının, Bangladeş ekonomisine yansıttığı olumsuzluk ve zararları da genel hatlarıyla ele almak ve ayrıca, değerlendirmek gerekir.⁵¹

Birçok alanda teşvikler sunan Bangladeş yabancı sermaye ile yatırımı için, gemi inşasından, tıbbi malzeme üretimi, ambalajlama, gıda muhafazaya kadar değişen almalarda, yabancılara kapısını açmış bulunmaktadır.

⁵¹ <https://covid19.healthdata.org/bangladesh?view=cumulative-deaths&tab=trend>.

Bangladeş'te sadece gemi inşasının cirosunun 4 milyar dolara ulaşması beklenmekte ve bu alanda da oldukça avantajlı yatırım ve kazanç olanakları sunmaktadır.⁵²

⁵² <https://www.mfa.gov.tr/banglades.tr.mfa>.

SONUÇ

Dünya'nın en büyük kıtası olan Asya'nın Güneyinde yer alan ülkeler olan, Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Afganistan ve Bangladeş genelde kültürel ve gerekse, sosyal, ekonomik açıdan birbirlerine kimi noktalarda büyük benzerlikler gösterirler. Bunlardan en önemlisi de buralarda yaşanan farklı oranlarda kendini gösteren yoksulluktur.

Söz konusu her ülke yoksulluk sorununu ortadan kaldırmak için çeşitli programlar uygulamalarına karşın, başta amaçladıkları hedeflere henüz, ulaşabilmiş değildir

Güney Asya ülkelerinden birini oluşturan ve bağımsızlığının ilk 50. Yılında olan Bangladeş ise, attığı adım ve uyguladığı kalkınma yöntemleriyle, sadece bölgede değil, Dünya'da da dikkat çekmeyi başarabilmiş bir ülke konumunu yakalamış bulunmaktadır.

Çok yakın döneme yani kovid 19 pandemi başlangıcına kadar olan dönemde, yılda ortalama yüzde 7 ile 8 arasında değişen bir oranda kalkınmayı yakalamış olan, Bangladeş, Dünya Bankası (WB), IMF ve UNESCO gibi uluslararası kuruluşların da içinde olduğu kurum ve kuruluşlarca, EAGÜ (en az gelişmiş ülke) statüsünü artık geride bırakmış ve 2040 yılında da en gelişmiş ülkeler arasında olma yolunda koşmaktadır.

1980'li yıllarda, bu ülkede, kızlarda okullaşma oranı yüzde 30'ların altında iken, bu oran, uygulanan programlar sonucunda, artık yüzde 98'ler oranına yükselmiştir. Kimi okullarda, kızların oranı erkek öğrencilerin üzerin çıkmıştır

Kadınlarda, kadın başına ortalama 7 çocuk doğurma oranı, yine uygulanan doğum kontrol eğitimleri ve önlemler ile, kadın başına 2 çocuğa düşürülmüştür. Bu ise topluma olumlu yansımış, fakirlikle mücadelede pozitif bir rol oynamıştır.

Kadına verilen değer, onlara verilen eğitim, toplum kalkınmasını hızlandırmış, özellikle onların üretime katılmalarının sağlanması, ülkenin kadın emeğinin kazanımlarıyla tanıştırmıştır.

Kadınlara verilen, küçük krediler (mikro kredi) ki, bunun çıkış yeri de Bangladeş'tir, kadınlar girişimci haline dönüştürülmüş, sonuçta da Bangladeş, Dünya tekstilinde adeta başrole soyunmuş, bu alanda, Çin Halk Cumhuriyetinden sonra ikinci sıraya yükselmiştir.

Tekstilde de üretim çok büyük ölçüde kadınların omuzları üstünde yükselmiştir

Kadınlara verilen olanakların, bir toplumun kalkınmasında ne kadar olumlu sonuç verdiği, Bangladeş deneyiminden tespit etmek olasıdır.

Eğitilmiş kadınlar, başka kadınları eğitmiş, onlarda hem başka kadınları ve hem de çocukları eğiterek, toplumun eğitim düzeyi önemli ölçüde artmıştır.

Yaşı henüz çok genç olan bu ülkenin son üç dönem ardı ardına olmak üzere 4 kez bir kadın başbakan Sheikh Hasina, parlamentonun yine 2011 yılından bu yana yine bir kadın olan Shrin Sharmin tarafından üstlenilmiş olması, kadınların, Bangladeş'te yokluk ve yoksulluğu önlemedik rolleri de ortaya çıkmaktadır.

Kendisi de bir Güney Asyalı olan Hindistan bağımsızlık lideri Mahatma Gandhi'nin, 'Kadınları toplumda söz sahibi olmayan uluslar tek kanatlı kuş gibidirler ' sözü, Bangladeş'te hayat bulmuş ve kadınlar, toplumun ikinci kanadını oluşturmuşlardır.

Öyle ki, kadınlara verilen bir başka olanakta Bangladeş Anayasasında yapılan bir düzenleme ile kadınlara mecliste, parti kontenjanı üzerinden milletvekilliği olanağının sağlanması olmuştur.

Bangladeş, Marmara Bölgesinin sadece iki katı büyüklüğünde olan ve sayısı 170 milyona dayanan bir nüfusu doyurmak zorunda olan bir ülkedir. İşte bu noktada, verimliliği artırılmış tohumlarla, normalden daha fazla ürün alarak, halkının gıda güvenliğini ve güvencesini sağlamayı başarmış bulunmaktadır. Ülke 2040 yılına

kadar, toplamda 608 milyar dolarlık yabancı yatırım çekmeyi planlamıştır. Nüfusun yüzde 60'lık bölümünü ise gençlerin oluşturması, kalkınma yolunda Bangladeş'e ayrı bir avantaj sağlamaktadır.

Sağlanan gelişme ve refahın artması, insanların ömrünü uzatmış, çocuk ölümleri çok azalmış, elektriksiz ve susuz köy kalmamıştır. Tüm bunların gerçekleşmesi, yoksulluğun azalmasına yol açmış, bu gelişmeler, aynı konumdaki ülkeler için bir örnek oluşturmıştır.

Günümüz Bangladeş'i, Güney Asya'da kadın-erkek cinsiyet ayrımının en düşük olduğu, hazır giyimde Dünya 3.sü, stabil ve devamlı büyüyen ekonomisi, çok düşük enflasyon oranı, gıdada tam kendine yeterlilik, balık üretiminde Dünya.3.sü, Dünya'da en büyük 3. Sebze üreticisi ülkesi konumundadır. Aşırı fakirlik oranı yüzde 10'lara gerilemiş bulunmaktadır.

Günümüz Bangladeş'i arkasında çok acılar, felaketler, iç karışıklıklar bırakarak, yaşadığımız günlere gelmiştir. Bir çok sorununu çözen ya da çözüm yoluna koyan bu ülke artık ,kendi dışında ki Dünya ile de kaynaşmış, Birleşmiş Milletler ailesinin, özgür, büyük hedefleri olan, sosyal adaleti sağlamayı, gelir uçurumunu gidermeyi hedefleyen bir ülke haline gelmiştir.

Bangladeş attığı bu adımlar, projeler ve prensiplerle, yoksulluğu set ekmiş, eski bir kavramla, makûs talihini tenmiş ve Henry Kissingerin,' çöp sepeti' yaklaşımını, başarılarıyla tarihe gömmüş bir ülke haline gelmiştir.

Sonuçta, yoksullukla savaşta, onu yenme yolunda olumlu adımlar atmayı başarmış bulunmaktadır. Bununla da yetinmeyen, bir dönemlerin sefalet, yoksulluk, salgın hastalıklar ile doğal afetler ülkesi, artık, benzer sorunlarla boğuşan, diğer ülkelere aldığı önlem ve izlediği programlar ile örnek olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akyol, Taha :“ Yoksulluk, sosyalizm, liberalizm”, **Milliyet Gazetesi**, 05.08.2006.
- Akyüz, Ferhat :“Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya: Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 1/5, 2008, s. 67.
- Arpacioğlu, Ömer ve Yıldırım, Mehmet :“Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi”, **Niğde İİBF Dergisi**, 2011, C. 4, S. 2, s. 63.
- Bangabandhu, :**The People’s Hero Reprinted**, External Publicity Wing Ministry of Foreign Affairs Government of the People’s Republic of Bangladesh December 2021.
- Berger, Peter L. ve Samuel P. Huntington, :**Bin Bir Küreselleşme**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003.
- Bonnar, André :**Antik Yunan Uygarlığı-I**, Çev. Kerem Kurtgözü, İstanbul, Evrensel Yayınları, Ekim 2004.
- Brand, Horst :“The World Bank the Monetary Fund, and Poverty,” **International Journal of Health Services**, 1994, Vol. 24, Is. 3, s. 567-78.
- Buğra, Ayşe :**Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye’de sosyal politika**, İstanbul, İletişim Yayınları, Haziran 2016.

- Can, Yücel :“Yoksulluk, Yerel Ve Küresel Eşitsizlikler” **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, , C. 16, S. 63, Güz-2017, s. 1111-1126.
- Candan, Selin :“Yoksulluğu Azaltma Stratejisi Kapsamında Şartlı Nakit Transferi Ve Kadınların Sosyoekonomik Düzeylerine Etkisi: Nazilli Örneği”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Aydın, 2022.
- Cemal, Hasan :“Güney Kıbrıs'ta kişi başına milli gelir 16 bin dolar.Kuzey'de ancak 3 bin dolar”, **Milliyet Gazetesi**, 18.12.2003.
- Coşkun, Selim ve Münir Tireli, :**Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye**, İstanbul, Nobel Akademik Yayıncılık, 2008.
- Davis, Mike :**Gecekondu Gezegeni**, İstanbul, Metis Yayınları, Ağustos 2007.
- Dumanlı, Recep :**Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları**, Ankara, Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Yayını, Haziran 1996.
- Erat, Azra ve A. Kadir, :**Homeros Odysseia**, İstanbul, Can Yayınları, Ekim 2008.
- Erat, Azra ve Ahmet Kadir :**İlyada Homeros**, İstanbul, Can Yayınları, Ekim 2008.
- Freeman, Charles :**Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları**, Dost Yayınevi, Ankara, Dost Kitabevi, Ağustos 2003.

- Gencer, İsmail :“Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Aydın, 2019.
- Güneş, Hurşit :“Gösterge Küreselleşme, yoksulluk ve sosyal politikalar”, **Milliyet Gazetesi**, 19.07.2007.
- Hasina, Sheih :**The Honorable prime Minister in United Sates**, Dhaka, Suvas Sinhgo Roy, 2020.
- Helliwell, J. F. Layard, R., and Sachs, J., :**World Happiness Report 2019**. New York: Sustainable Development Solutions Network. 2019.
- Hobsbawın, Eric :**Sanayi ve İmparatorluk**, Ankara, Dost Kitabevi, Haziran 2003.
- Islam, Mazedul, Adnan Maroof Khan and Monirul Islam, :“Textile Industries in Bangladesh and Challenges of Growth”, **Research Journal of Engineering Sciences**, ISSN 2278 – 9472 Vol. 2(2), February (2013), s. 31-37.
- Jansen, Eirik G. :**Seeing The End of Poverty**, Dhaka, Universsiyt Press Limited, 2019.
- Kamera, Politik :**Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Lacoste, Yves :“Az Gelişmiş Ülkeler”, Çev. Yaşar Gürbüz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1965.

- Lacoste, Yves :**Sınıf Açısından Azgelişmişlik**, Çev. Sevil Avcioğlu, İstanbul, Göçebe Yayınları, 1996.
- Montaigne, :**Denemeler**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Özgür, Özlem :**100 Soruda Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, Ekim 1972.
- Platon, :**Yasalar**, Ed. Murat Ceyişakar, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, Nisan 2007.
- Rahman, Sheikh Mucibur :**Unfiiled Memor**, Dhaka, 2018.
- Rifat, Mehmet ve Sema Rifat, :**Platon, Gorgias ya da Retorik Üstüne**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
- Sarıkoca, Erem ve Yasemin Daşlı, :“Yoksulluğun Dünyada Ve Türkiye’de Seyri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:9, S:43, s. 1300.
- Taner, Meral :“DİE verileri: Yoksulluğun ilacı eğitim”, **Milliyet Gazetesi**, s. 01.06.2005.
- Usal, Zeynep Oya :“Dünya Bankası ve IMF Kapsamında Uluslararası Finans Kuruluşları ve İnsan Hakları”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 39, Ekim 2008, s. 233.
- Yaşar Sema, ve Mehmet Okan Taşar, :“Kavramsal Olarak Yoksulluk Ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri” **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 19, S. 38, s. 122.

Elektronik Kaynaklar

- Angabandhu The People's Hero Public Diplomacy Weg
- Bangabandhu The People's Hero Reprinted December 2021
.s.66
- BangaBudhu ile Fotoğraflar Eşliğinde bir Yolculuk (Published by
the Consulate General of Bangladesh,İstanbul)
- Bangladesh Road to development AK Abdul Momen
- Bangladeş'te Kadınlar Erişim Tarihi 21.012021
- BBC Country Files
- beza.org.bd
- Chains of Fortune:Linking Women Producers and Workers with
Global Markets
- CIA Country Files
- DEİK/Bangladesh
- Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
- Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org Electronic
Journal of Social Sciences ISSN:1304-0278 Güz-2017 Cilt:16
Sayı:63 (1111-1126)
- Embassy of Bangladesh Ankara
- encyclopaedia britannica
- <https://data.worldbank.org.2020>; Erişim Tarihi: 05.05 2019
- <https://data.worldbank.org.2020>; Erişim Tarihi: 05.05 2019
- <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-367.html>
- <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-367.html>
- <http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-367.html> erişim 03.05.2022

- <http://dx.doi.org/10.3390/economies4020007>
- [https:// Ministry+of+Civil+Aviation+and+Tourism](https://Ministry+of+Civil+Aviation+and+Tourism) of Bangladesh
- <https://afd.gov.bd/activities/ashrayan-project>
- <https://archive.dhakatribune.com/bangladesh/foreign-affairs/2021/03/11/us-can-look-to-bangladesh-as-a-model-to-cut-poverty>
- <https://archive.dhakatribune.com/bangladesh/foreign-affairs/2021/03/11/us-can-look-to-bangladesh-as-a-model-to-cut-poverty>
- <https://countrystudies.us/bangladesh/>, Erişim Tarihi: 19.3.2022
- <https://covid19.healthdata.org/bangladesh?view=cumulative-deaths&tab=trend>
- <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/346385>
- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/issue/48588/619685>
- [https://dlca.logcluster.org/display/public/DLCA/3.4+Bangladesh+ Telecommunications](https://dlca.logcluster.org/display/public/DLCA/3.4+Bangladesh+Telecommunications)
- <https://dlca.logcluster.org/display/public/DLCA/3.4+Bangladesh+Telecommunications>
- <https://en.banglapedia.org/index.php/Bangladesh> Erişim 17.03.2022
- <https://en.banglapedia.org/index.php/Bangladesh>)Erişim Erişim Tarihi: 11.0.2022
- https://en.wikipedia.org/wiki/Women_in_Bangladesh
- <https://peacekeeping.un.org/en/military>

- <https://populationmatters.org/the-facts-numbers/?gclid=CjwKCAjw>
- <https://populationmatters.org/the-facts-numbers/?gclid=CjwKCAjw>
- <https://populationmatters.org/the-facts-numbers/?gclid112>
- <https://prezi.com/-bt0brsk9srh/banglades-egitim-sistemi/>
- <https://prezi.com/oxqjav-bjfuu/mikrokredite-bangladesh/>
- <https://reliefweb.int/report/bangladesh/pushed-edge-indigenous-rights-denied-bangladesh%E2%80%99s-chittagong-hill-tracts>
- <https://tr.euronews.com/2021/11/05/turkiye-avrupa-daki-32-ulke-icinde-issizlik-oran-n-n-en-yuksek-oldugu-3-ulke>; Erişim Tarihi: 18.03.2022
- <https://tr.euronews.com/2022/09/06/turkiyede-kisi-basina-dusen-milli-gelir-kac-dolar-yillar-icinde-nasil-degisti>; Erişim Tarihi: 18.03.2022
- <https://tr.wikipedia.org/w/index.php>, Erişim Tarihi: 24.01.2023
- <https://tradingeconomics.com/bangladesh/military-expenditure#:~:text=Military>
- <https://www.adb.org/projects/ln1298/main?order=title&sort=asc>
- <https://www.bbc.com/news/world/asia/india>, Erişim Tarihi: 10.02.2023
- <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-11999611>, Erişim Tarihi: 10.02.2023
- <https://www.beza.gov.bd/>
- <https://www.beza.gov.bd/investments>
- <https://www.bingol.edu.tr/documents/Academic/Ders%20Notu%20%209.pdf>; Erişim Tarihi: 18.03.2023

- <https://www.britannica.com/biography/Sheikh-Hasina-education>
- <https://www.britannica.com/biography/Sheikh-Hasina-Wazed>
- <https://www.britannica.com/biography/Sheikh-Hasina-Wazed>
- <https://www.britannica.com/biography/Sheikh-Hasina-Wazed>
erişim 10.11.2022
- <https://www.britannica.com/pakistan>, Erişim Tarihi: 10.02.2023
- <https://www.britannica.com/place/India>, Erişim Tarihi:
20.02.2023
- <https://www.britannica.com/place/South-Asia> (erişim 20.04.2022)
- <https://www.britannica.com/place/South-Asia>, Erişim Tarihi:
12.02.2023
- <https://www.buildon.org/get-involved/get-updates/the-global-education-crisis>
- <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/bangladesh/>,
Erişim Tarihi: 01.06.2023
- <https://www.dandc.eu/en/article/how-bangladesh-reduced-average-number-children-woman-mere-21>
- <https://www.dandc.eu/en/article/how-bangladesh-reduced-average-number-children-woman-mere-21>
- <https://www.dhakatribune.com/bangladesh/2022/11/15/bangabandhu-railway-bridge-crossing-the-jamuna-in-5-minutes>
Erişim 20.11.2022
- <https://www.discoverybangladesh.com/meetbangladesh/media.html>
- <https://www.ejfood.org/index.php/ejfood/article/view/284>
- <https://www.exportgenius.in/import-data/bangladesh/mirror-set.php>

- <https://www.exportgenius.in/import-data/bangladesh/mirror-set.php>
- <https://www.indyturk.com/node/617121/d%C3%BCnya/afganistanda-okula-gitmesi-yasaklanan-k%C4%B1z-%C3%A7ocuklar%C4%B1-medreselere-gidiyor;>
Erişim Tarihi: 19.03.2022
- <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-banglades/> eğitim
- <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-banglades/kadınların>
- <https://www.islamicrelief.org.tr/hakkımızda/nerelerdeyiz/srilanka/>, Erişim Tarihi: 10.02.2023
- <https://www.mfa.gov.tr/banglades.tr.mfa>
- <https://www.mfa.gov.tr/banglades-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.
- [https://www.mfa.gov.tr/banglades-siyasi-gorunumu.tr.mfa;](https://www.mfa.gov.tr/banglades-siyasi-gorunumu.tr.mfa)
Erişim Tarihi: 21.03.2023
- https://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa
- https://www.mfa.gov.tr/gelisen-sekiz-ulke-_d-8_.tr.mfa
- <https://www.milliyet.com.tr/tatil/banglades-hakkında-bilgiler-banglades-bayragi-anlami-2023-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6298127>; Erişim Tarihi: 21.03.2023
- <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8326742/>
- <https://www.posta.com.tr/galeri/en-buyuk-felaket-253203/1>,
Erişim Tarihi: 19.03.2023
- https://www.researchgate.net/publication/314550417_Tourism_in_Bangladesh_Present_Status_and_Future_Propects

- <https://www.thedailystar.net/news/bangladesh/diplomacy/news/pm-hasinas-mango-diplomacy-pakistan-pm-shehbaz-sharif-gets-1-metric-tonne-amrapali-3064676>
- <https://www.tradclub.standardbank.com/portal/en/market-potential/bangladesh/trade-profile>
- <https://www.un.org/en/conferences/women/> mexico-city1975
- [https://www.wfp.org/countries/Bangladesh?](https://www.wfp.org/countries/Bangladesh?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign)
utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign
- <https://www.worldbank.org/en/country/> bangladesh
- <https://www.worldeconomics.com/Demographics/Life-Expectancy/Bangladesh.aspx>
- Infogalactic_ the planetary knowledge core_
- Inspiring Bangladesh
- Insamer.org
- Research Journal of Engineering Sciences ISSN 2278 – 9472 Vol. 2(2), 31-37, February (2013)
- Sachs, 2019, s.239).
- tasam.org
- The Honorable Prime Minister Sheikh Hasina,Suvas Singho Rey.Dhakka s.97
- The Honorable Prime Minister in United States2çnd edition Dhaka S.98
- The Honorable prime Minister Sheih Hasina in United Sates /Suvas Sinhgo Roy/ 2020 /Dhaka S.254-261
- The Honorable Prime Minister Sheikh Hasina, Suvon Singho Ron

---- The Journal of Academic Social Science Yıl: 2, Sayı: 6, Eylül
2014, s. 347-356 Özlem Demir 354.

---- The Peoples Hero s.95

---- unfiilled Memor,o,se Sheikh Mucibur Rahman Dhaka 2018 S235

---- Wikipaedia online11/07/2019Saat 14:30
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9Eeyh_Hasina_Vecid

---- [www. https://www.cia.gov/the-world-factbook/](http://www.cia.gov/the-world-factbook/)

---- www.avrasya.haber.net

---- www.banglanews24.com

---- www.cri.org.bd.

---- [www.Daily sun.bd](http://www.Daily_sun.bd) (Sheikh Hasina the modern Jean darc)

---- www.dailystar.bd

---- www.deutsche.welle

---- www.dunya.com

---- www.dw.com

---- [www.en banglapaedia.bd](http://www.en_banglapaedia.bd)

---- www.en.banglapaedia

---- www.en.banglapaedia.bd

---- www.en.banglapaedia.bd (erişim: 08.02.2022)

---- www.en.banglapaedia.bd/reforms

---- www.financaltimes.com

---- www.gazeteekonomi.com

---- [www.Take Me home.bd](http://www.Take_Me_home.bd)

---- www.tradeclub.standardbank.com

---- www.undp.org / Bangladesh

---- www.undp.org/ D8

---- www.wallstreet.com

---- <https://www.indyturk.com/node/582591/d%C3%BCnya/bm-afganistanda-6-milyon-ki%C5%9Fi-g%C4%B1da-g%C3%BCvensizli%C4%9Fi-ile-kar%C5%9F%C4%B1-kar%C5%9F%C4%B1ya>, Erişim Tarihi: 10.02.2023.

